

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
*Báger Gusztáv, Csontos János, Fehér Béla, Horváth
Antal, Kalász Márton, Kő Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor*

Főszerkesztő: *Oláh János*

E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu

Olvasószerkesztő, tanulmány: *Rosonczy Ildikó*

E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Vers, kiadvány: *Szentmártoni János*

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

konyvkiadas@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7032

Proza: *Biró Gergely*

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

hirdetes@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: *Ekler Andrea*

E-mail: nyitottmuhely@magyarnaplo.hu

Európai Figyelő: *Jávorszky Béla* (rovatvezető),

Paizs Abel (szerkesztő)

E-mail: europaifigyelo@magyarnaplo.hu

Könyvszemle, lapterjesztés, rendezvények:

Kondor Péter

E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Tördelőszerkesztő: *Molnár Csenge-Hajna*

Borító: *Zách Eszter*

Ügyműhely: *Cech Vilmosné, Nagymé Paládi Judit*

Terjesztés: *Zsiga Kristóf*

E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

Regionális szerkesztők:

Csernák Árpád 7400 Kaposvár, Hegyalja u. 72.

T.: (82) 414-083

Faludi Ádám 2800 Tatabánya, Madách u. 33.

T.: (34) 311-146, e-mail: freisong@freemail.hu

Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre út 12/B

Rott József 7332 Magyaregregy,

Kossuth u. 71. T.: (72) 420-494

Sarusi Mihály 8220 Balatonalmádi, Diófa utca 9.

T.: (30) 211-3082

Határon túli szerkesztők:

Barabás Zoltán Románia, 3700 Nagyvárad,

str. Republicii 12., ap. 19. Jud. Bihar

e-mail: partium@rdsor.ro

Čurković-Major Franciska Filozofski fakultet

Katedra za hungarologiju, 10 000 Zagreb,

Lučićeva 3. Horvátország

Luka László Svájc CH-1205 Geneve, 11 Av.

Henri-Dunant T/F: 022-329-4929

Nagy Zoltán Mihály Kárpátalja, Ukrajna 90221

Csonkapapi, Mező u. 168.

Sulyok Vince Norvégia, Haslum, Oslo, Eilif

Peterssens vei 7.

Tari István Vajdaság, Szerbia-Montenegró 21200

Óbecse-Becej, Dimitrije Tucovic u. 6.

A szerkesztőség címe: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Levelezési cím: **1406 Budapest, Pf. 15.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673; 342-8768**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

E-mail: magynap@hu.inter.net

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

*Meg nem rendelt kéziratot nem örünk meg és nem
küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszbori-
tékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány
kérhető, megrendelés leadható a szerkesztőségben.*

A címlapon *Vathy Zsuzsa*
(Felvétel: *Inkey Alice*)

Szellem és külső körülmény

A könyvcsinálás szellemi küzdőtér, de nem csupán az. Így nyár elején, a következetes munka összegzésekként, az ünnepi könyvhét sátrának asztalán szellem és külső körülmény együttműködésének, demonstrációjának lehetünk tanúi. Babits Mihály 1927-ben, bár nem önfeledten, de kellő önértéssel „láthatatlan élet-történeteknek”-nek nevezte a könyvek tárát, saját könyveinek gyűlö seregét. Magát ugyan szegény írónak deklarálta ő is, a könyv nélkülözhetetlenségét azonban hangsúlyozta: „Így tükrözi a bibliotéka az életet: a szellemi életet, de még a külső körülményeket is.”

Babits is persze megélte, minden kor megéli szellem és külső körülmény ilyen-olyan viszonyát: az egymásrautaltságot, időnként a szellem kiszolgáltatottságát, amikor a világ kénytelen fölsóhajtani: „Soha nem nézett így farkasszemem a szellem a hatalommal.” Az idézet ugyancsak Babitstól való, ő meg Thomas Mann levelét idézi, amit az író 1935-ben a bonni egyetemnek írt. Magyarországon addigra az alkotó értelmiség Supka Géza 1927-ben keletkezett ideájából már megszokott s hagyományos ünnepet ült. A könyvesönéret nyilvánvalóan mindenkor enyhe dacot is rejtett magában – a könyvnapból végül a mai könyvhét lett. S ez minden küzdés dacára mégiscsak olyan alkalom, amelyre egész éven át várunk, és örömmel, jóérzéssel nézzük környezetünket s egymást: olvasó a könyvkiadót s íróit, írók az olvasót s könyvkiadójukat. A könyvkiadó mindmáig ott öröklik mint szellemet és külső körülményt mindannyiunk számára egyeztetni képes erő.

A könyv számadás közös munkánkról. Az ünnep kedélyünket úgy vonja fénybe, hogy elmondhatjuk: a szellem elkötelezett, de nem szolgálhatja ki, s ennyi tömörked tapasztalat birtokában tudjuk, az elmúlt időkbén bármiképp volt is időről időre, igazán sose szolgálta ki a külső körülményt. Kényszer, esendőség végtére semmilyen erénynek nem tápláló forrása. Másfelől: talán cáfolhatunk valamit a mind gyakrabban hangoztatott tételből, amely szerint soha annyi tanult ember nem élt a világon, soha annyi könyv nem látott napvilágot, mint most; mégis, soha nem olvastak kevesebbet s fölületesebben – annyi színvonalatlan nyomdatermék sem árasztott el soha bennünket, mint manapság. Bennünket, magyarokat ugyan olvasó közösséggé nyilvánítottak az adatközlők nemrég – de vízióink lényegén ez mit sem változtat.

A szociológia tudománya a jövő emberének képét megrajzolva többé-kevésbé nem a szellem elkötelezettségére teszi a hangsúlyt. Még a szellem körülményeit sem igazán kutatja – magát a könyvet csupán a kommunikáció egyre növekvő, táguló hálójába helyezi. „A kommunikáció a testi jelenlét következtében mind az öt érzékünkről tudat valamit – nem szólva a hatodikról”, hangzik a konklúzió. Az érzékek az egyén fegyverei, védhetik az elszürküléstől, őrizhetik lelkében a hitet – ameddig. Fontosak a médiumok, de a szellemnek, a kultúrának kell tovább is képére alakítania a világot.

A Bamberg környéki Heinrich von Teichner már a középkor végén följegyzti, hogy hála az új médiumnak, a könyvnek: „... az ifjak képessége ma messzebbre ér, mint az idősek elméje s tudása.” Nem kell különös „konszenzusfikció”, csak érzék, szellemi s lelki igény a léthez. Egyik tápláló forrása mindig a művészet – a könyv lesz.

Kalász Márton

Kalász Márton: <i>Szellem és külső körülmény</i>	1
LÁTHATÁR	
Vasadi Péter: <i>A Tizenkettő</i>	3
Lackfi János: <i>Pista-ének</i>	4
Kerék Imre: <i>A csudabogár</i>	5
Turczy István: <i>Szentivánj</i>	6
Kányádi Sándor: <i>Az Ábel megfilmesítéséről</i>	7
Szakolczay Lajos: <i>Kivérzés, föld alatti álmom (Csoóri Sándor költői világáról)</i>	10
Ekler Andrea: <i>Cselekvő értelmiség</i>	15
Falusi Márton: <i>Kert apámnak; Borozni úgy jó</i>	18
Szénási Miklós: <i>Hogy haza tudjak menni</i>	19
Barna T. Attila: <i>A tél kutyái; Ez is</i>	25
Vathy Zsuzsa: <i>Mi lesz ebből?</i>	26
NYITOTT MŰHELY	
Ekler Andrea: <i>Valami történt (Beszélgetés Vathy Zsuzsával)</i>	27
ol vasói j egyzet	
Bertha Zoltán: <i>Tamási Áron legkedvesebb regénye (Jégtörő Mátyás)</i>	35
KÖNYVSZEMLE	
Deák László: <i>Legendák szabadja (Dobai Péter: „Barth hadapród, becsületszavamra, visszatér a nyár!”)</i>	40
Sturm László: <i>Mívalóság ellen: mű és valóság (Buda Ferenc: Árapály)</i>	41
Fodor Miklós: <i>Illeszkedő kultúra (Ambrus Lajos: Az én szőlőhegyem)</i>	43
Pécsi Györgyi: <i>A kritikus portréjához (Elek Tibor: Fényben és árnyékban)</i>	45
Szabó A. Ferenc: <i>Facta loquuntur (Szakály Sándor: Múltunkról – kritikusan? Katonákról, történelemről, önmagunkról III.)</i>	48
Eur ópai figyel ő – Költők Szlovéniából (összeállította és fordította Lukács Zsolt)	
Peter Semolič: <i>Hely; Visszatérés</i>	51
Taja Kramberger: <i>Az ignorancia metropolisza és optánsai</i>	52
Robi Simonšek: <i>3. sz vers</i>	53
Aleš Debeljak: <i>Halálos strázsa</i>	54
Jure Jakob: <i>Éjszaka a városban</i>	55
Gregor Podlogar: <i>Szilbai macska; Visoko Pod Kureščkom</i>	56
Uroš Zupan: <i>Hazatérés</i>	57
Aleš Šteger: <i>Szénaszárító</i>	58
Jana Putrl: <i>Séta a blues esti utcáján</i>	59
Brane Mozetič: <i>[cím nélkül]</i>	59
Primož Čučnik: <i>A köznyelv privilégiumai</i>	60
Peter Svetina: <i>Hallgatag találkozások</i>	61
Boris A. Novak: <i>Tercinák egyidős költőtársamnak</i>	62
Svetlana Makarovič: <i>Dal Szlovéniáról; Zöld György</i>	63
Tomaz Šalamun: <i>Süket testvéreimnek</i>	64
<i>Elevenen befalazva</i>	65
Ciril Bergleš: <i>Városom 1971 augusztusában; Egy hajléktalan költő búcsúja</i>	66
Jože Snoj: <i>Hon, vágy; Márton napi ünnepek</i>	67
Tone Pavček: <i>Ilyen ország nincsen; Emlékezés Dolenjskára;</i>	68
diákírók fóruma	
Serestély Zalán: <i>Vakító, fehér fény</i>	69
Szokolay Domokos: <i>Vázlatok</i>	69
Hecker Héla: <i>Mindenben az Isten</i>	70

**Az Európai Figyelő szlovén irodalmi összeállításának megjelenését
a The Center for Slovenian Literature (Center za Slovensko Književnost) támogatta.**

VASADI PÉTER
A Tizenkettő

*A mester arra tanít,
 azzá legyetek, ami ő.
 Nem nógat utánzásra.
 Többet akar; mindent.
 S mosolyog hozzá.
 Na, láncos szerelem.
 Tedd le az útpadkára
 magad, mint egy össze-
 madzagozott poggyászt.
 Szárnya nő a bokádnak.
 Mi az a forró semmi
 ott a tengerparton?
 Cédák városa volt
 (Cezárea, vagy mi), hol
 versengve nyalogatták,
 kenték, meg lovagolták
 császárukat a lányok
 s a fiúk; most üszkös
 freskót, romfalakat
 lötyből a tengervíz.*

*

*Valaha virágfüzérrel
 a nyakukban táncoltak;
 most égneek.
 Valaha igazatok nyársán
 forgattak titeket, most
 énekeltek.
 Szentség ügynökei, rajta,
 szabadítsátok ki a sárkány-
 lángok közé beszorított
 temetőket. Kristálypor
 az idő zsebetekben.
 Szátokat az igék rácsa
 nyitja s zárja, mögötte
 felhőzik a szótlanság.
 Van türelmetek egy kétezer-
 éves könyökmozdulathoz.*

*

*Szabadon jártok-keltek,
 szájak közt mint a szavak,
 pedig remegő nyelvek
 alatt pokol fekélyesedik.
 Eljött a vastornyok ideje.
 S tulipánokon egyensúlyoztok.
 Mikor valaki cséphadaróval
 ütlegeli a szent havazást,
 fejét gyöngéden betakarva
 kendővel, odasúgjátok:
 szeresd a szégyenedet.*

Köszöntjük a költőt 80. születésnapja alkalmából.

LACKFI JÁNOS

Pista-ének

*Nem ül, nem ül Bella Pista,
angyal már nem bongyorítja
ujja végét kötőtűvel,
nem készül több füst-pulóver.*

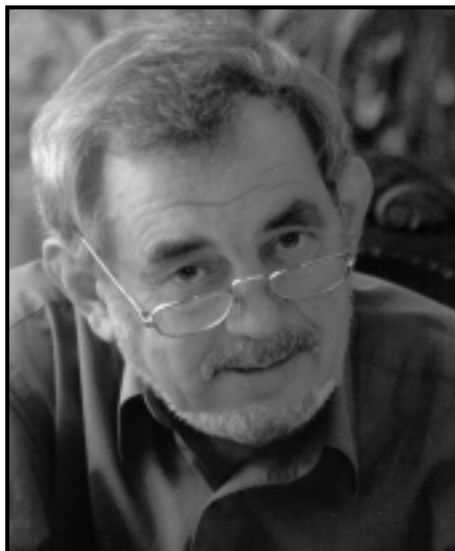
*Nem villog sör aranykürtje,
nem igyekszik a légkörbe
ezer apró buborékgyöngy,
légi tóba potyogó könny.*

*Hol a kéznek pantomimja,
tán a semmit sodorintja?
Magyarázva mit korongoz,
milyen csuprot milyen borhoz?*

*Hát a gége imamalma,
ha örül még, ki hallgatja?
Ki dagasztja szavak lisztjét?
S ha kenyér lesz, kik tépik szét?*

*Gabalyodjál, füst-pulóver!
Sör, aranykürt, most rivallj fel!
Égi csupor, magasodjál!
Szavak malma, forgolódjál!*

*Aki itt ült, mostan ott áll,
izzóbb egy máglyahalomnál.
Bella Pista, égi molnár,
hívlak, szólj már, hívlak, szólj már!*

KERÉK IMRE
A csudabogár

Berzsenyi Dániel emlékének

*Az vagyok, igen,
csudabogár,
pokrócgoromba
niklai tuskó,
ki bozontos bajsza alól
éjt-nap eregeti
a maró pipafüstöt.
Ein kleiner Sonderling.
Bizony, Literátor Uram,
a „ritka ragyogású barátom”
titulus fénye megfakult mára.
Mi más lehetnék,
mint csudabogár?
Minthogy az epegörccs
nem épp alkaioszi
ütemekre hasogat oldalamban,
s adósság, termés gond és gyermekáldás
szorításában alig marad
időm az ortographiára,
meg interpunctióra,
és a moslékhordás, almozás
a sárszagú disznók alá sem éppen
balzsamos fürtű múzsákhoz szokott
finom orroknak való, Uram.
Csudabogár vagyok, igen,
csak mert nem kosok nyakára való
szonett-kolompot kalapálok
vellanyélhez-kérgesedett kezemmel,
s mert levágni való baromként
nem hajtom önként a nyakam
theoriátok bárdja alá.
Akkor inkább a csönd,
a láncravert
folyamok hideg
hallgatása örökre –
Literátor Uram.*

TURCZI ISTVÁN

Szentivánéj

– Thinsz Géza azonos című verse mögé,
saját északi élményekre –

*Nagy a teremtő találékonysága.
Egyszer nevetve összecsapta tenyerét:
„Látni akarom, hány frissen sikált
rézedényben fér el ma éjjel az ég?”*

*Mondhatta volna ujjhegyével is,
érintés nélkül teljen-ürüljön a pohár.
Legyen lárma, ölelés, testek ritmikus
hullámozása; széles a repertoár.*

*Hívjuk úgy, Szentiván, ha már
nincs, ami köt, nincs, ami old:
éj és nap határán egyensúlyoz
a szerepét tévesztett hold-herold.*

*Jöjjön Puck, övé a vadzseni-reszort.
Hóbortjait ismerik jól a többiek:
Ne tétovázz! Ma mindent lehet!
A táj már áttetsző vodkásüveg.*

*Kell ráolvasás is, könnyelmű varázs-
igék a szigetekkel teliszórt tavon.
Ördögfiak és tündérlány-bestiák közt
bocsánatos bűnöket szüljön az alkalom.*

*Az összekulcsolódó testek, arcok, kezek
készek minden anyagcsere-egyezményre,
az ösztöntartományba visszatérve lüktető
domborművet vésnek a bronzsötétre.*

*A nyári szél ritmusérzéke a régi. S míg
szadista zenészek nyomják a zsötem-ütemet,
a költő vendégszöveget sző, úgy édeleg, „már
svédülő kezemmel fogom meg a kezedet.”*

*Vallásnak ott a kíváncsiság. Gőzölgő
füben, sziklameredélyen a bőr liturgiája.
Puck dolga végezten bólint, reggel van,
jó éjt. Nagy a teremtő találékonysága.*

KÁNYÁDI SÁNDOR
**Az Ábel
 megfilmesítéséről**

Mezítlábas jegyzetek az Előrehozott gondolatokhoz

A nyolcvanas évek legelején Tamási Áron özvegye és Nemeskürty tanár úr arra „köteleztek”, írjak az Ábel első részéből, egyelőre csak abból, filmforgatókönyvet. Nehezen álltam kötélnek, mert magamat teljességgel alkalmatlannak találtam, és féltem is, hogy nem talál sikerülni, de belementem. A tanár úr biztatott, hogy olyan fotográfust, operatőrt ad mellénk, aki még a gondolatainkat is lefotografálja. Aztán '82 januárjában megkaptuk a rendező jövetelének hírért: Bukarestből a minisztérium figyelmeztetett, hogy ne „avatkozam más országok belügyeibe” – ez volt akkoriban a nemzeti jelszó. Azt tanácsolta, az a legegyszerűbb, ha nem állok szóba a filmekkel. De jelentkezett az államvédelem is, méghozzá legmagasabb szinten, maga a tábornok úr óvott ettől a veszélyes vállalkozástól. Megnyugtattam, hogy egyáltalán nem veszélyes, de rossz fényt vetne a hazára is, ha elkergetnének a vendégeket. Tamási Áron nagy író, aki egész életében azt vallotta, hogy az irodalom, a művészet embereinek mindenkor, minden körülmények között, (akár a politika hóna alatt is) a népeket egymás felé vezető utakat, ösvényeket kell keresniök és egyengetniök. A zárójeles részt nem idéztem a tábornok úrnak. De meglátogatott a magyar nyomdászból lett, akkor már őrnagy is. Arra kért, mondanám meg (mintha nem tudta volna), hogy a szállodában-e vagy hol lesz

a beszélgetés. Megnyugtattam, hogy nálunk a lakásban, és éjfél előtt a vendég már visszamegy a szállodába. Mindent „hallhattok”, nem kell virrasztanotok.

– De ugye, nem lesz „ki tudja merre...” vagyis a *Székely himnusz*? Tamási írta, vagy nem? – Húzta ki magát a műveltségére büszke tipográfus.

– Meg vagy örülve? Hogy Tamási írta volna a *Székely himnuszt*?! Honnan veszed ezt a számságot? Tamási Áron, ha tudni akarod, nem szerette, röstellte.

Az őrnagy megnyugodva elkullogott.

Emlékszem, 1962-ben, amikor életemben, egy átutazást leszámítva, először jártam Magyarországon s vagy négy hétig voltam Budapesten, Áron bácsi egy októberi napon éjjeli találkozóra hívott a Fészek Klub bárjába. Gábor Áronnal jött.

– Mutatkozz be, Sándor, a nagy Gábor Áron egyenes ági leszármazottjának! – És egyben megszavazták, hogy egy éjszakára magam is Áron, Kányádi Áron lehessenek.

Ott hárman Áronokul sok mindent szóba hoztunk. Akkor tudtam meg, hogy Gábor Áront mint a Magyar Vöröskereszt Vorosilov által kinevezett főtitkárát '45 Püskösd szombatján vacsorára hívta Puskin nagykövet, ahonnan, ha jól emlékszem, '57–'58-ban szabadult. Nemsokan tudunk róla, pedig Gábor Áron a Szolzszenicinéhez nyugodtan mérhető trilógiát írt a Gulágról. Nyugaton jelent meg, Bécsben olvastam '67-ben *Az embertől keletre* című első kötetét. Itthon csak 1992-ben jelent meg a Püski Kiadónál. A *Székely himnusz* is szóba került. A szövegét mindhárman silánynak véltük. Zavaros, képzavaros. Záróra előtti vagy inkább utáni kesergőnek való. De ha már a nép ajkán megszokottá vált, ahogyan Arany János mondaná,

nem kell bántani. (Különben is, ki nek volna mersze ujjat húzni a nekikeseredett vigasztkeresőkkel, kivált mostanában. Tehetem hozzá, így utólag.) Áron bácsinak az volt a véleménye, és mi osztoztunk benne, hogy ennek a mi több nemzetségből, törzsből összeállt, egyazon nyelven élő népünknek egy himnusz bőven elég. Az, amelyik így kezdődik: *Isten, áldd meg a magyart...*, s tegyük hozzá, ott, ahol van, és felekezetre való tekintet nélkül. Erre Gábor Áron egy pezsgőt rendelt a főúrtól, de a főúr csak Tamási beleegyező bólintására hajtotta meg magát.

Hogy miért tettem ekkora kitérőt, kitérőket? *Előrehozott gondolataim* megjelenése magyarázatául. Mindezekhez közük van. Miért félt annyira a hatóság Tamásitól? Amikor négy évtizeddel ezelőtt végakarátának megfelelően Farkaslakán készültünk a nagy halottnak kijáró végtisztességadásra, Zaharia Stancu, a Román Írószövetség elnöke búcsúztatta volna a sírnál, a magyar írók nevében Cseres Tibor, és közülünk is többen szóltak volna... De akkor beütött a mennykő. Budapesten a farkasréti búcsúztatásnál székelyruhás hölgyek kara énekelte a *Székely himnuszt*. Ott volt Rosianu, a budapesti román nagykövet is, aki megijedt és megkondította a vészharangot, nehogy otthon valami irredenta megmozdulás legyen. Akik a tilalom ellenére is elmentek Farkaslakára, azokat még meg is rótták.

Ami a lelkieket illeti, csodálatos volt. Kilenc pap temette, a farkaslaki tisztelendő búcsúztatta méltón, még egy kicsit meg is bírálta fehérszékely iránti túlbuzgóságáért. Ma is hallom, ahogy a népe énekelte: *Istenöm, Istenöm, mért hagytál el ingömöt.* (A farkaslakiak is özne egy kicsit, mint a falumbeliek.) Miután a tisztelendő be-

szentelte volna sírt, azt mondta, a beszterelés után mindenki csöndben hazamegy s a nagy halotthoz méltón viselkedik. Úgy is történt. Az ámen után megdördült az ég, hatalmas villámok csapkodtak az eladdig baljós égből.

– No, Sándor – mondta, inkább jajdulta mellettem zsögödi Nagy Imre bácsi, a festő. – Most viszik Áront az angyalok.

Elvitték. Szép terveink is elszálltak. A legjobb román kiadó öt kötetben jelentette volna meg Tamási Áron válogatott műveit. Pedig hogy készült rá boldog emlékezetű Gelu Păteanu barátunk, aki Mikes leveleit is sikerre vitte románul. Oly XVIII. századi román nyelvet talált ki hozzá, hogy mindenki, a legkényesebb román irodalomértők is ünnepeleék. Zaciú Mircea, a kiváló irodalomtörténész gondozta-szerkesztette volna, aki később a *Cimerelek* elé írt előszót. Ion Vlad barátom, az egyetem későbbi rektora is csak szomorúan legyintett. Olyan jól tudtak magyarul és úgy értették Tamásit, hogy még az epigonjait is fölismerték.

– Ez is – jegyezte meg olykor Mircea egy-egy tamásis írás olvas-tán – ez is, Sándor, ahogy édesapád mondaná: „Hétköznap is a vasár-napi csizmájában jár. Mert nincs neki más.”

Nem biztos, hogy lesznek egyelőre, akik a nyomukba léphetnének, lépnének, és lesz-e valaha olyan lehetőség Tamási Áron román „recep-ciójára”, mint amilyen akkor lehetett volna. Olykor, ha összebotlunk Vladdal a Horea úton, szóba hozzuk az elmúltakat.

Ez a kára annak, ha valamit rosszkor, rossz helyen énekelnek.

A most nyilvánosságra hozott gondolatokat azért tettem annak idején írásba, hogy a rendező egy-ből megértse az én Ábel-olvasato-mat, és avatatlan fülek ne hallhas-

sák, ne töprengjenek azok értelme-zésén.

A film egyébként jó tíz évvel ké-sőbb elkészült. Az *Ábel a renge-tegbennek*, vagyis első részének nagyjából én írtam a forgatókönyvét. Hogy a fönti gondolatokat érdemes volt-e előrehoznom annak idején, aki látta filmet, csak az lehet a meg-mondhatója.

Az ábeli észjárásnak, életrevaló-ságnak is köszönhetően mondhat-juk: A mai napig megvagyunk. A kakukk az idén is elég biztatóan szól a Nyikó mentén.

Előrehozott gondolatok a regény forgatókönyvvé formálása alkalmából

Mindenekelőtt tisztáznunk kell s közös megállapodásra jutnunk ren-dezőnek, operatőrnek, forgató-könyvírónak egyaránt abban, hogy mit akarunk mondani a ma mozi-nézőjének ezzel a jó hetven év előtti Székelyföld valóságába gyö-kerezett pikareszk és pittoreszk (festői) történetssorral, mely Ábel személyével, személyében szerve-ződik regénnyé. Nem többet s nem kevesebbet, mint ami a regényben benne van. Egy gyermekember legénnyé serdülését, edződését a Hargita rengetegének magányában, robinsoni helyzetében s az oda föllátogatók hozta társadalmi im-pulzusok hatására. De nem csak ennyit, mert a regény sem csak effaj-ta fejlődésregény. Ábel jelképes fi-gura, a székelység szimbóluma. Nem a túlélés, „a fű lehajlik és megmarad” pravoszláv fogantatású filozófiája az övé, hanem a fölül-kerekedésé, az egyenes gerincű megmaradásé. A minden viszon-tagságból, veszélyből kilábalni tu-dó, a szabadságra született, a fog-vacogva is reményt dúdoló ember himnusza ez a könyv.

Olyanformán képzelem el ezt a regényt a kamera olvasatában, mint egy oktatófilmet, amely, mondjuk, a havasi gyopár meggyökerezését, repedéskeresését, bimbózó nap-fényre törekvését és virággá nyílá-sát szemlélteti, de semmiképpen sem oktató szándékkal, hanem an-nak a könyvben egyébként meglé-vő írói-művészi, már-már népmesei igazságnak a szolgálatában, hogy az ész, az eszeség, a talpraesett-ség, az életrevalóság fölülkereked-het félelmen, szorongáson s bamba erőszakon. Mindezt oly módon, hogy a művet belengő poézis kárt ne szenvedjen, sőt!

Azzal, hogy a film adta és szab-ta lehetőségek, követelmények (kép, hang, idő) az írott szövegnek mintegy más halmazállapotba való sűrítését igénylik, nemcsak veszít-het, de nyerhet is a mű. De csak ak-kor, ha a párbeszédnek remek fűrt-jeiből s a leíró részek párbeszéde-sítésre kínáló szövegeiből, a je-lenetekből sikerül úgy szemelget-nünk, hogy abban benne legyen az egésznek íze, zamata, ereje és savanykája. S hogy a kamera – a regény leíró részeit mintegy ren-dezői utasításul használva –, Tamási stílusát képekbe, színekbe át-mentse, nem ártana az operatőrnek Nagy Imre festőművész életművé-vel, mely Csíkszögödn és Maros-vásárhelyt zömmel föllelhető, kö-zelebbi ismeretségbe kerülnie. Te-hát a kamera (és a zene!) úgy ké-szítse elő, sarkítsa, ellenpontozza vagy harmóniában a szöveggel úgy kövesse az eseményeket, hogy szimbolikussá, látomássá tudja tenni a történeteket a néző emléke-zetében. Méghozzá az olyan néző-ében is, aki egy sort sem ismer Ta-másitól. Persze a legjobb volna, mint a dokumentum- vagy szociog-ráfiai filmek anyagát szokták, az egész könyvet elejétől végig sza-lagra venni, s az említett szemelge-

tő, sűrítő munkát „élőben” ejteni meg. Megérné. Ehhez azonban nemcsak valamivel (minden bizonnyal nem csekéllyel) nagyobb anyagi áldozat, de mindenekelőtt szükséges volna, hogy a filmesek: rendező, operatőr, színész betéve tudja az egész regényt, mint a nagy színészek, énekesek, karmesterek tudják az egész művet, partitúrát, hogy olyan otthonosan, könnyedén mozognának, beszélneek, mintha egy mai commedia dell' arte szereplői, filmre vivői lennének. Mert ez a könyv a „rátermettség” játéka. Nem a regionalist, az akcentusokat kell keresni az együttesnek, hanem az észjárás, a rátermettség, a gondolatok egyetemes voltát. Székely szimbólumnak mondtam Ábelt. Lehet, hogy nem egészen annak íródott, ám azzá vált. És az is. De mentes minden közhiedelmű góbéságtól, székelykedéstől.

Nagy fába vágja a fejszét, aki nekilát, hogy filmre vigye, hiszen az eleve színpadra írt Tamási-művek közül is, a Tompa Miklós rendezésein kívül csak műkedvelő előadásban láttam, láthatunk igazi Tamási-előadást. Hogy miért? Minden bizonnyal azért, mert minden eddigi hozzányúlás nem elég beleéléssel történt. Nem a tojásból akarták a csirkét kibolyhozni, hanem a már meglelt jércét, kakócat a tojásba visszabújtatni. Sajnos még fölolvadni is magát az Ábelt, de más Tamási-műveket is nemigen hallottam eleddig igazinak. Milyen az igazi Tamási? – kérdezhetné bárki ennyi felhánytorgatás után. Természe-

tes és ünnepi. Tamási számára ünnep volt az írás. A művésnapok ünnepi megjelenítése.

Sok vád érte, kivált régebben, hogy a székelyek nem beszélnek úgy, amiként azt Tamási írja. De úgy szeretnének, válaszolhatjuk. S aki a nevükben szól, annak úgy

emlékezetbe maradtatás szándékával is képekben, képes beszéddel szólni. Ne csodálkozzunk hát, ha olykor a szószólónak enyhén recitál a hangja. Az ihletettségtől, az ünnep átérzésétől van.

Jól tudom, mindez amolyan laikus, nem filmszakemberi vélekedés. De nem is vagyok az. S nem tehetek mást, ha már belekerültem, mint Pilátus a krédóba, elmondom a magam hasznavehetőnek vélt vagy éppen hasznavehetetlennek bizonyuló gondolatait azzal a céllal, hogy az *Ábel a rengetegben* nem megfilmesített regény, hanem valamilyen önálló, autentikus Tamási-film legyen. Olyan, mintha Tamási Áron maga képzelte volna filmre napjainkban. Elsősorban rendező és operatőr, no meg a játszó személyek dolga az említettek véghezvitele. A forgatókönyv írója legfőbb széljegyzetek formájában hívhatja föl a film munkásainak figyelmét arra, amit hangsúlyosnak vél, vagy tekintetüket próbálhatja

kormányozni a különböző helyszíneken való hosszabb-rövidebb időzésben, s teszi ezt jókedvűből, az erdő iránti szeretetből. De azzal az ábeli szorongással és félelemmel, mely gyermekkor óta torkát-szívét markolással, ha százszor megjárta, jól ismert rengetegbe indul is. Bátorítást egyedül az adhat jelen esetben, hogy nem magányosan.

Nagy Imre grafikája Tamási Áronról

kell szólnia, ahogyan a többség szólna, ha mersze s tehetsége volna a szólásra. Ünnep hát a közösség nevében szólni. Ősi szokás felénk, hogy aki, ha csak elé megy is a faluba, tisztát vesz, s megkeni a bakancsát még hétköznapi fejében is. S ha szól mások előtt, kivált közügyben, akkor a szavak közül is a gondolatait legtalálósabban kifejezőket válogatja össze, és igyekszik nemcsak a jobb megértés, de a jobb

SZAKOLCZAY LAJOS
Kivérzés, föld alatti álom

Csoóri Sándor költői világáról

A szülőföld és a táj mint kiterjesztett érzemeltartomány

A magyar költészet tájélménye – Petőfi Sándortól az „erdélyi triász” tagjaiig érezni ezt – az Alföldet s a Tiszát, valamint a nyújtózó fenyőt is égbe emelő, megszentelt fogalom. Bár nemegyszer viharok és a lélekben igencsak fölerősödő drámák szülője, de az örökölt (szinte paradicsomi vagy annak képzelt) terep mégis különleges színt kap ebben a megérzéskítésben. A jóság, a szeretet, a ragaszkodás, a gyermekkor mint a felnőtt életútján végigkísérő oltalom szimbolizálódik általa. Az impresszionisztikus élmény belülről jön, és ez vetítődik rá – hangulatfokozóként – a szem által befogott valóságra.

Az idealizált táj kilátójáról csaknem a szakralitásra látni – Pilinszky eme „megistenülésnek” kiváltképp tudósa –, ám van úgy, hogy a letarolt, kifosztott földrész (haza, ország) várbörtöneire. Költője válogatja, hogy mikor kinek mi adatik meg; az egyik megigazul, szenvedésélményét „egzisztencialista” angyalok kisebbitik, a másik megőrül, mert naiv? lelkesültsége folytán éteri? szabadságghitét a dübörgő valóság láncfalasai tapodják.

Csoóri Sándor, csaták kaszabolta élete mutatja, az utóbbi álmódok közé tartozik. Érzéseinek motorja az Illyés Gyulától átörökölt, a hazát mindig magasban tartó szív.

Egy-egy szavában szinte megremeg, mintha az ország eltékozlásáért, történelmi és társadalmi sebeinkért (Mohácstól az utolsó népszavazásig jó pár ilyen volt) ő is felelős volna.

Ám a megdidergő szó, amelyben a doni tragédia hidegét ugyancsak érezni, nála – mert plebejus hite és az abból eredő igazság legyőzhetetlen – csaknem kohómeleggé változik. Legjellemzőbbje valaminő toborzó-készenlét az egymástól kényszerrel elszakított nemzetesetek – megannyi értéktartomány – összeforrasztására.

Egy életen át fújta-fújja megemelt kilátójáról – sokszor elégikus hangulatban (versek), sokszor szociografikus lételelet belénk égető *rebellis türelmetlenséggel* (*Tudósítás a toronyból*) – trombita hangú figyelmeztetőjét: ébredjetek!

Életre?, józanságra?, cselekvésre?

Önvizsgálatszerű, a személy felelősségét sem elimináló elszámolásra!

Ő sem riadozott az ilyesféle gyónástól. A hite ugyan meg-megrendülhetett – a sors fintora, hogy a társadalom gyóntatószékében (magyar átok) vele szemben sosem makulátlanok, hanem pufajkások és besúgók ültek –, ám mindvégig kitartott, időseodvén is márciusi ifjúként, 1848 és 1956 igazsága mellett.

Monográfusa, Görömbei András szerint „Csoóri Sándor nemzeti felelősségtudata Adyéhoz fogható. Ezért él sokágú életet – állandó pergőtűzben”.

De térjünk vissza a költő szülőföldélményéhez! És mindazokhoz a – Zámolyt Kubával, a gyakorta szenvedés szülte otthonosság-élményt és szeretetet az illuzórikus szabadság (tenger, Nap) jelképével összekötő – „táj-élményekhez”, „tájrekvizitumokhoz”, amelyekben – mert a lírahős *testvalóságává* váltak – egy élet megannyi fontos momentuma tükröződik.

Csoórinál Zámoly, a szülőfalu egyidejűleg az öröm és bizakodás (apa, anya, család otthonmelege), valamint a szenvedés (szegénység, betegség, háborús megpróbáltatások, az ötvenes évek kijózanító becsapottsága) hű tükre. A *parázsló fejű ló* egyrészt a gazdát és az álmodozó fiút egyként röpitő, szabadságvágyával elorozó *pegazus* szimbóluma, másrészt az összetört paraszti gazdaság, a kommunisták által megcsúfolt, rabláncra fűzött jövő jelképe.

A *kilátó* tehát lehet *arany* vagy *pokol*, szociografikus helyzetképek vagy szürrealista látomások szülője, a ki-röppent – a *Cantata profana* kiszakadásának szenvedésélményét ugyancsak megéltő – fiút még évtizedek múlva is újra és újra visszahívja.

A templom, egy körtefa, a *Virágvasárnap* című költeményben megénekelt, történelmi vonásokkal tűzdelt borhegy, az apja melletti reggeli szekérút, az üres kamra reménytelensége, a derékig meztelenül varázslata mind-mind olyan, kitörölhetetlen élmény volt számára, amely a táj „vershívó” jellegét csak erősítette, mi több, évtizedekig ébren tartotta.

S a vers hangja az idők során bármennyire változott is – lelkesedés keserű örömtüzeitől az utóbbi évek nem őszikéi, hanem *halál-versei* felé haladva –, továbbra is a táj mint *érzemeltartomány* lüktetésének mozdítója.

Több mint négy évtized előtt íródtak Török Endre eme költészetet értelmező sorai (Új Írás, 1963), de – jóllehet mostanában csontkoporsó őrlésében leli kedvét és játszadozik a lírikussal a halál – ma is érvényesek: „Verseinek jó részében a katasztrófa szédületén áttör a szépség szédülete, amihez a természet, a nő és a paraszti világkép »esztétikumától« kapja az első ihletést – a másodikat pedig lelke lángolásától, amely a realitást a csoda szféráiba emeli, a csodát magában a realitásban, annak »belsejében« fedezve fel.”

A látványelem Csoórinál nem – sosem is volt – látványelem, sokkal inkább a legszűkebb földdarabon, a szülőföldön is önmagát kereső lírahós *szépségállomásainak* – ide tartozik a „szép” szenvedés is – nyílt, őszinte föltárása. Ha *confiteor* jelleggel, annál érvényesebb, mi több, megrendítőbb a lírahang. (A bűnmegvallás természetesen akkor az igazi, ha önmaga tisztításán túl van tisztességes társadalmi-közösségi fogadtatása. Erre nézvést a magyar közélet nem nagyon kényeztette el – jóllehet az író erkölcséből törvényt is szabhatott volna – a vallomástevőt.)

Ha egy fiatalkori verset (*Falusi árnyképek*) idézek, azért teszem, hogy lássuk: ebben a szülőföld-otthon-család révületben miképp idéződik meg a csoda – a valót a szürrealista, mert *álom-igaz* régiójába emelve –, a *borzalmas* csoda mint a mindenéből kifosztott apa megvertségének háborút is idéző jelkép-igazsága: „Apám riadtan alszik odabent, apám dadogó álma fáj. / Egy lófej néz az ablakán be, zabálja vasból vert sugár. / Ez a ló, ez a ló hurcolta meg a háborúban, / patkója helyén éles gránát, nyakán babéros koszorú van.”

Messze van-e innen a *Hattyúkkal ágyútűzben* – évtizedek teltek el – félelemérzete, amelyet a személyiséget csúful megtámadó hadakon túl valahol a szerbiai háború iparszerű öldöklései tettek bizonyossá? S a szürrealista „dadogó álommal” megelőlegeződik-e a Csucsá felé haladó *örök vesztes* létérzékelése – Adyt és Trianont eltakarni igyekszik a feledés cukormáza –, amely a haza vesztésén túl az őt fenyegető halálközelséget is magában foglalja?

És hol maradnak a nők, a kecsesek, édesek, akiknek tűzhányó melle a kubai tengerpart apályára-dagályára is hatással volt és az esztergomi kert kard élű sásait is simogatóvá bársonyította? És nem a *hely*, azonkívül a móríci ballada tragikus paraszt-bezártágában vergődik-e az *Iszaposó* (1965) – az író egyetlen regényének – kegyetlen hőse, Magos Mihály és az öngyilkosságba menekült leánya, Máris is? Ki hordozza a bűnt – a társadalomnak akkor is keskeny volt a válla, akár a maga szülte teher elviselésére (s minthogy Csoóri a teher egy részét rá akarta rakni, egy év szilenciumra ítéltetett) –, ki viseli a bűn súlyát, az elkövető, az őt arra készítő világ?

Ha a *Tudósítás a toronyból* (1963) szociográfiái – lírai hangjukat ugyancsak a költő vigyázta – földrajzilag pontosan körülhatárolt valóságbokrokat elevenítenek is meg, az írói általánosítással Tolna és Fejér, Somogy és Zala, Bács-Kiskun és Szolnok nem ugyanazon létérzékelés – a ló lassani pusztulása halál-szimbólum – félelmetes sarkai-e?

Zámolyra, az eszmélkedés, a szenvedésekkel erezett gyermekkori napfény terepére hány és hány *helynek* – az iskolaévek s az irodalmi indulás Pápájának, a parasztból világfit „csináló” Budapestnek, a világ elől való elvonulást, illetve a természethez való meg(vissza)érkezést

szimbolizáló Esztergomnak, az érkezőnek a dombokról értékhegyeket látató Kolozsvárnak, a napozót szabadságmámorba ringató, illetve a vidéki szegénység kontrasztját képező Havannának s az emlékezés megannyi fájó pontjának: Versailles-nak és a halottakat fehér száraz mederben görgető Donnak stb. – kell *ráépülnie*, hogy a lírahóst s annak kedélyét megmozgató érzelem-harangként mindenik *táj* ugyanazzal a lendülettel-robajjal szóljon?

Csoóri tudatos építő. Lánglelkű szabadsághívó.

A politika meglöphatta – sokszor meg is lopta –, fehér inge hiába sugallt varázserőt a gonosz eltérítésére. Legragyogóbb esszéjében, a *Tenger és diólevélben* (1977) – máig büszke vagyok arra, hogy első olvasói közt lehettem – így ír: „A modernség csak az első pillanatban volt romboló, hajmeresztő, sokkoltató. A második pillanatától kezdve már a szervesség gondolata foglalkoztatta. Megismerni mindent, ami az emberrel történt. Az emberrel, aki gótikus székesegyházat emelt és a termékenység istennőinek a szobrait faragta ki ugyanannak a szívdobogásnak a zajában.

Így jelent meg a huszadik század emberének az életében a múlt! A modern művészet és a néprajz párhuzamos kutatásai következtében egy sosem-volt emberiség-helyzetbe kerültünk bele: óriásira duzzadt múltunk támadt. Méreteit tekintve – óceáni!”

Hogy „az időbe ágyazott emberiség értéktudata, értékrendje” helyreálljon – „Picasso és mások mellett Bartók és József Attila válaszai egy új egyetemesség-eszmét fogalmaztak meg” –, a *boldogságos szenvedést* viselő gályarabnak igencsak forgatnia kellett az evezőlapátokat.

Csoóri ebben sem volt rest – forgatta.

Zsákban futás helyett vesszőfutás. Múltunk takarodói

Ha máshonnan nem, Sütő András *Nagyenyedi fügevirág* című esszéjéből tudjuk, hogy a két (sok) tűz közé került Bethlen Gábor mily fejedelmi bölcsességgel kormányozta Erdélyországot, s mentette népét egy jobb jövő reményében („...de hogy a cselekvésképtelenségben mint lehessen cselekedni, annak keserves módját – a történelmi zsákban futást – Nagyságod emelte tőkélyre”).

Sajnos, kevés ilyen alakja volt a magyar történelemnek.

A múltat faggatva a zsákban futás helyett inkább népünk vesszőfutásairól kell beszélni – mert vereségeink veresége, Mohács akarva-akaratlan ott tükröződött a doni jégpokol szorító hidegét érző katonáink szemében is –, azokról a sorsfordulókról, amelyek egy nemzetet letargiába taszítottak, ám a fölemelkedésbe vetett hitet sosem vehették el.

Az esszé, kiváltképp Csoóri művészetében az a műfaj, amelyik nem akar azonnal nyújtózni, hanem tudatosan vár – sok megfigyelést, részigazságot egymás-

hoz cementezve – a minél pontosabb, igazságmegnevezésében és költői szárnyalásában utolérhetetlen egész fokról fokra való fölépülését szorgalmazó alkalomra. Ám az „előkészületben” mint csírában is benne van – legyen az tárcanovella vagy jegyzet – az íróét égetően foglalkoztató gondolat.

Átléphetünk-e a csaknem félszáz éves, igaz, „csupán” publicisztikában megfogalmazott igazságokon – az *Új költőtlák* 1962-ben íródott –, ha korunkra máiglan jellemzőek? „A hírügynökségek naponként megszámlálták a halottakat, mint állogató fiú a kuglibabákat, s közzétették az újságokban. Meddig lesz még megszokott, köznapis dolog a pusztítás? Meddig futkos még az emberiség a földön, megbotolva rom-városokban, s bukva, mint én, téglafalak, cementkerítések mellé, arcán a rohadó szeder mocska helyett vérrel? Meddig gyártják még a vijjogó vadászgépeket s a vállig érő gumikesztyűket?”

Remek helyzetértékelés, pedig hol voltak akkor még a törvényszerűen?, az önmagát fölزابálni igyekvő emberiség butaságából? a nagyhatalmak gazdagodását szolgáló *tili-toli játék* következményeképp? ránk törő majdani borzalmak!

Csoóri a nagyokhoz, egy Móriczhoz, egy Kosztolányihoz hasonlóan nem vetette meg az újságírást, s tulajdonképpen *írói tárcáival* – mert legszürkébb tudósításában is *költő* volt – alapozta meg későbbi nagy esszéinek, ezeknek a társadalmat és politikát egyként fölforogató-megpezsztítő írásoknak gondolatvilágát.

Ha az igazság csak szájra tett kézzel vagy a fogak közül sziszegve mondható ki, akkor a magyar esszé (Németh László, Cs. Szabó László) hagyományához hűen a szólásra jogot kapott, saját lelkiismerete által fölkorbácsolt író sosem visszakoehatik. Ha a társadalmat izgató kérdésekről – Erdélyről, az orosz megszállásról, az 1956-os magyar forradalom igazságáról, a kisebbségi sorsról stb. – kezdetben nemigen lehetett is (csupán a cenzúrát elaltató metaforikus nyelven) beszélni, arról igen, hogy miben, mely értékek által őriztethetik meg egy sokat szenvedett nép méltósága.

Korai nagy hatású írásai arról regélnek, hogy a politika által lesajnált népköltészetnek-népművészetnek is lehet esztétikája (*Szántottam gyöpöt* – 1966), és ha ebben a nép magára ismer, egy kissé már győző lehet saját sorsa alakításában. Az *Egykor elindula tizenkét kőműves* (1969) meg – Görömbei fogalmazta így – azért szemet nyitogató, mert benne az író „a népművészetben megnyilatkozó rejtett történelmet faggatja a nemzeti önismeret tisztítása érdekében”.

Íme a *szolgálatos* – sokak által megvetett – szerepben ténykedő író cselekedetei. A belőlük kicsapó láz – az övéinek felelősséggel tartozó értelmiségi zaklatottsá-

gából-megfeszítettségéből eredő állapot – nagy mértékben segíti a „veszélyeztetett” gondolat minél nagyobb körben való (csak így hatásos) kimondását.

Ha a népdal, miként mondotta volt az esszéista, a megíratlan idők lírai emlékezete, a „fölforogató” esszé minden esetben az egyenesedő gerinc záloga.

Miért olyan a drámairodalmunk, amilyen? Mert sosem mertünk sorsunkkal szembenézni, a tisztító – vagy legalábbis megtisztulást hozó – terhet mindig ledobtuk a hátunkról. „Fogyhatott, morzsolódhatott az ország, a valóság ellenében mi mindig megkerestük a fennkölt kibúvókat, a sorsra való áthárítást, vagy a jövő felől áradó vigaszokat. Akik nem keresték, kivétel nélkül a baladahősök sorsára jutottak.”

Csoóri Sándor emberiség-hitét, magyarság-eszményét, politikai krédóját lehet naivnak mondani – főképpen mert cselekedetei taktikai lépésekkel nincsenek alábástyázva –, ám főhajtást érdemel az az irdatlan – leginkább a nemzet „szétlengő” részeinek toborzásában és az értékeinkre való ráébresztésben csúcsosodó – munka, ami nélkül huzatosabb lenne a haza, és mi magunk is kisebbek volnánk.

Hogy a *balladahős* sorsa kijutott-e neki – pedig sokan ácsolták a *Nappali hold* után a keresztet –, nem tudhatni. De azt igen, hogy homályt – önismeretünk, a betegeskedésből lassan kigyógyuló nemzettest önismeretének homályát – eloszlató írásai megannyi nemes cselekedet. Ha hasznosnak nevezhető egyáltalán egy írás, akkor hasznosak is. Némelykor úgy *közeledik a szavakhoz*, hogy a fölismert igazság jéghegyei szinte megoldvadnak: „Kimondom a neveket egymás után: Sebes-Körös, Fekete-Körös. Nem a vízmorajt hallom. Az elveszített hazák csikorognak. Ady zokog a csucsai kastély ablakában.”

Számadatokkal, hűvös – tények által alátámasztott – meglátásokkal is operálhatna, de ő az esszéiben is költészetet művelve, a képek erejével szól. Látomásos szavainak innen a hallatlan ereje. Egymás után sorjázó esszé-kötetek tanúsítják (*A költő és majompofa* – 1966; *Faltól falig* – 1969; *Utazás félálomban* – 1974; *Nomád napló* – 1978; *A félig bevallott élet* – 1982; *Készülődés a számadásra* – 1987; *Nappali hold* – 1991; *Tenger és diólevél* – 1994; *Forgácsok a földön* – 2001; *Elveszett utak* – 2003; *Visszanéztem féltamból* – 2004), hogy ez a sodró erejű, a meditációt gyakran lírával beoltott beszéd milyen fontos szerepet játszik szellemi életünkben. Elsőbben azzal, hogy sokáig „titokként” kezelt – elhallgatott – „magyarság-ügyeket” világít meg, vesz górcső alá: lássék, aminek látszódnia kell!

A Kósa Ferencsel és Sára Sándorral készített filmek – a *Tízezer naptól* (1965) a *Tüske a köröm alattig* (1987), féltucatnál több van belőlük – ugyancsak ennek a szemnyitogató, sors alatti sorsot, történelem alatti történelmet, a Dózsa- és a Don-kazamatákban a vereség ellené-

re is megképzett jövőt felmutató vonulatnak darabjai. Az esszéista gyakran forgatókönyvíróként (más esetben filmnovelláíróként) veszi nyakába, csupán lelkiismeretére hagyatkozva, a történelmet. Boldog ettől a súlytól, mert mi más lehetne a vége, mint a megvilágosodás.

A *Pergőtűz* eseménytelen eseménysorát – csupán doni emlékezők ülnek a kamerával szemben – nyugodtan nevezhetjük lázadásnak. És Csoóri *A magyar apokalipszis* (1980) szerzője – ennél ragyogóbb történelmi esszét aligha olvashatni – mikor a *Pergőtűz* (1982) Sára Sándorával – ugyanazon gond, ugyanazon lélekmozdulás – karon fogva jár, mást sem cselekszik, mint a „bűntudat hóviharából” (rossz oldalon léptünk hadba, minek a reményében?) kiemel egy népet. Tisztító munkája közben nem kegyelmez egyetlen, a tragédiáért felelős személynek sem. „Ma már világos, hogy Horthyék úgy szerettek volna kisiklani egy hamis szövetségből, hogy hamiskodva egy másikkal cseréljék föl. A németek öléből igyekeztek átmászni a cselédlányként kezelt magyar nép ölébe.”

Tiszta hang, ami a doni *fehér nász* tragédiáját még döbbenetesebbé teszi.

Erkölcsei revíziót!; Eltemetetlen gondok a Duna-tájon; Az ötvenhatos forradalom és a magyar áfium; Autóval át a városon; Csucsá hanyatlása; A demokrácia háborúja – esszécímek, sorsok, önéletrajzi hevületű igazságszólalom kisebbségben és többségben, határainkon kívül és bent.

Bent a politika poklában és – robbanó gyutacsaként – bent a szívben.

Aki igazi ellenállóként, besúgók hadától kísérve, gondolkodásmódokat ütköztetett, s más és más világlátások közt volt összekötő kapocs, előkészítője – egyik szellemi tábornoka – a rendszerváltásnak, politikai bakafántoskodók céltáblája lett.

A későbbi megkeseredésének ez is oka.

A lakitelki sátron, amelynek Csoóri egyik cölöpverője volt, átfújt valami *balettcipős*, az alapítók (igaz, a népi írótól örökölt) bakancsát előbb cukormázzal bekenő, majd mindeniket kiebrudaló „izgalom”. Esszéitélet, erkölcs, haza mit se számít, ha a színen – Lászlóffy Aladár-i szóval – áttipeg egy fehér kakas.

Ám a *múlt*, hogy visszatérjünk a korábban idézett képhez, nem csupán politika, közélet, társadalmiasság, sunyik és még sunyibbak cselszövésein álmélkodó kíváncsi akarat, hanem egybelátott tudás is.

Irodalom, művészet, művelődés, szociográfia, történelem.

Haza és erkölcs.

Alázattal végzett szolgálat, a közjót mindig fókuszban tartó cselekedet.

És forradalom, izmusok harca. A *bartóki modell* jegyében fogant, az *új egyetemesség* eszméjét szem

előtt tartó – létérzékelésünket a Németh László-i Duna-táji tejttestvérség gondolatától Picasso tűznyelvet fűvő, haragos bikáig feszítő – világlátás; amelynek – noha sosem záratik ki a hagyomány – valaminő fölforrósult, izgatott szabadságküzdelmekben acélozódó modernség az alapja.

Mikor Csoóri, a szabadságdalnok képzeletünk kilátóján múltunk takarodóit fújja, nem búcsúztat valmit, hanem harsány trombitahangon a jövőt hívja, a megszületendőt élteti.

Én-képek hajnaltól alkonyatig

Babitsi szóval: csak ő bír versének hőse lenni, ezért beleköltözik a tájba, otthont keres magának a történelemben, fészket – a megnyugvás és lázadás – fészket a természetben, tüskeágyat a politikában.

Az örök kamasz attól örök kamasz, hogy hiszi – korai lelkesültsége és naivitása természetesen jócskán változni fog –, ő van mindenben: fűben, fában, istenségben.

Az ő szívdobogását kottázza a faluja templomtornyán és a katedrálisok homlokán *csörömpölő* óra – mily rút az idő, össze kellene törni! –, az ő idegrendszere az *gyógyító* háló, amellyel – csak rájuk kell teríteni – Kossuth, Petőfi, Széchenyi, a piacon bolyongó Bibó és a várfalakra kiálló Illyés, a mindannyiuk eszméje, erkölcsé, hazaszeretete könnyen befogható.

Egy lepke szívárványteste vagy a megismerhetetlen s ezért öslényként mindannyiunkat izgató kozmosz érrendszere és csontváza, mert mindenség-mértan, ugyanolyan erővel izgatja. A szépségmámorba, minthogy az égzengésen is átüt a tücsök ciripelése, éppúgy bele akar halni, mint a megemészthetetlen ügyek (nemzettestvéreink közös hazából való kiakolbólitása) iránt érzett véghetetlen szégyenbe.

Azt gondolja, ha szeme sugarával körülöleli a tájat – „Petőfi tekintete még mindig ott van az Alföldön, József Attilaé pedig a külvároson” –, az nemcsak az ő – szegénységének, szerelmének, a rokoni ridegségnek és az anya szívjóóságának – terrénuma lesz, hanem mindannyiunké. Mi másból állhatna is a költő varázslata! Ha a Zámoly környéki dombokat a történelem háborús karókkal: kiegészített tankok égbe meredő roncsaival ültette tele, ami kikel belőlük – legyen *virág*!

Parancs, szükségszerűség, reneszánsz öröm?

A Petőfi lelkesültségét köpenyként viselő fiatal – én-képet rajzoló lírikusként? a világra csodálkozó parasztfilozófusként? – hamar *Az abszurdítások zöld mohájára* téved. De ez az a, nem keskeny ösvény, hanem széles országút, amin elégikus bolyongással, fejét a szürreali-

tás (álomkép-kozmosz) felhőibe fúrva a kíváncsi megbizonyosodhatik arról, hogy a stációk kilométerkövei megannyi világítótorony. Akár aforisztikus bölselem is származhatik közelségükből.

„A gondolat nem erkölcsi, hanem természeti jelenség. A világ keresi benne önmaga képét. A változó világ a változó képét. A teljességet ostromló elmék azért is lógtak ki mindig és mindenütt az erkölcs kezeslábasából. Szókratész is és Dante is, Hieronymus Bosch és Villon is, Baudelaire és Ady is.”

És Csoóri Sándor kilógott-e?

Nem föltétlen *most* szükséges a válasz.

De az igen, hogy versvillanásainak cserepeiből – fél évszázada fed tetőt a lírai szorgosság – összerakhatóvá válják a hiteles arckép. A *kert* – érzésünk kertje, a történelem kertje, a megcsalottság kertje, az indákkal befönt – a lírai ént állandóan menekülésre készítő – valóság.

A kritika sokszor leírta, hogy a költő *lírai énje* mily szoros barátságban van a természettel, hogy mennyire kötődik – látomásait innen is erősítve – a füvekhez, fákhoz, virágokhoz, madarakhoz, a jegenyék zöld szökőkútjaihoz, s ahhoz a vékony – az erdei tisztáson és a bensőben egyként megvillanó – *sávhoz*, amelyen aranyfácánok szálldestak az erdő kapuján és a Nap és a Hold szinte örömkatonaként meneteltek.

A képfantázia csak jóval később fog „modern verset” szülni – s ez a modernség akkor sem szúr, vág, mint egy Nagy László- vagy Juhász Ferenc-vers, hanem a zámolyi fűtorony-szekér bivalyai helyébe Dali pillangóit fogja –, de a készülődő költőben „a létezés transzcendenciáját és örömet” már jól észrevehetően észlelni.

Csoóri két monográfusa, Kiss Ferenc és Görömbei András is idézi azt a megvilágosító pillanatot, amikor – itt már igencsak érik a költő – a természeti kép a lélek legmélyének krónikása. Igaz, hogy némi babitsi visszhanggal (Kiss), pedig a zámolyi poéta ekkor még Petőfi búvkörében él, de az eredeti látást: a Kronoszban megbúvó gyötrelmet fölöttébb tudatosítva.

*Idő, idő, te nyíló, csukódó szem,
úgy jártam roppant pilláid alatt,
mint ahogy hamvas zöld mohában járnak
tölgyerdő mélyén fűrgé bogarak.*

Az időről és az ifjúságról

Hová lett Kronosz égető tekintete? Az *öntanúsító, önelemző jelleg* – a világ bármikor újrakölthető – vezetett-e a *bartóki szintézishez*, amikor az új helyébe lépő még újabb valóságos aknamezőre viszi „a jövő szökevényét”.

S ezt az addig ismeretlen földrészt az idő múlásával nem csupán a valóságos háborúk (a Balkán vérgőzös zavarodottsága és a nagyhatalmak gyújtotta keleti tüzek) tették kibírhatatlanná, már szinte elviselhetlenné, hanem a madár csőrével (esztétikus megjelenés) kopogtató halál is.

Szinte a kezdetekkor Csoórinál a rigó csőre már *csont-koporsó* volt. Végtelenbe fúródó véglegesség.

S ez rétegződött tovább – az *Anyám fekete rózsá*, klasszikus, *életisméltó* gyásztól a zummogó méhrajok vitte szarajevói csecsemők koporsójáig és a véres csontokat csókolgató szőlőhegyi seregélyekig s megvénült sasokig (*Zavarodott séta a szülőföldön*), majd még tovább a naponta végzett halálgyakorlatig (*Késő, kórházi óra*).

A veszteség, az én- és hazavesztés – a betegségben megtántorgó test és a történelmi nyavalyákban kivért haza – mind-mind elégségesek arra, hogy elkomoruljon az ítélkező: „Nagyvárad, Csucsá, rétek és hegyek, / Ady két nagy szeme mindegyik útkanyarban / az arcomig jön s nézi: élek-e, / vagy a halál rohan-e bennem öntudatlan? // Minden nap erre nagypénteki nap, ácsszög és eset / végső kivérzés, földalatti álmom, / de húsvét hős fénye sehol, csak az emlékezet // meg a rekettyék gyásza fönt a Királyhágón. / Kő, kő, és dermedt ércmezők a szívben – / Vezet még út tovább vagy már csak állok itten?”

Elégikus hangulatú a búcsúzó *én-képe*, a lírikust nem csupán a „csöndes tériszony”, hanem a betegséggel sürűn jelentkező elmúlás-érzet is fojtogatja.

Mítoszi képmádatában, képösszevonásaiban nyomon lehetne követni a Nap és a Hold útját, a bibliai meghatározókat, a *hó* mint szikrázó fehérség, mint kijózanító pillanat, mint a történelemben megmerült halál szimbólum-variációit.

A köd – nincs előle futás – már csaknem a senki (semmi) földjére költözött.

A kritika azt ugyancsak nyugtázta, hogy az utóbbi másfél évtized Csoóri költészetének olyan karakterét rajzolta ki – a sugallatos címek (*Hattyúkkal, ágyútűzben* – 1994, 95; *Ha volna életem* – 1996; *Csöndes tériszony* – 2001; *Futás a ködben* – 2005) drámai állapotot revelálnak –, amelyben a személyes sors, összes tragikus felhangjával, és a közösségi sors, minden drámájával, egy a reformnemzedékhez modernül visszacsatoló és az avantgárd lét(megvonó) kísérleteiig előre merészkedő karakteres szellemet mutat.

A koromsötétet a költő, megborzongató módon, úgy rakja tele emlékképekkel – a távolban sikló vonat halott anyja parázssal megtömött vasalójára emlékeztet (*Hangok az éjszaka mögül*) –, *hogy közelít az Örök Forráshoz*.

EKLER ANDREA
Cselekvő értelmiség

Ahogy az egyes ember életében a minőségi lét egyik alapfeltétele az időszakonkénti számvetés, úgy egy-egy közösség számára ez éppoly elengedhetetlen, ha létét nem kívánja a létezés vegetációjába süllyeszteni. A szembenézés nem tűri a hazugságot, de még az eufemizálást sem. A szembenézés prognózis és gondolkodás, múlt, jelen és jövő találkozása. „A megközelítés- és értelmezésmódot (...) úgy kell megválasztanunk – írja Heidegger –, hogy (...) a létező önmagában és önmagától mutatkozhassék meg. E létezőnek úgy kell megmutatkoznia, ahogyan mindenekelőtt és többnyire van: átlagos mindennapiságában. Nem tetszés szerinti és véletlenszerű, hanem lényegi struktúrákat kell kimutatnunk benne, amelyek a faktikus jelenvalólét valamennyi létmódjában létmeghatározók maradnak.” (*Lét és idő*. Gondolat, Bp. 1989. 107.) „Mi mindig mindenről elkésünk” – háborog Ady, azonban a késlekedés most végleges útvesztéssel járhat létminőségünket illetően, amelynek szerves része a kultúra, a szellemi élet helyzetének alakulása. Mindenesetre aggodalomra ad okot, hogy míg például Lengyelországban az értelmiség véleményének jelentős alakító ereje van az országot érintő létkérdésekben, itt a maradék gazdasági és lelki erőket is próbára tévő kampányidőszak alatt a programokról szólva egy árva szó sem esett (egyebek mellett) a kultúráról. Nem vagyok politikus, sem közgazdász, egyszerű állampolgárként csak kérdezem, miért nem érdeklik a döntéshozókat a minőségi könyv- és folyóiratkiadás, tudományos szervezetek, színházak, múzeumok, oktatási kísérletek nehézségeiről, problémáiról több orgánumban közzétett viták, petíciók, nyílt levelek? Miért kényszerülnek sokan ingyen munkára, ha fontosnak tartják a kulturális, szellemi értékek közvetítését? Miért kell a kiadóknak, szerkesztőségeknek, színházaknak, múzeumoknak, tudós társaságoknak hónapról hónapra vergődniük? Nyilván, mert az ő helyzetük az ország helyzetének létmódját képezi le. De ez másra is utal. Egyrészt arra, hogy vannak még, és sokan vannak, akik számára az értelmiségi lét nem az így-úgy megszerzett diploma mint státuszszimbólum elérését, majd a „papír” követelőző lobogtatását jelenti, hanem hivatást, felelősséget. (Szükség lenne az értelmiség, értelmiségi lét devalválódott fogalmának ártértékelésére, definiálására is.) Másrészt, hogy rendkívüli morális és értékválsággal küszködünk a gazdasági nehézségek mellett, mely megnehezíti, hogy a kultúra, a szellemi élet képviselői által fontosnak tartott értékeket értéként tekintse az a közösség,

amelynek közösségi létéhez ezen értékek effektíve elengedhetetlenek. Görömbei András így fogalmaz *Kultúra, nemzet, identitás* (Szabad Újság, 2006) című írásában: „A kultúra az ember fizikai létezésének is feltétele. Ahhoz, hogy élni tudjon, a kultúra szimbolikus értelemvilágára van szüksége, mely lakhatóvá teszi számára a világot. A kultúra viszont nem képzelhető el közösség nélkül. (...) Az egyénnek és a közösségnek egyaránt létfeltétele az, hogy azonos lehessen önmagával, hogy legyen azonosságadata, identitása. (...) A nemzeti közösség összetartozásának legfontosabb tényezője a nemzeti önismeret és a nemzeti öntudat. A nemzeti önismeret azonban nemcsak a közösség sajátosságainak tudatosítását és őrzését jelenti, hanem állandó alakítást, formálást, gazdagítást igényel.” Ha egy nemzetnek, közösségnek nincs saját kultúrája, elenyészik nyelve, identitása, léte a relativizmus kódéba vész, azt pillanatnyi földrajzi, gazdasági, társadalmi szerepe határozza meg, ha egyáltalán rendelkezik még vele. Albert Einstein véleménye szerint a kultúra „Fejlődéséhez elsősorban némi jólétre van szükség. Ez valamely ország lakosságának bizonyos töredékét olyan helyzetbe hozza, hogy az élet fenntartásához nem feltétlenül szükséges dolgokkal is foglalkozhat. Ehhez különben a kulturális javak és teljesítmények értékelésének erkölcsi hagyományai is szükségesek, mert ennek a rétegnek a másik – a közvetlen életszükségletek kielégítésén dolgozó réteg ezeken keresztül nyújt életlehetőséget.” – Igen ám, de mi történik, ha „Hirtelen hiányozni kezd a szellemi értékeket alkotó munkások részére szükséges többlet. Ezzel a létfeltétellel a hagyománynak is pusztulnia kell, és a kultúra dús termőtalaja pusztává válik.” (*Kultúra és jólét*. In: *Hogyan látom a világot?* Gladiátor, Bp. 1997. 76–77.) Einstein kijelentette, én kérdezem... A virágzó, „dübörgő” gazdaság, az általános jólét, sőt, sokak számára még az emberhez méltó lét is utópisztikus kép csupán. De ha az utópia valósággá is válna, a szellem, a gondolkodás mindenkori tükre, a tudomány, a művészet nélkül, a közösségi lét egyediségben megnyilatkozó és az egyediség közösségi létbe kívánczó megnyilvánulása nélkül a jólét is csak falanszter lenne. A tartás, a gerinceség, a szelíd, de határozott gondolkodás Nagy László által zseniálisan szavakba öntött formája, az „Adjon úgy is, ha nem kérem”, ma a kulturális lét tekintetében önmagába forduló büszkeségnek, sértettségnek, befelé vezető, felőrölő útnak minősül. Itt kérni kell, jó lenne, ha nem hajlongva, nem elvtelenül, valahogyan tudtára adva a lakosság ama „bizonyos töredékének”, amelyre Einstein is utalt, hogy egyszer bizony a hegy tetejéig ér majd a megnevezhetetlen vagy burkoltan megnevezett fenyegetettség, hosszú távon az ő létminőségüket is befolyásolva. Vannak persze magánkezdeményezések, magántőkén alapuló pályázatok. Vannak tehát olyan emberek, akik a felismerést követően felelősen cselekednek. Továbbiakat kell keresni, megértetve, hogy ők ezen a módon is sorsformálóká válhatnak. Egykor a gazdasági arisztokrácia egy része igényt tartott a szellemi

Az MTA, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége és a Magyar Írószövetség szervezésében 2006. május 15-én az MTA székében Művészet–Tudomány–Társadalom címmel tartott konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

„arisztokratizmusra” is, olyan szellemi elit létrehozására, melyről pontosan tudta, hogy megtermékenyítőleg hat a nemzeti kultúra, nemzeti lét, s egyáltalán az emberi lét egészére. Nem az elszigetelődést célozták tehát, hanem olyan funkciót kívántak betölteni, s lehetőséget adva másoknak is betöltetni, amely által felelősséggel szólhattak bele a nemzet s a világ sorsának alakulásába. Ma is vannak ilyenek, de hangsúlyozni kell, hogy szerepvállalásukkal nem válthatják ki a közösséget képviselő állam felelősségét. Tegyük hozzá, egy részük a kulturális széthúzást erősíti, s ez legalább annyi kárral jár, mint haszonnal, mert hozzájárul a kultúra versenyszerű iparosításához.

A kultúra soha, semmilyen körülmények között nem lehet a politika csatlósa! *Magyarok, kibékülni!* – hangzik Németh László felszólítása 1940-ből. Azt írja: „Nem vagyok híve az alkalmi szövetkezéseknek. Jobb szeretem, ha ütköző elveknek az emberek indulatukkal is utána esnek, mint ha az igazság kicsapó szikráit elbarátkozzák. Nem is azt kérem, hogy véleményét, idegenkedését bárki föladjja. Részigazságainkat kell a döntő órákban létünk igazának alárendelni.” Egyelőre idealisztikus elképzelésnek látszik, hogy a reménybeli kurátorok ne politikai elvek és/vagy mondvascsinált „közizlés” szerint ítélkezzenek arról, mi marad és mi hullik ki a kánonból, hanem támogató ítéletüket az értékek mentén haladva hozzák meg. Ezek egész közösséget érintő morális kérdések. Példa lehet előttünk – utalt rá Kovács István költő – az 1848–49-es forradalom és szabadságharc nemzetet integráló hatalmas morális, gazdasági és honvédő teljesítménye. Kossuth fedezet nélküli, értékét mégis a küzdelem utolsó heteiig megtartó papírpénze pedig szimbóluma annak a bizalomnak, amelyet a nép politikusai iránt táplált. A mi rendszerváltozásunk politikusai e bizalmat hamar elvesztették. Az okok elemzése sürgető feladat. Az általános morális romlás napjainkban bizony nemcsak irányítható embereket teremt, de vissza is üthet azokra, akik időlegesen élvezhetik ezen irányíthatóság „eredményeit”. A bizalom elveszett, s amint a szó, úgy hamar az írás is köddé válik. Az értelmiségnek nem protestálnia, hanem nyíltan és egyértelműen kérdeznie, cselekednie kell. „Ki írta meg, például a harmadik szárszói beszédet közlünk, amelynek a rendszerváltásról és a demokráciáról kellett volna szólnia?” – kérdezi Csoóri Sándor. Valamennyien folytathatnánk a kérdések sorát. Például: az akadémiai munkában résztvevők több mint egyharmada harmincöt éven aluli. Hol vagytok? Miért álltok be a sorba? Miért nem hallatjátok a hangotokat? Hol vannak a ti szárszói beszédeitek? Cselekvés nélkül létünk lényegéről Nagy Gáspár gyűjteményes kötetének címe mint mementó jut eszembe: *szabadrabok*.

A morál felől az esztétikum felé haladva adódik a kérdés, igen, így-úgy van folyóirat- és könyvkiadás, film, színház, múzeum, tudományos élet, de milyen kultúra közvetítődik? Amellett, hogy természetes igénynek és létjognak tartom a

„minden” lehetőségét, a semmi veszélyét látom. A semmitől persze nagyon messzire vagyunk, de mindig gyorsabban lehet valamit lerombolni, mint felépíteni. Nem lehet minden esetben az anyagiakra és a médiára hivatkozni. Számos összetevő közül kettőt emelnék ki, a tudomány és művészet kapcsolatát, valamint a kínálat kérdését.

Munkám során közel kerülhettem mind a tudományos, mind a művészeti élethez. Érdekes módon a számos pozitívum mellett mindkét részről egyaránt problémaként vetődött fel tudomány és művészet egymásra hatásának kérdése, a tudományos életben iskolákat teremtő vitaként, a művészetben egyéni vagy csoportos tiltakozásként. Könnyedén belátható, hogy miért válthat ki ellenérzéseket, ha a tudomány műveket teremtet a maga igazolására vagy ráerőszakolva magát már meglévő művekre, próbálja létét legitimizálni. A jelenkori viták a jövőben dőlnek el, akkor válik világossá, hogy a felmutatott értékek közül melyek bizonyulnak valóságos értékeknek, s melyek pillanatnyi mutatványoknak. A különböző nézeteket valló tudományos viták, a legelterőbb esztétikai szemléletű művészi alkotások együttes jelenléte, egymásra hatásuk látványos eredményei színvonalas, élénk kulturális életre utalnak mindaddig, míg a viták, alkotások nem válnak hatalmi harccá, s azok eszközeivé. Sem a tudománynak, sem a művészetnek nem szabad feladnia függetlenségét, szabadságát, szem előtt tartva, hogy mindkettő akarva, akaratlanul szolgál, de nem kiszolgál.

A kínálat kérdésével kapcsolatban hadd utaljak Németh Lászlóra, akinek több mint hetven évvel ezelőtt megfogalmazott gondolatai aktuálisabbak, mint valaha: „Nos igen, olvasnak az emberek, de nem irodalmat! Csak selejttest, csak ami szórakoztató! Azonban ez sem egészen igaz. Az emberek selejttest olvasnak, de nem mint selejttest olvassák. (...) Ezeknek az embereknek eszükbe sem jut, hogy az nem a legjobb, amit a kiabáló kirakat (...) a kezükbe nyomott. (...) Akik olvasnak, a jót olvassák, mert hisznek annak jóságában, amit olvasnak. Nagyobb műveltség, sok kontroll-mű kell ahhoz, hogy az ember rossznak merje találni, amit mint jót vett a kezébe.” (*Nephelokokkugia*) Németh László a kínálat s a kínálat nyújtásának felelősségére hívja fel a figyelmet, mert a kínálat meghatározza a keresletet. Ezen túl hitet tesz az olvasó mellett, bízik abban, hogy lehet olvasókat nevelni, meg lehet szertettetni a minőségi irodalmat, művészetet.

Csoóri Sándor a *Tenger és diólevél* című írásában többek között lenyűgöző példával él, hogyan vitatta meg a sármelléki paraszttal „a művészetfilozófia egyik alaptételét. Azt, amely szerint a valóság is töredékes képet ad az emberről önmagában, és a művészi is. De a kettő, bennünk egyesülve, már teljesebb.” Hasonló tapasztalatokra tettem szert etnográfusként egy nógrádi faluban, Dejtáron végzett folklorisztikai vizsgálataim, terepmunkáim során. Az adatközlők és a kutató viszonya a szövegegységekben, nyelvi megnyilatkozásokban manifesztálódott. Míg a kutató részéről a kérdezés, az adatközlők részé-

ról a válaszként értelmezett szöveg befolyásolja az együttes létrehozott szövegegség beszédmódját, megnyilvánulási formáját, szűzségét, strukturáját. A kérdésfeltevés szövegfornálójára, értelmezési funkciójára utal Heidegger is: „Minden kérdés keresés. Minden keresésnek előre irányt szab az, amit keresünk. A kérdés a létezőnek a megismerő keresése, az ő hogy- és ígylétében.” (*Lét és idő*, 91.) A kérdéshorizont az általam rögzített beszélgetésekben előbb mentesült az előfeltevésektől, egyre inkább aktualizálódott; a kutató részéről az irányító funkciót felváltotta a pontosító funkció. A kérdéshorizont változását befolyásolta az adatközlők elfogadó magatartása, mely együtt járt a hagyományozódás folyamatába való bevonással, azaz egy „közös tudás”, „aktivitás”, „megőrzés” feltételezésével. Az adatközlők narrációját a „közös tudás”, a „közös kód” „sűrűbbé”, önértelmezővé, értelmezővé, értelmezhetővé tette. A megkérdezettek maguk is gyűjtőké váltak, közösségi státuszuk elvesztése ellensúlyozódott „tudásuk” megbecsülésével, fontosságával, értelmet, értéket, jelentőséget nyert ismét személyiségük, maga a hagyományrendszer s a hagyomány folyamata.

Ha szétbombázzák az oktatás „templomait”, a szellem fejlődését a legalantasabb céloknak alárendelve, akkor az adott körülmények között ott végzett munka mellett más lehetőségek is kell teremteni a szellemi, morális nevelésre, a kulturális, esztétikai tapasztalatszerzésre. A tömegmédiá korában rendkívül fontossá váltak a személyes találkozások, a nemzedékek közötti kapcsolatok, a párbeszéd, miként azt a Szépirodalmi Figyelő estjének két vendége, Fábíán László író és Kovács István költő a közelmúltban hangsúlyozta. Kovács István történészként utalt arra, hogy a rendszerváltozás mellé felsorakozó értelmiség műveltség, tudás és tapasztalat hiányában nem tudott felnőni a feladathoz. Összehasonlításként említette a magyar reformkor nemzedékét, amelynek esetében a másod- és harmadvonal is európai látókörrrel, imponáló műveltséggel rendelkezett. Kiemelte továbbá, hogy miután az Európai Unió tagja lettünk, megváltozott a külügyminisztérium feladata is, hagyományos feladatainak egy részét kiszorítja a kultúrdiplomácia, a magyar kultúra képviselője, népszerűsítése, értéktudatosítása. Saját példáit tekintve nem karrierdiplomataként számos nagyszerű eredményről számolt be, melyben saját maga is közbenjáró vagy amelyekkel szembesült. (Például, amikor Krakkó Európa kulturális fővárosa volt, és sikerült kijárania, hogy a legrangosabb helyi galériában – az óvárosi Művészetek Palotájában – a Magyar Nemzeti Galéria bemutassa „az impresszionizmus sodrában” született száz leghíresebb festményét – Krakkóban nyomtatott háromnyelvű albumban is közzétéve őket. Említést tett arról is, hogy a galíciai kisvárosban, Jaslóban, 1999 októberében a Makovecz Imre építőművészetének rendezett konferencián derült ki, hogy akkoriban Lengyelországban mintegy hatvan építészhallgató és művészettörténész írta diplomamunkáját vagy doktori értekezését Makovecz művészetéből.) Ezen ered-

mények arra utalnak, hogy a magyar kultúra még mindig, mindennek ellenére figyelemre méltó funkciót tölt be Európában és világszerte. Fontos tudatunk, megismertetnünk a világgal értékeinket, kultúránkat. Fontos, hogy a meglévő fesztiválok, rendezvények, konferenciák mellett ki-ki megtalálja a maga lehetőségeinek keretei között az új utakat is. Meg kell tanulnunk, hogy belső konfliktusaink ellenére/mellett kifelé ne a negatív kritikát, önkritikát harsogjuk (ami természetesen nem a problémák szőnyeg alá söprését jelenti), mert ha nincs tartás, önértékelés, az lenézéshöz, rosszabb esetben semmibe vételhez vezet, s ha a szellemi lét gyarmatosíthatónak tűnik, azt hamarabb gyarmatosítják, mint gondolnánk. Fábíán László a Goethe-i elvet idézte szabadon, amely több értelemben is elgondolkodtató: azt kell adni, amit kérniük kellene, nem azt, amit kérnek! Ez a külhoni kulturális igényteremtésre éppúgy érvényes, mint az itthonira. Ha megtörténhetett az itt megidézett példák esetén a Sármelléken, Nógrádban és Lengyelországban, s nyilván rengeteg más helyen, alkalommal is, talán reális esélye lehet másutt is. A szükséges protestálás és kényszerű sírás mellett be kell tölteni az értelmiségi léttel járó, abból is eredő kérdező szerepet, mert csak így lehet válaszokhoz jutni. Németh László pályáját, életművét tekintve lehet színvonalasan vitatkozni, alantasan civódni, de kétségbevonhatatlan tény, hogy figyelemre méltó példáját hagyta ránk az értelmiségi létmódnak. Erről a szerző szepirői, tudományos, kritikai, közéleti, tanári, orvosi, családői minősége, tevékenysége mellett – ahogy Csoóri Sándor is utalt rá Németh László első egészalakos szobrának avatóján a közelmúltban –, fogalmakká vált eszszé- és tanulmánycímei is tanúskodnak – *Az értelmiség hivatása, A minőség forradalma, Kijórgatnak a múltunkból, Író és hatalom, Magyarok kibékülni!, Magyarság és Európa*, s még sorolhatnám. Aki elmélyed az életmű tanulmányozásában, a cselekvő értelmiségi léttel szembesül.

Görömbei András annak idején első kötetének a *Cselekvő irodalom* címet kívánta adni, mások azonban másként döntöttek. Évtizedek múltán csupán az őt köszöntő, előtte tisztelgő kötet címe lehetett az egykor megálmodott. A címet továbbgondolva kérdeznék rá a cselekvő értelmiségre, melynek létre most nagyobb vagy legalább akkora szükség van, mint valaha, s melynek rendkívül fontos a szerepe a következő nemzedékek szempontjából az oktatás, a kultúra, a művészet, a tudomány terén, másként jelenlegi mulasztásainkra évtizedek múlva már nem biztos, hogy lesz, aki egyáltalán rákérdezen. Ady Endre *Lenni kell, lenni* című költeménye mintegy az értelmiségi lét pillanatnyi lenyomata is: *Rám néznek és minden rendben van: / 'Nagy valaki ez, vagy nagy senki. / Csupán azt nem kérdi senki sem: / Gyűlölni kell-e vagy szeretni? // Úgy bánnak velem, mint a kiseddel, / Hol elaltatnak, hol fölráznak. / Minek születtem: valakinek, / Prófétának vagy zsigorásnak? // Kóbor kutyának sorsa az enyém? / Ötszáz évre kell újra lenni? / Ostoba sors, ostoba sírás: / Lenni kell, lenni, lenni, lenni.*

FALUSI MÁRTON

Kert apámnak

Árnyam kipusztul diófánk alól,
már tudom, milyen kertet képelek.
Mindig erről hallgatsz, apám, ha szólsz,
átalvetvén árnyadat, léptedet.

Gyümölcsfákat ültetünk ott végig,
örökzöldet, hajlongjon helyetted.
Kedvedre nő a fű, nyűg lesz mégis,
művelni rajtam jársz át, ne hencegj.

Innen lenne érdem oda vágyunk?
Most az egyszer hadd maradjak itthon.
Ég a földre, föld az égre ráunt,
ne ragyogjak csiszolatlan síron.

Nap döcög szálfák kanálisrácsán,
vergődő szempár, darázsümmögés.
Fényességéből semmit se látván
behúrom sötétítő függönyét.

Összehordva minden régi holmi,
jól átköti többször fény és árnyék.
Nem férünk el köztük helyre tolni,
két székünk egymásra rakva vár még.

Hol a földön érintkeznek, egyek,
test és árnya kihajtott tépőzár.
Nap vonulásával egybekelnek,
éj többé nem hasíthatja föl már.

Tele az ég, oda már ne tegyék,
lentről ami följebb emelhetne!
Ködszemcséssel smirglizett keretét
vándormadár szárnycsapása fesse.

Ösvényedet lámpák világítják,
csillagokra csíptetjük az éjjelt.
Árnyakat csapdos, porol a tisztás,
bokázó lángok rugdalják széjjel.

Borozni úgy jó

Léka Gézának

Borozni úgy jó, ha tétje van,
ketten egyedül: te és a bor.
Számot vetsz: ami az, mégsem az,
végigböngészed az étlapot.

Ételt nem rendelsz, ma nem fizetsz.
Jól tudod, miből hány százalék.
Szentháromság játssza ki betlidet,
bármit hív Atyád: tromfod rá a Rét.

Réted, mit a fény poklokig sikált,
de hermelinjét megőrizted újnak,
arany szárnyalás alatt bújjik át,
hol kopár rajokban ágak vomulnak.

Bujdokolsz, vannak itt elegen.
Csillag is tisztul, te már soha.
Bárki von kérdőre idelelni,
nem kell Úr tömjénje, kánona.

Sárga csizmád kerüli a sarat,
fogat a bagó régóta nem.
Tetőből, hátból gerinc kihatad:
galamb verdeste szíj, odafenn.

SZÉNÁSI MIKLÓS
Hogy haza tudjak menni

Reggel érkezett, kiderült, rossz vonatra szállt és végül a szerencsi állomáson kellett éjszakáznia. Sajnálta volna, ha zavar, szabadkozott, meg aprója sem volt, váltani akart, de az állomáson nincs pénzváltás, az ember ne menjen oda a kisasszonyhoz, hogy aprót szeretne, hanem keressen egy helyet, ahol azt mondják neki, parancsoljon uram, mit iszik, igyon sört, mert az jó hűvös, hiába, rozsdásodnak a levelek a vonat ablakán túl kanyargó erdőkben, látta ezt utazás közben, küszöbön az évszakváltás, elmúlt augusztus huszadika, és onnantól már kifelé futunk az időből, figyelte e szerényen és szelíden mozgó világot, kicsit olyan volt, mint régen, nagyon régen, még gyerekkorában, azóta is nagyon szerette a Zemplén lankás táját, a szemnek majdnem olyan jót tesz, bólintott, mint hajóról nézve a tenger, a sör jó hideg volt, azt mondtam, folytatta, ne csapoltat, hanem üvegeset adjon, poharat is, mert az üveget nem szeretem szopogatni, nem olyan az íze úgy, adjuk meg a módját, leültem, rágyújtottam, néztem az embereket, akik itt is éppen olyan szomjasan ültek és álltak és beszélgettek, akár otthon, és azt gondoltam, van még idő, ezért előkerestem a tárcámat, odatettem a számotokat, hogy majd foglak hívni, de nem emlékeztem a körzetszámra, azt nem írtam le, az meg eszembe sem jutott, hogy ugyanaz ott is, meg itt is, vagy meg is kérdezhetném, de nem vagyok én olyan, tudod, nem szeretem, ha nem tudok valamit magamtól, ne gondoljon rólam senki semmi olyat, ne bámuljanak rám, ki ez a vörös fickó, miket kérdez itt, inkább kértem még egy üveggel, zöld üvegeset, mert az mégis más, és jólesett volna konyak is, gondoltam hirtelen, tudod, a vérnyomásnak az nagyon jót tesz, tetszett nekem ez a hely, a hideg sör, meg a langyos pohárba töltött konyak együtt, az asztalterítők, a kockás abroszok mindig is a gyengéim voltak, tudod, hogy szeretem, milyen legyen egy kocsmá, ha nem ilyen, nem csak asztalok pucér lappal, még ha könnyebb is azokat takarítani, és nem kell mosatni sem, és kérdeztem, van-e még konyha, mert kedvem lenne harapni valamit, nem tudtak adni semmit, lassan zárunk, mondta a pultos, csodálkoztam, ennyire azért csak nem lehet még késő, de ez van itt, kisváros, korábban nyugszik a nap, sör viszont van, vonogattam a vállam, akkor az is jó lesz, miért is ne, sör és konyak, azzal is jól lehet lakni, van benne energia, és jót ittam, a telefonálásról meg tényleg elfelejtkeztem, annyira gyorsan este lett, aztán meg szóltak, hogy záróra, lehet menni, záróra, mondtam, hamar elfutott az idő.

Ezt a levegőt nagyon szeretem felétek, kértem még búcsúzóul néhány sört, hadd élvezzem majd a folyó közelében, erdők, folyók, mi más kell nekünk, nem igaz, csak szunyogok ne lennének, azok a rohadt dögök hemzsegek felétek, hogyan bírjátok ti, mert nekem az segített egyedül, hogy rágyújtottam, és az úgy-ahogy riasztotta e férgeket. Ültem a sétányon, egy padon, egészen közel a folyóhoz, nem jegyeztem meg, valami hosszú nevű emberről keresztelték el, hallgattam, hogy csend van, és tetszett nekem ez a sötét, ittam a sörtöket, és áldottam boldogult Lajos bátyánkat, aki azt mondta, bontó nélkül soha, sehova, mert ha van két sör, azzal ugyan lehet ügveskedni, de ha már csak egy marad, ott a pánik, hogy vagy találsz valamit, vagy nem, mert ha csak egy ócska és rozsdás vasdarab is akad, vagy amíg van egy kétforintosod akár, addig nyerő lehetsz, de ha már sem pénz, sem kulcs nincsen, ha nem találsz közlekedési táblát, kavicst, korlátot, kapaszkodót, kerítést, akkor nehogy már szomjan kelljen pusztulnod. Előzd meg a bajt, ezt mondta szegény Lajos, legyen nálad bontó. Nem foglal el sok helyet és arra se csábít, hogyha baj van, rántsd elő, mert a mi korunkban nem jó már bicskával hadonászni, ha probléma van, állj fel és tűnj el, amilyen gyorsan csak tudsz, már nem te mondd meg, miből van a hold, hagyd meg azt azoknak az embereknek, akik fiatalabbak nálad és valószínű, hogy erősebbek is, mi már nem emelgetünk zásokokat, gerendákat, elég volt annak idején, lejárt az időnk, inkább bontót hurcoljunk magunkkal, mint kést, még ha annak különben több értelme is volna, de túl sokat beszélek, igaz-e, mondd csak, veletek mi van?

Miklós nézte Kormányos ráncos arcát, ezeken az öröktől fogva ismerős vonásokon látszott igazán, hogy szalad az idő, ilyen volt gyereknek is, de mégis más, együtt nőttek fel, határtalanul nagy reményekkel, azt hitték, sohasem lesz vége, hogy mindent meg fognak kapni, amit csak akarnak, akkor még lehetett volna belőle, belőlük bármi, most meg már nincsen semmi, csak élni egyik napról a másikra és igyekezni mindenben találni valamit, ami széppé teszi, ha már itt kell hagyni, legyen értelme azt mondani, mint a focimeccs végén, hogy szép volt, fiúk, nézte a testvére vörös haját, ez a bozont híres volt annak idején, erre a nép szőke vagy barna, fekete vagy szürke, nem ilyen vörös, most inkább sárgás színűnek látta, már ahol maradt belőle, mert a sapka, ahogyan hátracsúszott a homlokából, mutatta a helyét, fényes, csillogó koponyáját nem kímélték az évek, amikor legutóbb látta, több tincs forgolódott a fején, de annak tíz éve is lehet már, hiába, ennyire gyorsan megy az idő, pedig szerették őket egymást, jó testvérek voltak, de messze esik Budapest, utazni senki nem szeretett, vasúton legalábbis, a Tokai testvérek vízen

nőttek fel, ragaszkodtak ahhoz, hogy víz közelében éljenek, Miklós ittragadt, a töltések töltötték ki napjait, vigyázni arra, ne öntsön ki az ár, idősebb bátyjai viszont nagyobb kalandra vállalkoztak: Lajos a Fekete-tengeren hajózott, Vilmos francia partok közelében koptatta a fedélzetet, kiszolgálta az idejét és végigharcolta a légióval Afrikát, Kormányos meg a Duna vizét szennyezte, emlegette vigyorogva, mennyire szeretett a hullámokba vizelni, ahogy elnézte Miklós, bizony sűrűn tenyésztek rajta a nyugdíjas kor barnás foltjai, de azért nem nézett ki rosszul, milyen is legyen az ember, ha közelebb van a hetvenhez, mint a hatvanhoz, és egész életében robotolt, eltemette a feleségét, a gyerekeit, és reggel érkezett este helyett, és bár az előző napi vacsorát megették, mi a fenét kezdjen vele a gazda, ha vár és hiába vár, mert a vendég nincsen sehol, a sör se melegedjen meg, fogyjon el minden, ez volt az elve, nincs az, amit el ne lehetne fogyasztani. Azért jólesett volna enni valamit, nem, kérdezte, lehet, hangzott a válasz, neked igen, de nekem nem, tudod, mondta Kormányos, nekem az a sör meg konyak betart még sokáig, viszont úgy érzem, szomjas vagyok, nagyon szomjas. Láta Miklós, alig tudja a gyufával eltálatni a dobozt, várja csak, fogta Kormányos remegő kezét, ennyire öreg nem vagy te még.

A temető mellett állt a ház, a kert végéből lehetett látni a halottak parcelláit, a sírköveket, kereszteteket, néha a szél erre sodorta a koszorúk arany betűkkel írott szalagjait, azokat mindig visszavitték a temető kukáiba, mert Erzsike nem szerette volna, ha bárki azt gondolná, hogy ők onnan elhoznak valamit is, csak úgy maguktól. Nem mondta, de mindenki tudta, a lánya, a fiai, a férje is, hogy a bárkiken nem akárhókat ért, hanem az elhunytak egyre népesebb seregét. Még egy ilyen kis helyen is szaporábban gyarapodott a halottak társasága, mint az élőké, gyereket már nem annyira szívesen vállaltak a fiatalok, harangozni esküvőre kevesebbet kellett, mint egyébre, mondta is Bálint atya, akit nagyon szerettek, fogyunk, fiam, fogyunk, mint a kenyér, néha eljött, olyankor nem vették szájukra hiába az Úr nevét, Miklós sem, holott ő azt mondta, a kommunista az kommunista marad akkor is, ha vén trotty lesz belőle, és szarra sem jó, ekkor Erzsike könyökön bökte mindig, üss már a szádra, de ha már belelendült, Miklóst nem lehetett megállítani, ő annak idején, mondta büszkén, mikor az oroszok szétverték a németeket, belépett a pártba, ahol elvárták, hogy bólogasson, mint a juh, meg tapsoljon, akár a színházi közönség, de nem is róluk van szó, szünetet tartott, ivott és gyorsan töltött, mert egy pohár ne maradjon üresen, csak akkor, ha már nincsen rá szükség, nem róluk, hanem rólam, aki a szavamat adtam és a szavam szent. Ebben volt némi ellentmondás, szent

szó meg kommunisták, mondta Bálint atya, de ne politizáljunk, az ennek az országnak a rákfenéje, maradjunk az élet fontosabb dolgainál, mit is fog főzni ma Erzsike, aki híresen jó szakácsnő volt, senki olyan paradicsomos csukagombócot vagy négygombás fasírozottat nem csinált erre, mint ő. Paprikást, galuskával. Imádom én ezt az asszonyt, mondta Miklós, az atya meg reménykedett, talán ma mégsem kell újra végighallgatnia, milyen is volt az, mikor a gazda, akinek hajdan még jóval kevesebb árok szántotta arcát, délceg ifjú technikusként kocsmában ült és fogadást kötött sokadik nagyfröccse után, hogy az első nő kezét meg fogja kérni, aki belép az ajtón és nem kurva, és bizony Erzsike volt az, ilyen mellei voltak, mutatta, de az atyát ez soha nem hozta izgalomba, nagyon rendes lány volt, nem is állt velem szóba, bizonygatta Miklós, ahogy én akkor kinéztem, de utána mentem, tántorogtam végig a Kossuth utcán, lestem, hova megy haza, és másnap, hogy kialudtam magam, vasalt inget húztam, nyakkendő, bekopogtam hozzá és vallomást tettem, miszerint a szándékaim tisztességesek és nem viccelek, egy Tokai nem komolytalanokodik soha, és eleinte ugyan húzódozott, nem volt ehhez szokva, de aztán csak igent mondott, hozzám jött végül. Szépen énekelt, de nem akartam, hogy ez legyen az élete, álljon a mikrofonnál, rázza a seggét és kornyikáljon a részeg parasztnak, hallja ezt az embert, pironkodott Erzsike, ne is hallgasson rá, és szedett még a papnak, de azért ezt sajnálom, sóhajtott, olyan szép hangom volt, hogy csudájára jártak, a gyerek várhatott volna még, de ilyen volt ez az ember mindig, akaratos, csökönyös bolond, és fordult a szobába, indult a szekrényhez tiszta csészéért, mert tudta, porcelánból szereti a kávé az atya, ez volt a koreográfia mindig, de hát ismerték egymást, és Miklós szerint nem ártott volna Kormányosnak sem, ha találkozik Bálinttal, aki olyan rendes ember, de a testvére inkább szomjas volt, és nem bírta már türtöztetni magát, odament a konyhaszekrényhez, levette tetejéről a körtés üveget, letekerte a kupakot, beleszagolt, ez jó, mondta, ez nagyon, nagyon jó, és elővett egy poharat magának, töltött és a szájához emelte, Miklós meg nézte, és nem is az zavarta, hogy ezt csinálta, hogy csak úgy hozzányúlt ahhoz, amihez semmi köze, mert a tanár úr, Dobos hozta ezt a pálinkát, és ünnepnapokra tartogatta, márpedig ez a látogatás ünnep volt, még ha a célját, az igazit eddig nem is tudta, és nem is azért sajdult meg a szíve, mert neki nem töltött a bátyja, holott tudhatja, egy Tokainak szüksége van a szeszre, mert az ereiben is az folyik, hanem mert ebből a kapkodó, türelmetlen, feszült mozdulatsorból pontosan megértette, nagyon nagy baj van, Kormányos orvosnál járhatott, és vélhetően azért jött,

hogy tegyenek még egy próbát. Így volt ez tizenkét éve, eljött és kérte Erzsikét, segítsen neki, főzzön rá, mosson rá, fizet érte, kifizeti azt is, amit megesszik, Erzsike közbevágott, hogy ahol két embernek van mit enni, ott jut a harmadiknak is, de ha már pénzt akar adni, akkor adjon arra pénzt, amit meg fog inni, arra nekik nem telik, ismeri ő a sógorát, kiváló ember, de az isten szesze sem lenne elég neki, egyébként szívesen látja, de a szobában nem lehet bagózni, csak itt a konyhában, ha éjszaka cigizni akar, akkor itt fog neki megágyazni, vagy alhat felőle ruhában is, ha nem bírja ki reggelig, de legalább azt ki kellene próbálnia, hogy éjfél-től hajnalig ne igyon semmit, Miklós amúgy is korán kel mindig, megy a vízre, menjen vele, aztán jöjjenek, reggelizzenek, ha Miklós az erdőbe indul, kísérje el, gombát azt ne szedjen, ahhoz biztos, hogy nem ért úgy, mint az ura, ne menjen pocsékba, amit összegyűjtenek, de ha ott van a jó levegőn, ha mozog, ha elfárad, akkor lesz talán étvágya is, talán könnyebben lép ki abból a mederből, aminek a tetején hínár, az alján iszap kavarog, és ahol valami nagyon megragadhatta a lábát, hogy süllyed, egyre mélyebbre, bizony, mondta erre Kormányos, a szám is tele van már sárral, nevetett és inni kért, nem is inni, csak egy sört, magyarázta, az olyan, akár a víz, így volt tizenkét éve, most is erre megy ki, csak akkor fiatalabbak voltak, most meg minden este ott cite-rázik a halál a kert végében, és ha nem a temető száraz koszorúi zörögnének, akkor is lehetne sejteni, hogy kö-zük van már egymáshoz, mint a lánynak meg a legény-nek, akik gyűrűt húztak egymás ujjára, és csak idő kér-dése, mikor lesz ebből nász.

Évike, két fél rumicillint legyen kedves tölteni nekünk, mondta Miklós a kocsmában, ülj le kint, mondta Kormá-nyosnak, a szőlőlugas alá, de az nem akart kimenni, ne-kem ne felet tessék, hanem egészset, és adjon egy cigit is, kotorászott a zsebében gyufa után, Miklós némileg nehez-telt ezért rá, a deci az sok, az nem jó jel, hideg van még, húzta össze magán a zakóját, de azért ülünk ki, szeretem nézni ezt az utcát, ahogy jönnek-mennek az emberek, ha-za a boltból, vagy munkába, már akinek van hova, mert nagy itt a szegénység, magyarázta a testvéreinek, minden más, mint hajdanában, a gyár bezárt, a szövetkezet szét-szakadt, nem tudom, mi lesz ebből, minden messze van ide, aztán váltott, vigyázz csak, a küszöbön állt meg, krá-kogott, fogta a poharat, a szájához emelte és ledöntötte, aztán megrázkódott, öklendezve támasztotta az ajtófélfát, remegett egész testében, még a veríték is kiverte a homlo-kát, vége, kész, rendben, sóhajtott és visszafordult, bocsá-nat, Évike, tetszik tudni, nem ez az első ma, de a megszo-kás, hát te, már megittad, nézett Kormányosra, aki röstel-kedve próbálta nagy markában elrejtetni az üres poharat,

de hiába, szomjas voltam, mentegetőzött szégyenlősen a bátyja, akkor most te fizetsz, közölte Miklós, nem volt a hangjában harag, de Kormányos érezte, ez így lesz jól, természetesen, nyúlt a nadrágja zsebébe, aztán a másikba, a zakójára ütött a mellkasánál, kigombolta, az ingénél motozott, a bélést tapogatta, közben nézett a nőre, aztán a testvére mögé, mint aki most eszmél évszázados nagy ál-mából, végül csak káromkodni kezdett, hangosan, a sze-rencsi rablókat szidta, álmomban lehetett, nyöszörgött, amíg aludtam azon a hosszú nevű sétányon a padon, biz-tosan cigányok voltak, kifosztottak, elvitték a tárcámat, az igazolványomat is, rohadt tolvajok, segíts ki, kérlek, majd megyek és veszek ki a bankból, ekkor Évike, aki látott már sokféle színjátékot és ezúttal viszont csalhatatlan bi-zonyossággal érezte, ez a tohonya részeg nem lódít, az igazat és csakis az igazat mondja, tett egy megjegyzést, amitől a testvéreket az infarktusz kezdte kerülni:

– Igazolvány nélkül nem fog menni.

A reggelit meglehetősen csendben költötték el. Erzsike ujjnyi vastag darabokat szelt a szalonnából, a végét be-vagdosta, hogy majd nyíljon szét, akár a kakas fején a ko-rona, zománcos serpenyőbe dobta, hadd engedjen levet, és a tüzet is lejjebb vette, nem szerette volna, ha füstöl a zsír, közben hagymát aprított és a tojásokat számolgatta, hogy ennyi kell majd a hal bundájához, ez meg mehet mind a rántottába, és úgy forgatta a hagymát, hogy csak enyhén piruljon meg, nem is baj, ha kicsit nyers marad, mondta, szereted így te is, ugye, kérdezte a sógorát, de vá-laszt nem várt, most jöhet a tojás, az edényben kavarta össze, nem szerette habosra verve, így a színe szebb ma-radt, csak majd szórni kell rá paprikát, sőt sem tettem be-le külön, mondta, elég sós ez a szalonna, szép kövér disz-naja volt Ferieknek, ez volt az utolsó darab belőle, saj-nos, mindennek vége lesz egyszer. Kormányos eleinte csak tologatta a villával az ételt a tányéron, aztán, hogy finnyás képpel vett a paradicsomból Erzsike biztatására, úgy érezte, most nem is lenne rossz enni. Esztendejét sem tudta, mikor evett utoljára zöldséget reggelire. Tört a ke-nyérből is, a rántotta ugyanis tocsogott a zsírban, de annyi-ra jólesett. Szerette volna megkérdezni, kaphatna-e abból a korábbi körtéből, de ahogy Erzsikére nézett, aztán Miklós-ra, úgy gondolta, jobb, ha hallgat és fal tovább. A felét bír-ta megenni. Hátradólt és cigarettáért nyúlt, szabad, kérdez-te, de már gyújtotta is, a láng ott nyújtózott a gyufa hegyén.

– Fogtál valamit? – kérdezte az asszony az urát.

– Evezőt. Meg botot – bólogatott huncut képpel Mik-lós. – Meg azt, ami ott van a rózsa tövében.

Ha nem hozott volna ilyen gyakran halat, gombát, er-dei gyümölcsöt, vagy ha nem megy el erdőpásztorkod-ni, nem jönnek ki a nyugdíjból. Az is jó volt, hogy el-szegődött kapálni mások szőlőjét, krumpliját, mikor

minek volt a szezonja, így jutott mit szedni a tányérba. Meg bor is szüret után. Nyolc-kilenc hektó minden évben, ami tavaszra el is fogyott menetrendszerűen. Legalább azért sem kellett pénz adni.

– A szememmel baj van – mondta Miklós reggeli után. – Alig látok már olvasni.

– Mit olvasnál? – kérdezte Kormányos.

– Újságot. Könyveket. Tudod, hogy mindig is faltam a betűket.

– Milyen bort magyarázott Erzsike? – Váratlan, de logikus volt a témaváltás.

– Ami itt terem. Nekünk nincsen szőlőnk, kicsi ez a kert. De kapok bort a munkámért, és ez jó mindenkinek. Kérsz? Hozok a hűtőből.

Kétliteres kóláspalackot varázsolt elő. Akár a pisa, nézte Kormányos, de a szaga jó, biccentett, ahogy Miklós töltött.

Gyorsan ittak.

– Ezt most én elteszem – suhant át Erzsike a konyhán. Döbbenet figyelte, hogy már csak félig volt a flakon. Régen járt erre Kormányos, elszokott ettől a tempótól. Pedig Miklós is megitta a magáét. Ezért is tartott attól, mire vállalkoznak.

– Ha szeretnétek ebédet is, akkor kezdjétek tisztítani a halat.

– Gyere – mondta Miklós. – Majd én csinálom, te meg meséld, mi van veled.

Semmi különös, legyintett Kormányos, a régi műsor, aztán panaszos hangon azzal folytatta, hogy a múltkoriban rosszul lett, kórházba került és majd belepusztult. A maga felelősségére jött el, de az orvosok megmondták, nincs sok hátra, vagy abbahagyja, vagy vége. Az is baj, ha azonnal leállok, az is, ha nem eléggé fegyelmeztem. Mi a nyavalyát csináljak, tárta szét a karját, miközben Miklós a halakkal kínlódott, egész életében ittam, cigiztem, majd éppen most fogok megváltozni. Ugyan már.

– Légy szíves, hozd ki azt a bort – kérte.

Miklós először azt mondta, nem, aztán mégis bement a házba.

Jó kedvük volt, amikor ebédeltek, bár Kormányos nem volt annyira formában.

– Nem szoktam én ennyit enni – mentegetőzött.

– Nem ízlik a leves? – Erzsike feszülten figyelte, még a kanala is a levegőben maradt egyetlen hosszú pillanatra. Borsóleves volt, a konyhakertből frissen húzott, kövér répával és kevéske sonkával, a tetején fűszeres, piros paprikás zsír úszott. Kormányos meg is sütötte a száját, Miklós ragaszkodik ahhoz, hogy a leves legyen mindig forró, csóválta a fejét Erzsike.

– Finom – bizonygatta Kormányos –, de nekem ennyi elég.

– Ne menj sehova, öcsém – mókázott Miklós, mintha ő lenne az idősebb. – Ezek a halak reggel még a folyóban úszkáltak, hidd el, nincsen ennél jobb nálatok sem. Nem teheted meg, hogy meg sem kóstolod.

Azért Kormányos csak rágyújtott, míg a többiek a levest kanalazták. A szőlőt figyelte, felvette a padról az újságot, nézte a képet a címlapon, letette, a terítő mintáját vizsgálgatta, és azon gondolkodott, hogy nem éhes, viszont szomjas.

– Nem is ittunk semmit étvágycsinálónak – kapaszkodott hirtelen támadt mentőötletébe, mintha zsinorra akadt volna a dél sötét és kusza labirintusában.

– Ha csak ez volna a baj, lenne rá orvosság – sóhajtott Erzsike. Szerette ő ezt a nagy vörös medvét, de abban nem nagyon hitt, hogy meg tudnák menteni. Legutóbb is az volt a cél, hogy csökkentsék a napi adagját. Kigyógyítani? Nem orvosok ők, amit tudnak kínálni, az némi környezetváltozás a koszos és bűdös város után, jóféle étkek és a remény, hogy ne igyon, csak annyit, amennyit a testvére.

Miklós felpattant, irány a háló, az ágy mögött, emlékezett, kell még lapulnia valami rumnak, pár napja rejtette oda, ez olyan kézenfekvő hely, ki az ördög gondná, hogy pont oda dugja, Erzsike aligha kutakodna itt, mert ha nyár volt, kánikula, akkor bizony rászólt, ne forralja már az agyvizét, mert nem fog bírni magával, aztán ha nagyon hangos lesz, szól majd Kismiklósnak, hogy apuka már megint hóbörög, gondolom, mondta pongyoláját igazgatva és fél szemmel a lekvárfőző fakanálra sandított, mint az egyetlen igazán alkalmasnak ítélt fegyverre, amivel majd rendet vághat, ha úgy hozza az események, mert nagy, erős asszony volt, ha előbb ütött, férfi vele szemben talpon aligha tudott maradni, de nem tartotta célravezetőnek az erőszakot, jobbnak ítélte fiát bevonni e küzdelembe, aki csak néha nyitotta rájuk az ajtót, viszont soha nem mulasztotta el kifaggatni őt, ha négy szemközt maradtak, rendben mennek-e a dolgok, mert nem szeretné apuka karját megcsavargatni, bár ha nincs más megoldás, természetesen, mondta, nem fog ő elzárkózni ez elől sem, de mert ez egyaránt kínosnak bizonyult volna az apa és a fia számára is, Miklós leginkább kihátrált a konfliktusból, így ugyanis a büszkeségétől jóval csekélyebb mértékben kellett megválnia, mint az olykor zajosabb és fájdalmasabb változat bekövetkezte során. A rumos üveg ott volt, majdnem tele. Kormányosnak töltött először, kérdezte Erzsikét, aki csak rázta a fejét, elég melege volt a levestől is, aztán magának, de akkorra a testvére már megint az üres poharat dugta az orra alá, hogy őt se hagyja szomjazni.

– Szálkás a hal?

Kormányos kibúvónak szánta ezt a kérdést. Milyen lenne a keszeg meg a ponty? Pontosan tudta a választ. Erre számított, köszönte, akkor ő talán megy és rágyújt, kávét esetleg kér, majd, addig is kiül a lugas alá, nézi a virágokat, a fűvet, a ház oldalán a kőpor mintáit, a bogarak táncát a levegőben, hallgatja, hogyan zörög a szél a temetőben, a halálnak olyan szépen csilingelő muzsikája van, nagy, erős fák ágai rezegnek a korhadt koporsók felett, ha volna még abból a reggeli borból, jegyezte meg szerényen, hideg nincsen, mondta Miklós, mindjárt végzek az ebéddel, addig azért próbálj meg várni, egyszer kapkodva falt halat és hiába élte vízen, víz mellett az életét, az mentette meg, hogy a lánya, aki az anyja szépséges hangját örökölte – a rossz természete nélkül, tette hozzá mindig Miklós, ha felidézte ezt a régi történetet, hogy Erzsike tekintete szórjon csak rózsaszíromnyi nagy szikrákat –, és a városban énekelni meg zongorázni tanít gyerekeket, igazi, súlyos hangversenyzongorán, emelte fel a hangját, mert fontosnak tartotta erre külön is felhívni a figyelmet, a finom és hosszú ujjai a torkába nyúlt és kihúzta a keresztbe szorult bűnös csontdarabot. Aztán ez a halszájka csak nőtt és vastagodott, ha este mesélte Miklós, és a sokadik fröccse után, rendszerint jércecsonthoz hasonlította, és maga sem értette már ilyenkor, miképpen nem vette észre, a kapkodás, magyarázta, az viszi el az élet értelmét, a rohanás, hogy nincsen idő semmire, mintha nem történe meg minden, aminek meg kell történnie, mintha el lehetne veszíteni bármit is, amit ránk szabott a sors, nem kell ész nélkül és mohón küzdeni, csak azért, hogy a veszteségek újabb veszteségeket termeljenek, ha az órák gyorsabban járnak, ez a pusztaság hosszú távon senkit sem fog megmenteni a kárhozattól, bukkant elő az a régi és mára elhalványodott éneke, melytől a templomok látogatása sem volt idegen. Viszont ez a bor, figyelmeztette Kormányost, meg fogod tapasztalni, nagyon savas. Égni fog a gyomrod, és ezt a tüzet nehezebb lesz eloltani, mint a szomjúságodat. Igyad vízzel. Fröccsnek, mondta a testvére, annak, bölintott Miklós, de szódát majd csinálni kell. Ha nem tartanék attól, hogy valami bolondságba keveredsz, arra kérem, menj el a kútra, hozzá víz az onnan a kannában, mert van itt is, ha kinyitod a csapot, folyik, de a kút vize jobb, mélyebbről jön, hűvös, jó vasas, abból sokkal jobban esik a szóda, de inkább menjünk együtt, bírálta felül előző gondolatát, közben az is megfordult a fejében, hogy akkor hoznak sört is, az már nem volt több itthon.

Délután végül bort ittak, Kormányos tisztán, Miklós meg sima vízzel. A kávé után viszont le fogunk dőlni, közölte ellentmondást nem tűrő hangon, valamikor aludnom is kell, tudod, még sötét van, mikor hajnalban indulok a folyóra, éjfél előtt viszont képtelen lennék elaludni,

ilyenkor lopok egy kurta órácskát. Fekszem az ágyon, kavargok bennem a nap, akár a folyó vize, olyannak érzem magam, mintha törött ág lennék magamban, vízre hajló levelekkel, sodródok, nem is tudom hova, és figyelem, miféle emberek arca dereng a napot tükröző felszínen, sok ismeretlen és néhány azok közül, akikkel találkoztam hosszú és fárasztó életem során, és mindig rettegek, hogy egyszer majd Erzsikét látom, vagy éppen magamat, de azért jobban félek attól, mi lesz, ha én maradok egyedül, nagyon nem tudnám én megszokni nélküle, a konyhában a tányérok, az edények helyét sem ismerem, a mosógépet nem fogtam munkára soha, a csirkét tudom etetni, ha kell, elvágom én a torkát, és leforrázom, kitépem a tollát, de hogy aztán mi legyen vele, az már nem az én világom, te ugyan nem vagy nagy étkű, de hidd el, nincs, aki ilyen jól sütné és főzne, ha kicsikét jobban leszel, csinál majd palacsintát, túrosat, lekvárosat, olyan áfonya-, meg szilva-, meg baracklekvárokat szokott főzni, és lesz majd hurka meg kolbász is, ha kopogósabbra fordul az idő. Én mindig egyedül voltam, mondta erre Kormányos és nézte a hengerelt falat a szobában. Kényelmes volt az ágy, de nem szokott a délutáni alváshoz, igazából semmi nem kötötte le, semmi nem érdekelt, számára pohártól pohárig tartottak a kisebb-nagyobb periódusok az elmúlt néhány esztendőben, csak tántorgott, nem is próbált kapaszkodókat találni, mintha mozogna a föld és úgyszólván hiába lenne minden, tudod, kereste a szavakat, én Irént szerettem, de engem a munkám a vízre vitt, ő meg várakozott otthon, mint valami rossz regényben, ha jöttem, ott voltam vele, de az eszem máshol járt, nem éreztem jól magam otthon, pedig kedves volt ő, emlékszel, milyen nagyon régről ismertük mi egymást vele, nem is tudtam elképzelni, hogy más legyen a feleségem, inkább ott volt a gond, hogy nekem nem állt jól ez az élet, nem tudtam mit kezdeni a házasságosdival, aztán meg, hogy jöttek a gyerekek, az ikrek, Irén más lett, vagy ha nem is lett más, másképpen viselkedett, már csak az számított, hogy nekik jó legyen, és ez rendben is volt, de én meg kezdtem magam feleslegesnek érezni, mi szükség van rám, kérdeztem magamat, de ezt ki nem mondtam volna hangosan soha, egyre inkább ez foglalkoztatott még a hajón is, és bár tudtam, nem lesz ez így jó, nem tudtam ellene tenni – hallod? Miklós azonban már aludt, Kormányos meg úgy gondolta, elég volt ennyi a múltból, minden elmúlik, ha elég régen történt valami, talán nem is kell emlékezni rá, legjobban elfeledni mindent, úgyszólván az lesz a vége, itt marad, amit összeszedett addig, ő meg megy át a nagy semmibe, pucéron, szürkén és porosan. Legalábbis így képzelte. De mostanában szerette sehogyan nem képzelni. Forgolódott még, aztán azt gondolta, befejezi ezt a tétlenséget és kiosont a konyhába.

– Jesszusom – mondta Erzsike, ahogy a háta mögött megszólalt, hogy honnan vehetne elő poharat. Mosogatót, nem hallotta a víztől a lépteket. – Nem alszol?

– Majd alszom eleget – dünnyögte Kormányos. A feje fájni kezdett, erős ez a levegő, morogta, Erzsike nem hallotta, mit mond, de gondolta, ha fontos, mondja újra, de az nem szólt, csak kért abból a borból, bolond vagy te, csóválta a fejét az asszony, ha Miklós ennyire elveszítene a mértékét, agyonütném, aztán az jutott eszébe, mit is mondhatna neki, miért ragaszkodik az élethez, miért akarjon másképpen, miért akarjon egészségesen élni, nem gyerek már, a javán régen túl van, nem lesz tiszta a tüdeje soha többé, a májával agyon lehetne verni egy bikát is, a gyomra kész, a bőre, akár az alligátoroké, csak a színe nem, mit lehetne mondani ennek az embernek, mi az, ami miatt érdemes élni, mi a szép ebben a nyomorúságos földi létben, nem hivatkozhat a feleségére, meg a gyerekeire, a halottak nem fogják itt tartani, a háza, amit szeret, az lehetett szép valamikor, vagy húsz éve jártak nála, akkor még náluk, érezték, a Duna felől fúj a szél, ügyes vagy, bólintott Miklós, közel a víz, ilyenek vagyunk mi, Tokaiak, zsebelte be az elismerést Kormányos, de az a ház asszony nélkül ma legfeljebb ól, ha olyan, mint a gazdája, aztán az is eszébe jutott Erzsikének, ahogy folyatta a forró vizet a kezére és a zsiros habot dörzsölgette, hogy őszintén szólva azt is nehezen tudná megfogalmazni, ő mihez ragaszkodik, mert a gyerekek már régen kiröppentek, Kismiklós maga is négy gyerek apja, napról napra élnek, se munka, se pénz, ha mégis, akkor az asszony viszi a kocsmába, olyan, menyecskének sem volt jobb, elképzelni sem tudja, mivel fogta meg az ő fiát, de valamit biztosan tudott, Miklós meg bármilyen rendes ember is, annyi gond van vele, hiába cipeli a halat, a gombát, amit hoz, el is viszi, leengedi a torkán, lassan a tüdeje is oda, esztendejét sem tudja, mikor bújtak össze rendesen, még jó, hogy a lánya énekel, legalább ez van, nem sok, de valami, talán válasznak jó, ha nem kell nagyon sokat bizonygatni, őt mi tartja itt. Ettől elbúsult kissé, és azzal biztatta magát, ilyenkor kellene lecsavarni egy édes likőrösüvegről a kupakot, aztán meg mentegetőzőképpen hozzátette, hogy ugyan már, ahol ennyi bolond van, minek még egy, elmegyek, mondta hangosan, fürdeni és haját mosni, adig várjál, Miklós majd kel, aztán mentek a boltba.

A szünyogok hamar érkeztek, pedig sokáig meleg volt még, de a vízen minden más. Négy körül indultak, majd evezhetsz, mondta Miklós, valamikor szerettel lapátolni, úgy emlékszem, rendben, hagyta rá Kormányos, jó is az, de már a karja nem volt a régi, a csuklója recsegett-ropogott, az ízületek, magyarázta, ezzel jár a hajósélet, bólintott Miklós és mutatta a magáét is, de tudod, mondta, én

minden nap jövök. Nemcsak ilyenkor, nyáron, hanem télen is. Akkor fel kell öltözni rendesen, kabát, sapka, sál, kesztyű is, amíg a folyó be nem fagy, jövök, ez tart életben, reggel is, meg este is, el sem tudom képzelni, mi történne, ha el kellene hagyni ezt a vidéket valami oknál fogva, pedig ha hiszed, ha nem, szóba került ez is, mert a lányom kapott állásajánlatot Ausztriából, de őt meg elhagyta a férje, tudod, matematikus volt, számító alak, nem is értettem, mit ettek egymáson, pedig rendes fiú volt különben, sokat söröztünk a lugas alatt, két szép kölyköt csinált az én drága Bettikémnek, de aki törtéket ad össze, oszt, szoroz, az mit kezd azzal, hogy borban az igazság, meg egy rózsaszál szebben beszél, vagy Ave Mária? Mehetünk volna mi is, mondta, igazából ezen múlik, mit határoz, mert a pénz kellene neki, magyarokat tanítani, nyelvet is gyakorolhatna, jó fizetése lenne, de nem tudja kire bízni a lányokat, mondta, gondolkodjunk, rajtunk múlik, mit döntünk, bármit is, nem fog érte megharagudni, tudja, mennyi minden ideköt minket, de mégis, ha többet nem, csak annyit tegyünk meg, hogy gondoljuk végig, esetleg nem vállalkoznánk-e az útra mi is. Négy-öt évről lenne szó, így mondta. Közben odaértek a varsákhöz, ezt nem lenne szabad, nézett Kormányosra bocsánatkérő mosollyal, de bottal nem tudnék annyit fogni, amennyi kell, így meg jut is, marad is, van néhány szomszéd, akik bármennyit átvesznek, az a szabály, hogy Erzsike előtt hallgatni kell, meg ne tudja, mert mit gondolsz, miből jut nekem sörre, cigire? Hiába veszi a piacon az asszony azt a szörnyű bolgár cigit, de három-négy doboz abból is elmegy minden nap, és akár bűdös, akár nem, ingyen azt sem dobják utánunk. Adott kagylót Kormányosnak, pengével feszítse szét a héjat, és kaparja ki a húst, ez lesz a csali. Tudod, mondta az idősebbik testvér, irigyellek, mert te jól érzed magad itt, ez a te világod. Ezek a lombos fák, ez a foszló felhőkkel teli ég, ez a folyóparti városka. Lehet, hogy a házad nem nagy, gondolom, ha lett volna pénzed annak idején, nem a temető kerítésénél veszel telket, az asszonyod azonban a lelkét is kiteszi érted, van hat szép unokád, néha csak rád nyitják az ajtót a gyerekeid, ha ünnep van, tudsz kire gondolni, ismernek és becsülnek, amerre jársz, de tulajdonképpen ha nem így lenne, akkor is az, hogy van lelkierőd jönni a vízre, és látom rajtad, élvezed ezt, már elég ok arra, hogy elégedett legyél. Én meg, kereste a szót Kormányos, nem bírok magammal, nincs türelmem semmire. Ahogy jöttem hozzátok, húszú évek óta először éreztem, hogy olyan jó az, nem csinálni semmit, nem sietni, csak inni a kocsmában, aztán jární, üldögélni egy padon, nézni az árnyékokat, villan-e fény a víz túlsó partjáról, vagy nem marad, csak a sötét, és esetleg reggel majd világosodni fog, mert ebben is van ám valami jó, még ha nem is tudom neked megfogalmazni,

micsoda. Mert amúgy, kérdezte Miklós, és kereste Kormányos tekintetét. Amúgy nem férek a bőrömbé. Sietek, mintha volna hova és miért. Mindig szomjas vagyok, próbálkozom eloltani a tüzet, de nem megy. Belépek valahova és fordulnék ki, mintha várnának valahol. S otthon? Otthon, ugyan már, esztendejét nem tudom, mikor mosogattam utoljára, örülök, ha nem látom azt a förtelmet, Irén után minden széthullott, engem meg nem is érdekelt, mi van, most meg egyre inkább azt érzem, az sem, hogy mi lesz. Mi lesz? Semmi. Gyűjtasz?

A csónak szelíden himbálózott a folyó közepén. Miklós, aki valaha arról volt híres, hogy hét folyóiratot járatott, és bár a tanyán, ahol Erzsikével házasetüket kezdték, áram nem volt, de petróleum fénye mellett az összeset elolvasta, most úgy érezte, olyan szépeket kellene mondania, mint amiket akkoriban olvasott. De nem jutott eszébe semmi.

– Ugyan már – mondta végül.

A déli maradékot soha nem ette meg később, ezért vacsorára lecsót kaptak, jó csípős paprikásat. Volt sör is, de boroztak inkább, hoztak vizet a kútról szódának. Erzsike két patront is a szifonba csavart. Kormányos sokat ivott, de nem látszott rajta. Miklós viszont hamar elfáradt. Korán keltem, mondta, meg későn feküdtem, vár-

tam, jössz-e már, ahogy ígérted, nézett feddően a bátyjára. Az nevetett, igazából most először, amióta itt volt, ugyan, mondta, akkor sem lett volna semmi, ha nem jövök, de azért jó, hogy jöttem, ki tudja, mikor látjuk egymást. Ezen Miklós megütődött, hiszen még most jöttél, most kezdődik el a kúra, ahogy megállapodtunk, de Kormányos tiltakozott, arról szó sem volt, nem állapodtak meg semmiben, az igaz természetesen, amit az orvosoktól mondott, tényleg nincs jól, tényleg kezdenie kellene magával valamit, de ami tizenkét évvel ezelőtt sem sikerült, az miért pont most érne más véget, adjál annyit, hogy haza tudjak menni, nincs türelmem most itt gyógyulgatni, érted, nem tudok itt várni, most még elbeszélgetünk itt, vagy ha fáradt vagy, menj nyugodtan és aludj, van még a flakonban bor, magában is megiszom, ha elfogy a szóda, aztán majd elalszom én is, nem zavar senki és semmi, azok sem, akik elhagytak és azok sem, akiket én fogok itt hagyni, de hidd el, ez lesz a legjobb.

Nem volt szomorú, inkább részeg, gondolta másnap Miklós, ahogy visszaidézte az előző napot, mikor elbúcsúztak az állomáson. Sokáig szorongatta volna a testvére kezét, de Kormányos megölelte, adott egy csókot a borostás képére és azt mondta: különösen ezt a palack bort köszönöm, meg a pénzt, mert hosszú az út hazáig.

BARNA T. ATTILA

A tél kutyái

*Kivégezve
halomra löve már
a táj
füst borul rá
sárga haja lebben
széttérül
A falu körül
csaholnak a tél
veszett kutyái
marakodnak üzekednek
acsarognak vonítanak
ólálkodnak egyre közelebb
morogva lábamhoz kúsznak
megnyalják kezemet

megnyalják szívemet*

Ez is

*Ezek a semmibe lógó utak
ez a sárban heverő ég

Ezek a térdre kényszerített tanyák
udvarukról
csaholás űzi
a harangszót

Ez a minden zugból
feléd mutogató árvaság
csupa vád

Ez az elgurult koponya-táj
lábad előtt

Ez is
ez is hazád*

VATHY ZSUZSA
Mi lesz ebből?

Megjelenik a novellája a *Körkép*ben. Csakis egy szerkesztő lehetett, aki megszólította. – Az mi, kérdezte ő? – A szerkesztő csodálkozott: – Az elmúlt év legjobb prózatermése. – És magában azt gondolta: Tényleg nem tudja?

Nemsokára felhívta valaki telefonon, hogy fényképet akar róla csinálni, a *Körkép*be. Nyelt egyet, és valami olyasmit mondott, hogy csak öt óra körül ér haza. A busz akkor ér Pestre az olajfinomítóból. Minden nap ötkor.

A fotóművész felkiáltott: – Hogyan? Ön most is ott van? És én most az olajfinomítóval beszélek? – Igen – válaszolta. – Ujjongó kiáltás hallatszott: – Ez óriási. Hiszen ez óriási. – Ő végignézett a kék kabátján, nadrágján, és azt gondolta, hogy óriási, azért túlzás.

Amikor a művész néhány nap múlva megérkezett, hogy öt lefényképezze, már nem volt ilyen vidám. – Mindig ilyen szigorú az arca? – kérdezte. – Mindig ilyen nehezen oldódik fel? Most jövök a... – egy nevet mondott –, hogy ő milyen közvetlen, milyen barátságos! – Végül megegyeztek abban, hogy az ajtófélfának támaszkodik, egyszer háttal, egyszer a halántékával, úgy készítik el a portrét.

A könyv tényleg megjelent, úgy, ahogy ígérték, ő a tiszteletpéldányt elküldte a szüleinek, vett egyet saját magának, s még a könyvhét előtt megkapta érte a pénzt.

A Magvető Kiadóban, nyilván, mint minden irodában, sötétbarna, megbízható bútorok álltak. A fiatal, őszhajú lektor nagyon kedvesen üdvözölte, és azt mondta neki: – Maga lesz a tipikusan egynovellás író. A nyelvtant se ismeri, és szinte minden mondatában grammatikai hibát ejt. – Így mondta, grammatikai. Sóhajtott, ő ne tudná? Amikor fogalmaz, mintha nem írni, de beszélni se tanult volna. „Kezei, lábai”, „ami, amely”... és a szórend!

De amikor a pénzt a zsebébe tette, eltűnt ez a kis bizonytalanság.

Még nem szokta meg a honoráriumot, állása is van, fizetése, és azonkívül is kap pénzt.

Álldogált az utcán, és egy merész elhatározással elindult a Hungária felé. Háromszor-négyszer már járt ott. Igen, beül... Miért ne?

Leült. Nem rögtön a bejárat mellé, két asztallal beljebb. A csillárok burái, mint a fényvel felfújt léggömbök, a tükrök még megsokszorozták a fényt, és ezek a freskók, a Niobé-oszlopok.

Azt olvasta, Tersánszky a Hungáriában írta meg a *Viszontlátásra, drágát*. Egy vagy két nap alatt, valamelyik márványasztalnál. Utána visszament a frontra... De nem biztos benne.

Lesz belőle író valaha? Közéjük fog tartozni? Mint egy nagy családba?

Most már rendelnie kellene valamit. Garibaldi Apfeltorte, Kammermayer Cakes... A pincér megállt előtte, meghajolt. – Egy kávét – mondta. A pincér nézett rá. Ő vissza. – Preszszót, kérdezte? – Igen, mondta ő. És magában: nyilván van más is. Kávé fahéjas tejszínnel, kávé Cointreaulikörrel, kávé whiskyvel.

A kávé ott hűlt előtte, hozzá se nyúlt. Ült, mintha a székhez szegezték volna. Túl sok volt ez neki, a fény, az arany léniák, a csend.

A Kis Royalban érzett ehhez hasonlót. Sötét volt, a függönyök leeresztve, minden asztal üres, csak az egyiknél ültek, egy törzsvendég és az asztaltársasága. A törzsvendég Tamási Áron volt! Nem lehetett más, fölismerete az arcát a fényképekről.

Akkor érzett ilyen izgatott szomoruságot, mint most, és hogy egy lépéssel közelebb került a... – nem tudta megmondani, mihez.

A „mélyvíz”-ben evőeszközök csörögtek. Hétezer forint van a zsebében, gondolta, az egész étlapot megrendelhetném! Raguleves, bécsi szelet, egy pohár Somló Doux, és parádi víz. Azt hallotta, a költők igen szeretik a parádi vizet. Amikor a pincér leteszi eléjük, mintha a legdrágább italt vinné, tisztelettel meghajol.

Hétezer forint! Az egész étlapot megrendelhetné, de kinek?

A mélyvízből feljött P. P. fiatal drámaíró, akit régről ismert, körülnézett és leült az ő asztalához. – Rendelj, amit akarsz – mondta, mármint a fiatal drámaíró neki –, van pénzem, rendelj nyugodtan.

Nekem is, akarta mondani, hétezer forintom, de nem mondta. Hétezer... Mi lesz, ha valaki kölcsön kéri? „Ma kell befizetnem a lakáselőleget. Utolsó nap. Dehogy utolsó, utolsó utáni.” Ő odaadja, és...

– Egy írógép – mondta a drámaírónak. Felcsillant a fiatalember szeme. – Kellene? Tudok egy jó kis táskagépet... Egy... francia költőé volt. Repülőre is mindig magával vitte. – Táskagép – motyogta ő. Mennyibe kerül? – Ezeröttszáz. Esetleg lelakodjunk ezerkettőre. – Jó – mondta ő.

A drámaíró fölállt az asztaltól. – Akkor megyek. Megkeresem a tulajdonost. – Sokértelműen elmosolyodott, a mosoly azt jelentette: a hölgy és a francia költő... persze... persze...

Szeretett volna utána szólani, hogy inkább ne. Mégse kell az írógép, ki tudja?

De akkor már ott ültek az asztalánál: néhány ismerős és egy csomó ismeretlen. Mintha a mennyezetről pottyantak volna le, vagy az oszlopkőről, vagy a mélyvízből úsztak volna elő. Valamennyien egyszerre beszéltek.

Mi lesz ebből, gondolta rémülten? Eszébe jutott az apja levele, megnézte, ott van-e a zsebében? Ott volt. „Jól nézd meg, kivel állsz szóba. Legszívesebben azt írnám, gyere haza, élj itt, közöttünk. Attól még lehet belőled író...”

Anélkül, hogy szólt volna hozzá valaki, elpirult, aztán elsápadt, majd megint elpirult. Nem vette észre senki, beszéltek, kiáltoztak; székeket húzkodtak, telerakták az asztalt poharakkal, könyvvel, papírokkal, hamutartókkal, berendezkedtek, mintha örökre itt akarnának maradni.

Ő egész idő alatt meg se mukkant, csak magában ismételte: „Mi lesz ebből?” Majd: „Te jóég, mi lesz ebből?” S legutoljára? „Jézusmária, mi lesz ennek a vége?”

Valami történt

Beszélgetés Vathy Zsuzsával

„Valaminek történnie kell. Történt.” Vathy Zsuzsa huszonnyolc éves korában sorsfordító döntésre szánta el magát: író lesz. Azóta számos elbeszéléssel, kisregénnyel, regénnyel, szociografikus írással örvendeztette meg olvasóit. Az emberi szolidaritásról, szeretetről kíván szólni, de csendes tartása rendre arra ösztönzi, hogy az ennek hiányában létező emberi közösség elé tartson tükröt. Egyéni szemlélet- és írásmódja különleges színnel gazdagítja a kortárs irodalmat.

– *Szüleid és felmenőid sorsára a történelmi események igencsak rányomták bélyegüket. Hogy érintett ez téged gyermekként, diákként, hogyan hatott alkotói pályádra?*

– 1990 előtt szinte minden írásomban jelen volt valamilyen formában a – családunk által is – megélt történelem. És nem a derűs oldala. Ötéves voltam, amikor az oroszok bejöttek, ötven, amikor kimentek, életem nagyobbik része a szocializmus nevű kísérlet és kudarc idejére esett. A rendszerváltás után megfogadtam, semmilyen korábbi sérelemtől nem beszélek többet, vége, elmúlt, elég volt. Egy életrajzban (*Curriculum vitae*, Kortárs Kiadó, 1995) még összefoglaltam szüleim és családunk viszonyosságait, de többet nem tértem rá vissza. Minek?

– *Térjünk vissza a családotához.*

– Apám családja Somló-vidéki parasztcsalád volt, akarattal, szorgalmukkal, életerejükkel sok mindent elértek. A földművelő szülők, nagyszülők után apám és bátyja első generációs értelmiségi lett, a pénzt a tanuláshoz saját maguk keresték meg. Két nővérük textilgyári munkásnak ment, majd férjükkel együtt kivándoroltak Amerikába. Harmadik nővérüket a szülők apácának adták, a legkisebb lány szintén tanult, tanítónő lett. Apám diplomáját 1914-ben állították ki, a Pázmány Péter Jogtudományi Egyetemen. Utána három év frontszolgálat következett, majd ügyvédi vizsga.

Életprogramját így tervezte meg: ügyvédi iroda beindítása, vagyonszerzés, szellemi értékek gyarapítása, utazás, lehetőleg nem korai nősülés. Beérkezteként: jó házasság, fiatal feleség, legalább négy gyerek.

Anyám felmenői Mária Terézia korabeli bajor és osztrák telepések voltak, Schadl nevű győri hentes és vendéglős az egyik nagyapa, Schmid nevű huszti polgáriskolai tanár a másik, – a kiegyezés után Ságghira és Somlóra magyarosítottak. Anyai nagyapám a pápai tanítóképző magyartanára volt – Gyulai Pál tanította a főiskolán –, sem őt, sem apai nagyzüleimet nem ismertem.

1937-ben Esterházy Tamás pápai földbirtokos földjeiből rendkívül kedvezményes áron kiparcellázott néhány száz holdat. Sürgősen pénzre volt szüksége, megismerkedett egy színésznővel, akit feleségül is vett. (Gräfin Ágnes Esterházy néven ismert a színésznő.) Apám hetven holdat vett meg a földekből, mellé egy falusi házat. Még ugyanebben az évben megnősült – anyám húszéves volt, éppen egy éve szerezte meg néptanítói oklevelét –, s a következő évben már meg is született nővérem, az első gyermek.

Minden úgy ment, ahogy apám eltervezte –, kivéve a folytatást. A hetven hold földdel és foglalkozásával sikerült megalapoznia későbbi „népnyúzó” mivoltát, egy internálást, és hogy visszavonhatatlanul a nép ellenesége lett. 1958 után, életerősen, ter-

vekkal tele, haláláig inkább csak nézője lehetett már a világnak. – Ezek mint előzmények természetesen érintették a pályámat, későbbi életemet is.

– *Novelláid tanúsága szerint íróvá válásod, írói pályád fontos momentumai voltak „térváltásaid”. Pápa – Veszprém – Budapest. Hogyan élted meg ezeket a váltásokat?*

– Pápa – Veszprém – Budapest – életem három legfontosabb helyszíne volt. A három városból csak Veszprém az esetleges, az is az egyetem miatt. 1964-ben, amikor végeztem, öt évig a százhalombattai olajfinomítóban dolgoztam, utána mentem el újságírónak. Vagyis huszonnégy éves korom óta élek Budapesten.

Pápáról hadd mondjam el, hogy nagy múltú, dunántúli iskolavárosként ideális színtere volt a diákéletnek. Kitűnő tanáraink voltak, irodalmi önképző körünk, és az sem volt mellékes, hogy tudtuk, ugyanezen az utcákon járt Jókai, Petőfi, ugyanabba a gimnáziumba írárták be a tízéves Deák Ferencet („Ferkót”), amelyikbe testvéreim is, én is jártunk. Női vívószakosztályt is alapítottunk, első országjárásunkat, utazásainkat a vívóversenyeknek köszönhetjük, edzőnk, Kovács Lajos tanár úr az 1932-es olimpia tartalékos kardozója volt.

– *Miért döntöttél végül Budapest mellett?*

– Egyértelmű volt – és nem csak nekem –, hogy szülővárosomban felnőttként nincs mit keresnem. Így volt kitalálva az akkori Magyarország, nagyobb szabadságot, nagyobb függetlenséget csak a főváros adott. Itt nem kellett elszámolni minden lépéssel, lélegzetvétellel, nem tudták számon tartani az ember szavait. Némi önámítással a fiatalok számára Budapest a nagy lehetőségek hazája volt. Amikor már a nyolcadik, tizedik albérletben laktam, joggal állapíthattam meg, hogy a sok költözködés emberismertemnek igencsak javára vált.

– A Novellisták könyvébe *életművedből egy novellát választhatál. A kert címűt jelölted meg. Miért?*

– Azért fontos novella nekem *A kert*, mert húsz évig nem tudtam megírni, de elmondani se, hogyan lettem író. Húszéves koromig élő költőt, írórt nem láttam. Rab Zsuzsával találkozhattam volna – Pápán lakott, édesapja a Református Kollégium igazgatója volt –, de amikor én gimnazista lettem, ő már Budapesten élt. Veszprémben, vegyészhallgatóként Váci Mihályt és Csoóri Sándort láttam, hallottam először, egy évvel később, egy városi rendezvényen Németh Lászlót.

Sem felmenőim, sem ismerőseim között nem volt író, költő, akinek személyisége, életútja példa lehetett volna számomra. Viszont testvéreimmel – hárman voltunk testvérek – nagyon sokat olvastunk, és hosszabb-rövidebb ideig kedvenc könyveink szereplőinek gondoltuk magunkat. Mint Hanno Buddenbrook, Dmitrij Karamazov, Natasa Rosztova, Emma Bovary. Esetleg Petőfi, vagy az *Aranyember* Noémije.

A pápai Petőfi Sándor utca, balról a harmadik házban lakott Petőfi

A kert novellában saját történetemet írtam meg: egyetemistaként a szünidő egyik nyári délutánján – a szülői ház kertjében – felvonnak előttem gyerekkorom, fiatalkorom szereplői. De nem valóságos alakjukban, hanem, mintha egy Kondor Béla- vagy egy Csontváry-kép figurái lennének, szellemek és gnómok, bűbajos, hárfázó lányok és bohócok. A létezésnek, a történésnek új dimenziói jelennek meg, vagy inkább sejtjenek fel előttem, látom, amit korábban nem láttam, értem, ami azelőtt érthetetlen volt. Félrelököm a könyvet, amit olvastam, belekiabálok a csendbe, hogy: ez egy rossz könyv! Bemegyek a szülőkhöz, csomagolni kezdek, és közlöm velük, hogy elmegyek és ezután író leszek.

Apám lesújtva hallgatja. Író? Nincs egzisztenciája, nincs kenyere, semmije sincs! Férfjem se lesz, gyerekek se! Anyám megértőbb, és egyébként is, hát ha mégse, öcsém pedig belémkapaszkodik, ő jön velem. Én félrelökdösök mindenkit, nyertő nevetéseket hallatok és saját bátorságomtól megrészegedve elrohanok. Mögöttem maradnak a pici házak, a pici utcák, az egyforma, gömbölyű kalapot viselő asszonyok, eltűnnek a vidéki élet kapui, kerítései, mintha sose lettek volna.

A könyv, amit azon a nyáron olvastam, a *Thibault család* volt, értem is, nem is, miért ez az – egyik utolsó klasszikus nagyregény – váltotta ki belőlem a mindent tagadást.

Apám a frontra indul (1914)

– Huszonnyolc évesen megtaláltad „életed”, új életet kezdted... Ilyennek képzelted?

– Huszonnyolc éves voltam, amikor megjelent az első novellám az Új Írásban, de az új élet még váratott magára. A novella előzménye egy féléves út volt Németországban (NDK-ban), úgynevezett „tapasztalatsere”. Míg az ottani olajfinomítást (is) tanulmányoztam, megírtam *Útjelentés* című novellámat. Hogy ezt az utat huszonhat-huszonhét éves koromban vállalnom kell (egyedül mentem el), olyan magától értetődő volt számomra, mint azoknak a magyar diákoknak, akik a páduai, heidelbergi egyetemre mentek el tanulni már a középkorban, vagy ahogy a mesteremberek indultak el annak idején, több éves külföldi vándorútra. Nem lehetek elég hálás a százhalombattai olajfinomítónak, hogy lehetővé tette ezt az – akkor még ritkaságszámba menő – külföldi utazást, és soha nem kérték tőlem számon, hogy a tapasztalatokat miért nem az olajfinomításban hasznosítottam.

Mielőtt első kötetem megjelent – címe, *Erőterek* még a műszaki termi-

nológiát őrzi –, elhagytam a mérnöki pályát, és első házasságom is véget ért, mintha a kettő valamilyen módon összefüggött volna egymással. Valószínűleg így is volt.

A folytatás egyáltalán nem volt könnyű, csak azt tudtam, hogy írni szeretnék – novellákat, minden valószínűség szerint –, de se írói programom, se ismereteim, se esztétikai felkészültségem nem voltak meg hozzá.

– *Teljesen egyértelmű volt számodra, hogy a prózát választod? Fel sem merült benned, hogy verset írj?*

– Nem tudnék verset írni. Egy-két rossz kísérletem volt. A regény, a kisregény, a novella között – az írói aspektus szempontjából – lényeges különbség van. A novellához – ahogy Mátyás Iván mondta – szerencse kell. Össze kell találkozni valamivel, ami fellobbantja a képzeletet, az emlékezetet, eszünkbe juttat valamit, ami van, vagy nincs, megtörtént, vagy sose történt meg. Hogy mivel kell összetalálkozni? Hogyan találunk rá? Hát ez az.

A nagyprózában az ember – ha nem konzultál közben – hogy mekkorát tud tévedni és mennyivel nagyobb a tévedés esélye, azt a saját káromon tanultam meg. Jó, ha írás közben egy-

egy értő ember kívülállóként elolvassa azt, ami születik, mert ha valaminek a bűvületében elkezd gondolkodni az ember, esetleg nyilvánvaló hibákat nem vesz észre. Első hosszabb írásaimmal én is szívesen megkerestem volna valakit, de nem voltak író barátaim.

– *Fontosnak tartod a műhelymunkát?*

– Becsülöm az olyan írói köröket, ahol felolvassák egymásnak írásait, majd megvitatják azokat. Az Új Holdat említhetném például, vagy Weöres Sándor tanítványait – a hetvenes évekből. Ilyen körhöz nem tartoztam – a holdudvarához sem –, ahhoz pedig, hogy elküldjem a kéziratokat egy ismert, nagy írónak, nem volt bátorságom.

– *A szakmai segítség mellett volt, aki támogatott, aki mintegy „mesterként” melléd állt?*

– Rendkívüli ajándék volt számomra a Szentkuthy Miklósékkal való megismerkedés. Szentkuthy írói jövedelme 1960–70 között az életrajz-kötetektől csordogált, biztos megélhetésüket felesége, Dolly nyelvőrái biztosították. Első férjem vitt el hozzájuk, sok mérnöktanítványa volt Dollynak, kutatók, orvosok –

csorduló személyiségéből kikiváncsolt. Casanováról vagy a Vogue nevű francia divatlap legutolsó számáról, a párizsi Magyar Műhelyről, Nagy Páliról, Bujdosó Alpárról (tőle hallottam először a nevüket), arról, hogy amikor 1948-ban, Baumgarten-díjasként egyéves ösztöndíjat kapott Angliába, és éjszaka odautaztával, mikor a vonat megállt, és lenn a bakter azt kiáltotta „Reading” –, nem hitte el, hogy ő itt van, itt lehet. Néha csak én voltam a hallgatósága, máskor egy-egy Árpád Gimnázium-beli korábbi tanítványa vagy valaki más. Akár erről, akár arról beszélt, rendkívüli személyisége – villogó fekete szeme, féktelen életvágya, intellektuális mohósága, elragadtatásból íróniába átcsapó Mefisztó-nevetése – óriási élmény volt. A *Praet* – az 1934-es első kiadást, természetesen –, a pincéből hozta fel, ott tar-

tották az el nem adott példányokat, és úgy dedikálta: „szívélyes elriaszításul”.

Ilyen egy íróiskola? Nem. Mégis, a hatása sokkal messzebb ért, mint gondoltam: a Szentkuthyból sugárzó teljesség utáni vágy, a grandiózus mindent-akarás, a szerkezet, a formák keresése (és meg nem találása?) megerősítette

bennem is a – még meg nem fogalmazott – hasonló szándékokat.

Amikor Dollynak bevallottam, hogy írok, sőt, nagyon szeretném, ha Miklós elolvasná egyik novellámat, és a választ meg sem várva gyorsan a kezébe adtam, néhány nap múlva Szentkuthy táviratban értesített, hogy elolvasta, szóról szóra elemezte, azonnal jelentkeztem.

A pápai Ranolder Intézet egyik osztálya, köztük az író nő édesanyja, fentről a 2. sorban, balról az első (1936)

a fiatal Czeizel Endre is náluk tanult angolul –, ők pedig örültek, hogy nem írók, művészek járnak hozzájuk, hanem elektromossággal, vegyigyárak tervezésével, az emberi testtel foglalkozó emberek. A német órákat Dollyka tartotta nekem, és Szentkuthy kiszámíthatatlan rendszerességgel megjelent az órák végén. Ilyenkor beszélt mindarról, ami túl-

Nővérével, Vathy Magdával (Pápa)

Tanító-tanítvány kapcsolatunk ezzel valójában véget ért. Később Dolly még felkészített egy francia utazásra (Vence-ba, a Károlyi Mihályné által működtetett alapítványhoz), hetvenedik születésnapján interjút készítettem vele, de találkozásaink ettől kezdve ritkábbak és rituálisak lettek. Fruzsina lányom születése előtt néhány hónappal meglátogattam őket, és a gyermeket váró anya arckifejezése, átalakult külseje, öltözeke euforikus örömet váltott ki Szentkuthy Miklósból, a létezés egyik csodájaként érezte – vagyis épp olyanak, amilyen volt.

Jóval későbbre tartogatott még egy ajándékot a Szentkuthy-iskola. 1990-ben Tompa Mária megkért, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumból kihozott, kiadatlan Szentkuthy-kéziratok (másolatok) közül válasszak ki egyet, olvassam el, és tegyek javaslatot esetleges húzásokra, javításokra. A *Barokk Róbert*t választottam, a tizennyolc éves Pfisterer Miklós regényét. Egy sziglieti nyaralás szépült meg ettől a feladat-

tól, nem lehetett eléggé csodálni a tizennyolc éves kamasz koraérettségét, műveltségét, ugyanakkor a későbbi, hatvan-hetven éves író elbűvölő infantilizmusát. Ezután a Kortárs folyóiratban jelent meg a *Barokk Róbert*, majd a *Magvető* és a *Jelenkor* Kiadó is kiadta.

Mándy Iván a másik ember, akit máig rajongva szeretek. Talán a Hungáriában ismerkedtünk meg – nemsokkal később tudtam meg, hogy felesége, dr. Si-

mon Judit egykori pápai vívótársam volt –, első kötetemet megdicsérte, a másodikat viszont kemény szavakkal bírálta. Egyszer az utcán találkoztunk, csúnyán nézett rám, ijedten faggattam az okáról. Azt mondta, ronda idő van, és neki ilyen ronda, esős időben kell az Írószövetségbe mennie. Miért, kérdeztem? Mert választmányi ülés lesz, mondta, és engem akar javasolni József Attila-díjra. Az ő korosztályuk ilyen volt, ha kellett, dicsérték, ha kellett szidták, és mindenképpen támogatták a fiatal írókat. Tehát írói fejlődésében jelen voltak.

– *A szakmai kapcsolatok mellett hogyan alakultak barátságaid?*

– Barátaim írók és nem írók közül kerültek ki. Amikor két író él együtt,

a baráti kör kettejük kapcsolataiból alakul ki. Jó barátaink Ágh Pistáék, Bella Pista nagyon hiányzik, Temesi Feriék, régi osztálytársaink és új barátaink. Ervin az erősebb a barátságartás, ápolás dolgában. Az, hogy én vagyok a gyengébb, talán a gyerekekkel is összefügg. Most, miután az életünk olyan szakaszba jutott, hogy a gyerekek elmentek hazulról, elgondolkoztunk azon, milyen módon tudunk a barátokra és a nem elegendő közösségi életre több időt szentelni.

– *Visszakanyarodva az íráshoz, a vallomások novellák mellett kisregényeidben, regényeidben is visszatérő téma az írás, az időbeli és térbeli utazás, a lehetséges sorsok, létmódok firkészése. Számodra az írás ilyen határ-átlépések sorozata? Tudatosan építed egymásra műveidet (akár a novellásoktetekben az újak mellett visszatérő novellák, akár például Az ősi háztető és az Itthon vagyok esetében)?*

– Első hosszabb prózai írásomban *Az ősi háztetőben* – a cím az „ősi ház” parafrázisa – az elszakadást akartam megfogalmazni attól a világtól, amelyben felnőttem. Ez a világ rossz volt azért is, mert 1945-től a középosztály célpontja lett – ismert forgatókönyv szerint – az új rendszernek, társbérletbe kényszerítették a családokat, figyelték, járnak-e templomba, ki hallgat BBC-t, Szabad Európát, és

így tovább. Ez azért is rossz volt, mert ugyanez a középosztály a két világháború között, a harmincas-nyolcas években fejlődött ki, nőtt föl, – pontosabban: nem volt elég ideje ahhoz, hogy felnőjön, sem szellemileg, sem ideáit tekintve –, de még világlátását, életvitelét is éppen csak elkezdte kialakítani, és az alakulás máris véget ért.

Írány fürdeni a Tapolcára: Magdi, Lili, Ági, Zsuzsi, Helga, Jutka, Gyuri (1952)

Talán kevés volt számára a példa, az utánozni érdemes minta is? Ez a ket-tős ok adja *Az ősi háztető* diákszereplőjének elvagyódását, hogy csak el, el, el innét, egy nagyvárosba, bárhova. Ez az alapézés még több írásomban is visszatér, később a polgári életből való kiszakadás, az írói létbe való átlépés kapcsán.

Gondoljuk meg, egy mai fiatal költő, prózáíró elmegy a FISZ-be, a JAK-ba, ahol hasonló korú társakat, barátokat talál, írásaikat felolvassák egymásnak, megbírálják. Korábban a Hungáriába ment el, egy ismert író mellé szegődött, vagy egy asztaltársasághoz. Hogy lett volna ehhez bátorságom? Vagy ahhoz, hogy Szabó Magdának levelet írjak, felajánljam, hogy találkozzék velem minden héten egyszer, mondjuk kedden, hadd készítsék velem egy interjúkötetet?

Az *Itthon* vagyokban (ez is szarkasztikus cím, de fájdalmas) gyerekkori barátunk és szomszédunk, egy fiatal repülőtiszt és családja történetét írtam meg. A repülőt 1950-ben letartóztatták, kémkedésért és hazaárulásért egy éven belül kivégezték, de felesége az ítéletet csak '56-ban láthatta, olvashatta. Ezek megkerülhetetlen, szörnyű dolgok voltak (ma emléktábla van a házon), novelláimban is, a kisregényekben is ezeket kellett először megírnom – 1985 után, kisebb-nagyobb kompromisszumok árán már megjelenhettek.

– 1956-nak másik könyvedben is emléket állítottál. Hogyan találkoztál a történettel, miért tartottad fontosnak feldolgozni?

– 1998-ban jelent meg *Itt a szépséget nézzük* című könyvem. Első része

egy „amerikás” magyar család története (apám egyik nővéréé), a középső az 1956-ban halálra ítélt, majd kegyelmet kapott Márton Erzsébeté, a harmadik egy század végi történet, egyik ismerősöm „majdnem” élettörténete. Mégis – szándékom szerint – nem egyik vagy másik hős, hanem az idő – a XX. század – a főszereplője.

– 1956 évfordulóján különösen fontosak ezek a könyvek. Jó alkalmat ad az évforduló arra, hogy a fiatalok azon részéhez is eljussanak az infor-

A pápai női vívőszakosztály. Középen edzőnk, a „szakúr”, Kovács Lajos

mációk, akiknek a számos kiadvány, film, tudományos munka ellenére még halvány elképzelése sincs 1956 jelentőségéről, lényegéről. Pedig a múlt újraolvasása, újragondolása segíthet eligazodni a jelenben is. Az újírásról, újragondolásról jut eszembe, van valami, amit alkotástechnikai szempontból másként gondolsz már, másként csinálnál? Az Erőterek, Az ősi háztető, a riportok vagy akár az Angyalhíd is kísérletező kedvre utal...

– Húsz év távlatából őszintén sajnálom, hogy az akkoriban Mészöly Miklós által – talán mondhatnám így, a Mészöly-iskola által – kezdeményezett és használt idézőjeles párbeszédjelölést gondolkodás nélkül átvettem. Az idézőjel obligát használata a prózában az élőbeszéd jelölésére se nem jobb, se nem rosszabb, mint a gondo-

latjel, legfeljebb a szabadon választás és a másik hangsúlyozott tagadása is benne van.

– *Mókás kaland egymás után olvasni a kritikákat, tanulmányokat, melyek hol realizmusodat, hol a szépségeszményt, hol a lélektan jelentőségét emelik ki, s persze a sort még folytathatnám. Számomra úgy tűnik, írásaidd többsége kategóriataszító, sem-sem, is-is, kevés olyan novellát találtam, mely mondjuk stílusjegyeiben dominánsan realista vagy impresszionista. Mit gondolsz erről?*

– A valóság engem olyan mértékben elbűvöl vagy elrémiszt, hogy minden írásomnak köze van hozzá. De ha csak annyi, amennyi, ha a forma nem győz az anyag felett, ha a teremtett helyett a „realista” világ jelenik meg, rossz novella, rossz regény lesz belőle. Az írás – számomra – gyakran

erőmon felüli küzdelem az anyaggal, a formáért.

– *Az Én, magyar anya című jegyzettedben sok olyan problémát tárgyalasz, melyek eddigi pályádat tekintve is lényeges kérdéseket indukálnak. Hogyan tudtad összeegyeztetni a családdal és hivatásoddal kapcsolatos teendőket? Írásaiddból kitűnik, hogy nemcsak nem vetted meg, de kifejezetten szorgalmazod a „hagyományos” női szerepek betöltését. Esztétikai értelemben látsz-e különbséget női és férfi irodalom között? Vannak-e írónők, alkotói vagy szépirodalmi női sorsok, melyek közel álltak, állnak hozzád? Ezeket vagy egyes momentumait beépítetted írásaiddba? Típusoknak, archetípusoknak tekintetted őket? A kérdést az is indokolttá teszi, hogy Angyalhíd című regényedben olyan*

női sorsok, korszakok, ideálok, lehetőségek jelennek meg, melyekhez talán minden olvasni szerető, fantáziával megáldott gimnazista lány vonzódik, nyilván nem véletlenül. A romantika, a szépségeszmények megjelenítése mellett ugyanakkor le is rántod a leplet az ideákról, ideálokról. Családod, saját sorsod számos momentumát indokolná a kritikai, társadalomkritikai hajlamot – melyet első novelláskötetedtől eddigi utolsó regényedig tapasztalhat az olvasó –, s a „realizmus” való vonzódást. Honnan ered, miért olyan fontos ez számodra?

– Egy író elképzelhetetlenül nehéz körülmények között is tud írni, gondoljunk azokra, akik börtönben írtak. 1956 után több könyv született így, de mondhatnám Recsket vagy a munkatáborokat, koncentrációs táborokat.

Hol vagyunk mi ettől?! Amikor kisebbik gyermekünk született, úgy tűnt, felfogtam valamit abból, mit jelent világra hozni, életet adni egy kis embernek. Szerettem volna mondatonként felírni, ami eszembe jut, de ezt csak lámpagyújtás nélkül tudtam megtenni. Felkeltem, az ágytól elmentem az asztalhoz, írtam, visszafeküdtem, megint elmentem, megint lefeküdtem. A *Kivel találkoztam?* novella középső részét sikerült így megírnom.

Gondolom, ahhoz, hogy írni tudjon valaki, a fizikai és lelki körülményeknek kell alkalmasnak lenniük. Ha 12–14 órát dolgozik az ember, hogy megéljen, családját eltartsa, akkor biztosan nem tud írni. A lelki feltételek alkalmasságán többek között – és itt főként nőírókra gondolok – azt értem: ne kérdőjelezze meg senki, szükség van-e arra, amit csinál, ne kelljen újra és újra bizonygatnia, hogy számára ez fontos, a legfontosabb, és ez nincs ellentétben az élet természetes rendjével.

Az úgynevezett „hagyományos” női szerep nagyon sokat változott – legalább is Európában –, a huszadik

század második felében. Már nem kell halálos elszánás ahhoz, hogy egy nőből író legyen és íróként éljen. A hagyományos női, férfi szereptől, gondolom, akkor a legkönnyebb elszakadni, ha két író él egymással. Egészen elszakadni – talán – nem okvetlenül szükséges.

Esztétikai értelemben van-e különbség női és férfi irodalom között, nehéz megmondani. Mórincz azt mondta Kaffka Margit búcsúztatásán, hogy nőírónak lenni létebeli meghatározottság. Ha így van, azt hiszem, ez esztétikai különbség is. Vagy mégse? Nem tudom.

– *Férjed Lázár Ervin. Fontos a munkád szempontjából, hogy ő is író? Olvassátok, kritizáljátok egymás írásait?*

– Lázár Ervinnel talán azért tart több mint harminc éve a közös életünk, mert mind a ketten írók vagyunk – de egészen másfélék. Amikor megismerkedtünk, azt mondta nekem: „Nagyapám cigányvajda, rontás ellen karikát hord a balfülében.” Egyszer egy táviratot kaptam tőle, a távirat szövege ez volt: „Szerda ablakában csütörtök ül, és ordít csütörtökül.”

Ha idemácsolom egyik novellám első mondatát, „Képzelnék el egy barátságos, vidéki házat, benne egy tágas konyhát”, rögtön kiderül, mennyire másfélék ír mindegyikünk. Talán ez is belejátszik abba, hogy miért tudunk együtt élni, dolgozni. Természetesen az írásainkat először egymásnak adjuk oda bírálatra, esetleg közben is, és többször is megbeszéljük. Több könyvem címe Lázár Ervintől származik. A *Ki látott rétsast?* feliratot egy írógépebe befűzött papíron láttam – folytatás semmi, néhány hónapon át. Megkérdeztem, nekem adná-e? Ha igen, ez lenne a könyvem címe.

– *És neked adta...*

– Igen, s egyik legkedvesebb könyvem, gyerekeimről, a családról,

a későn megtalált életforma örömeiről (is) szól, egy – abban az időben közhelyszerűen ismétlődő történetre felfűzve, hogy tévéjáték forgatókönyvét rendelik meg egy írónál, ő megírja, átírja, újra átírja.

– *A ti szakmai belső műhelymunkátok nem lehet mindennapi...*

– Azt hiszem, én vagyok könnyebb helyzetben, Ervin nyelve és világa nagyon szuverén világ. Szinte nem felülírható, amit ír, ha igen, többnyire csak ő tudja megtalálni a megoldást. Külön nyelvet beszél. Amikor megismerkedtünk, sokszor úgy éreztem, nem értem, mit beszél.

– *Az angyal motívum nevek, funkciók révén több írásodban hangsúlyossá válik, miként a csoda is. Miért?*

– Az angyal az ember és a Legfelsőbb Lény között közvetít. Nemesak jó, hanem gonosz angyalok is vannak. Nálam először a gonosz angyal jelent meg, és pedig az '56-os könyvemben, verőember formájában. (A húszéves Márton Erzsébetet nyomorékká verték kihallgatói, mert néhány társával letartóztatta Marosán Györgyöt, miközben udvariasak voltak vele, és egy ujjal se bántották.) Az őrangyal az *Angyalhíd* című könyvemben jelenik meg, a könyv négy különböző szereplőjének „égi óre”. Talán azóta szerettem volna őrangyalokról írni, mióta Wim Wenders *Berlin fölött az ég* című filmjét láttam, mégsem saját ötlet volt! Amikor Ács Margit írónak megmutattam a tervezett könyvem szinopszisát, azt ajánlotta, lehetne a könyv négy – más-más korban élő és különböző – szereplőjének, mondjuk... egy közös őrangyala. Így lett Bódi (Bódog) őrangyal.

Igen nagy örömet okozott a Mennyei Világ berendezése, ahol van égi computer, mennyei gyümölcsös, tízezer éneklő, tízezer harsonázó angyal és Szent Péter befőttes gumival fogja össze hátul a haját. Az alapötlet pedig: a kamaszkorú szereplő azt kívánja, ne kelljen beérnie egyetlen élettel, egyetlen

len korral, jusson neki több is, – valószínűleg első novellám óta kísért.

A Szentkuthy által megbírált novellában ez így hangzott: „Mi szeretnék lenni? Jógi Indiában, közgazdász, szerzetes, Szindbád, spártai harcos, utcai árus, Don Quijote, farmer, Afrika-kutató, tanítvány... Ó, mindent, mindent akarok, szüntelen átváltozás közben befogadni a világot.”

A négy elképzelt kor és női szereplő az *Angyalhíd*-ban: Hunyadi Mátyás milánói követének, a simontornyai várat építtető Buzlay Mózesnek tizenhárom éves unokahúga; egy színésznő és költőnő a vándorszínészet hőskorából, mintaképe Szöllősy Nina költő- és színésznő, aki rövid pályafutás után, tizenhét évesen meghal tüdőbajban, a balatonfüredi gyógyhelyen; fiatal tanár felesége a XX. század elején, öt gyermeket nevel, rajongva szereti férjét, akinek példaképei Pázmány Péter és a barokk eszmék; végül az 1920-as évekből egy festőnövendék a hazai főiskolán, – abban a korban, amikor az alkotni akarás megszállottsága kellett ahhoz, hogy a nőművészetet elismerjék. A kerettörténet pedig az 1950–53 közötti, vagyis a saját magam által is megélt idő.

Az író nő Zsigmond fiával (1979)

A négyféle élet nem testesít meg semmiféle tanulságot, talán csak annyit, hogy vannak nagyszerű idők, szürke idők és gonosz idők. Isten mellett az Ördögöt sem tagadhatjuk le. Ha tudjuk, őrzzük meg magunkban a „szeretetet és a könyörületet jökedvet” (Szent Pál).

– *Sokan sokféleképpen értékelték a történetiség, történet, történetmondás kérdéseit is írásaid kapcsán. Legutóbbi regényed kritikai visszhangját tekintve e kérdések újra felvetődtek. Hogyan viszonyulsz ezekhez a kérdésekhez, változott-e ebben a tekintetben prózapoeitikád eddigi életműved során?*

– Különös módon egyik könyvem sem váltott ki ilyen erős indulatokat, mint az *Angyalhíd*, – az elfogadástól az elismerésen át a teljes elutasításig. Egyik ismerősöm – nem kritikus – azt mondta, letette a könyvet, számára bántó és sértő, ahogy az 1950–53-as időkről írok. Más vélemény: „A szocialista realizmus remek iskolapéldáját teremti meg – pedig szándéka éppenséggel nagyon nem szocialista.” „Vajon hány alkotót tud még csatasorba állítani az *Angyalhíd* szerzőjének attitűdjéhez hasonló, az eszmekritikázás szintjén rég fantommá lett ellenséget mindinkább magamagának megképző harcosság?” Más: „A kérdés először úgy merül fel, hogy kell-e, érdemes-e olyan könyvet (a recenzensi szándék

Férje, Lázár Ervin Fruzsina lányukkal (1973)

szert) komoly kritikának alávetni, amelyről már az első olvasásnál bizonyosnak tűnt, hogy a kritizálás alapvető feltétele hiányzik belőle: a szöveg egyszerűen nem szólít meg, nem hív fel értelmezésre...”

– *Milyennek látod a kritikai életet? Írásaidnak mindig volt kritikai visszhangja. Hogyan fogadod a kritikát, visszahatnak-e írásaidra?*

– Számomra iskolák és tanítások csengenek vissza ezekből a kritikákból, és a mestereknek történő megfelelni akarás. A kritikák, úgy tűnik – még mindig? – két esztétikai szemlélet és nézet harca (megbukott a posztmodern? mégsem?) jegyében születnek, kiegészítve az irodalom átpolitikálásával és az eladhatósággal, az üzleti siker reményével. És ne felejtsük el, a jó vagy rossz kritika mellett változatlanul nagy eredményeket hoz, biztosan bejön: az elhallgatás. Nem mondunk róla se jót, se rosszat, – ez mindig használ. Amiről nem beszélünk, az nincs.

– *Úgy érzed, a szerzőnek protestálnia kellene ilyenkor, csak a tartás visszafogja. Éreztél olyan ingert, hogy egy kritikusnak elmagyarázd, mennyire félreértett? Elméleti szem-*

pontból ismertek a válaszok, te hogy gondolod, van „félreértelmezés”?

– Nem. Egyszer sem kísértett meg, hogy válaszoljak a kritikusnak. Még annak sem, aki a megbírált *Angyalhídon* kívül feltehetően semmit sem olvasott tőlem, és a szöveget lekötőnek minősítette.

– „Ami pedig a jövőt illeti, apósom konyhájában, tizennégy évvel ezelőtt valaki a hátamra tette a kezét (hátránéztem, senki sem állt a hátam mögött), és azt mondta, ne féljek, nem lesz semmi baj. Számítok az ígéretére, keresem, ki volt, és ami tőlem telik, én is megteszem.” Beváltotta az „ígéretét”? Keresed még?

– A *Kivel találkoztam* című novella szól erről: Isten (akiben nem hiszek) a konyhában vállamra teszi a kezét és segítségéről biztosít.

Pilinszky írja: minden ember élete eltávolodás és visszatalálás Istenhez. Anyám istenhívő és vallásos volt, apám ateista. Én, mert apámhoz akartam hasonlítani, és mert a

kor is ennek kedvezett, nem lettem istenhívő. Húsz-huszonkét évesen az egzisztencialista filozófia hatása alatt a nem-létező Istennel háborúskodtam. – Felnőtt korom teológiai professzora Thomas Mann lett, aki megtanított rá, hogy Ábrahám, az ősatya a Legfőbb iránti vágyból teremtette meg magának Istent. Istent, aki nem jó vagy rossz, hanem: Minden. Az ellentmondás a lényegében és a nagyságában van. Istentől van a rend, a boldogság, a biztonság, de a földrengés, a járványok, a halál is. Isten az egész. Isten nem született, a születés és halál az emberé. Isten van.

Most itt tartok. Tudom, ez még kevés. Olyan hitre van szükség, ami állandó kapcsolatot tart az általunk elképzelt Istennel.

– *Megjelent Herend, az más című köteted a Kortárs kiadónál. Mit jelent számodra ez a könyv? Ismét jelentőséget nyerhetnek a szociográfiák, szociografikus írások?*

– A herendi rendszerváltozásról szól, a demokrácia tanulásának keserves útjáról. Egy olyan átalakulásról, amelyekben az állami tulajdon nem tűnik el nyomtalanul, hanem fáradtságos utat bejárva, de a dolgozóké lesz. Igen ám, de ezt működtetni is kell, rengeteg energiával, fantáziával, leleménnyel és alázattal. – Amikor belekezdtem, úgy gondoltam, ennyivel tartozom még a rendszerváltásnak. Nem számítottam rá, hogy három évbe telik, amíg elkészül.

Minél vadabb világban élünk – vadkapitalisták, bérnyilkosok, terroristák – annál inkább vágyom arra, hogy az emberi szolidaritásról és szeretetről írjak. Egyszer megfogadtam, ezután csak olyant fogok írni, ami örömet szerez az embereknek. Nem biztos, hogy be tudom tartani.

– *Milyen terveid vannak, készülsz új regényre?*

– Nem. Novellákat szeretnék írni. Jó novellákat. Nagyon jókat.

Ekler Andrea

Legfrissebb családi képek

BERTHA ZOLTÁN
**Tamási Áron legkedvesebb
 regénye**
 (Jégtörő Mátyás)

Negyven éve halt meg Tamási Áron, a modern magyar irodalom halhatatlan prózaköltője. Új mellszobrát, Gyurcsék Ferenc impozáns alkotását az évfordulóhoz is kötvé, 2006. május 26-án állítottuk és avattuk fel a népi írók véstő-mágori szoborparkjában, ahol emlékező beszédemben az életmű jelentőségének méltatásához a kortárs klasszikusok megállapításait is segítségül hívtam. Illyés Gyulát, aki szerint Tamási európai nagyságú művészként „Garcia Lorcához mérhetően fejezte ki egy nép életérzését”, vagy Németh Lászlót, aki tüneményszerű „világirodalmi költőnek”, „székely Homérosznak” nevezte őt, kijelentve, hogy „a fenomén” maradt számára mindig. Ősi és modern, mitikus és mágikus realizmus, mély- és magaskultúra olyan bartóki szintézis típusát képviseli valóban ez az egyetemes és különleges értékvilágot teremtő székelymagyar remekíró, hogy ilyenformán olvasók és műértelmezők sokasága számára – Sütő András szavai szerint is – valamifajta „csodatevő” erővel és varázslattal bír. Legismertebb regényéből, az *Ábel-trilógiából* vált szállóigévé az a léteztelen-megfejtő bölcsesség, miszerint „azért vagyunk a világon,

Tamási Áron megigéző, az epikai műfajok határait folyton feszegető regényírása, írásművészete kétségtelenül egyfajta eredendő mitikus-mesei szemléletmód és valóságlátás forrásából táplálkozik. Az a természetes, naiv történetmondó és bölcselő kedéllyel, sajátosan üde bájjal, egyszersmind pompázatos, „tündéri” költőiséggel telített esztétikai teljesítmény, amely olyannyira különleges helyet szerzett magának a modern magyar prózában, mintha az archaikus világsajátítás, a népiség hatóerejének az örök kisugárzását és elevenségét igazolná. Mert modernnek érzékelhető magasművészeti formák között is érvényesülnek itt azok a mágikus-mitikus népképzeti minőségek, amelyek egy szerves, egyszerre tapasztalati és transzcendentális, „földi” és „égi”, profán és szakrális mindenségkép értékrendjének a kiteljesedését teszik lehetővé. Tamásinál a mítosz (Féja Géza szerint): „pogány költészet, kozmikus életérzés, világokkal és őserőkkel küszködő s játszó kaland, drámai harcokon áttetsző derű és még szűziesen tiszta életöröm. Embersége folklorisztikus alkatú, ezért hősei nem csupán élnek, hanem teremtik is a világot. Alakjai olykor teljesen valóságos emberek, majd átlendülnek a mesébe, elemi erőkké válnak. Mindaz, ami a népköltészetben ösztönösen tört fel, Tamásiban tudatos művészetté vált, ő a folklór utolsó irodalmi nagykövete.” Maga az író így vall: „írtam (...) olyan meséket, amelyekről azt hiszem, hogy a gyökereik a népi észjárásban van, de lomboztatuk az

hogy valahol otthon legyünk benne”. Sugallva az otthonteremtés örök emberi, metafizikai igényét és szükségét, s példázva azt is, hogy (Czine Mihályt idézve) miként „kell élni minden időben, még a setétségben is sugarasan, csillagosan”; sorsvállaló hittel a harcban és reménnyel a bajban. Tudva a sorsigazságot, hogy „minden nép elvesz, amely magát elveszti”.

Az *Ábel-könyvek* hozták Tamási számára a legtöbb sikert és elismerést, de érdekes módon ő mégis inkább a *Jégtörő Mátyás*t tartotta legkedvesebb művének (mivelhogy „Ábel megvan anélkül” is, hogy a legkedvesebbnek mondaná). „Regényeim közül a *Jégtörő Mátyás* áll hozzám a legközelebb. Abban tudtam leginkább megközelíteni azt, amit mindig szerettem volna megírni”, „amit az életéről és a létezésről szerettem volna elmondani” – fejtegeti többször, s hogy ebben sikerült érzése szerint „a világ titkát”, mely „a földet és az eget összetartja és a világot kormányozza”, a legmélyebben kikutatnia. Főhőse „nemcsak a földi világot ismeri, hanem a mennyi világot is”, s „a legfőbb szimbólum: a Gyermeke”. Tehát a „fantasztikum ölelkezik a legkeserűbb valósággal, hogy meg tudjam rajzolni az ember összetartozandóságát a Kozmosszal” – összegzi alapmondandóját így az író.

A regénynek az ez évi könyvhétre új kiadása is megjelenik. Ebből az alkalomból is igyekszem a következőkben a mű néhány jellegadó alapvonását felvázolni – ezzel e „legkedvesebb” Tamási-regény értéktudatosító újraolvasásához is hozzájárulni.

enyém”; s „realizmus” és „misztikum” organikus egységéről, a „kitágított valóságról” – vagyis a Németh László által a „teljesség iskolájának” tekintett mítoszról – pedig, hogy: „az én irodalmi törekvésemben a misztikum az emberi létezésre kiterjedő valóságot jelenti, mely a társadalmi realitás hullámzásait is magához akarja vonzani”.

Ellentmondásosság nélkül így ötvöződnek össze a *Jégtörő Mátyás*ban is a csodás, természetfölötti, fantasztikus dimenziók az ábrázolás érzékletes, szemléletes élettéliséggel, plaszticitásával. Ez a varázslatos („őslegendához”, „görög misztériumjátékhoz” /Z. Szalai Sándor/ illő) stilizálás, az életmozzanatok folytonos jelképiesítése, a „mesehangulat” állandó bővületessége ragadta meg a művet üdvözlő Babits Mihályt is, aki *Népmese és regény* című tanulmányában ekként fogalmaz: „Ahogy Tamási a népmesehez jutott, nem a szándék tudatossága vitte, hanem lelki alkatának természetes gravitációja. Képzete eredendőleg mítoszalkotó, látásmódja, komponálása meseszerű akkor is, ha témája száz mérföldnyire van a népmese témavilágától. Rendesen nem is a népmesei motívumokból indul ki, hanem inkább beleesik azokba. Új könyve, a *Jégtörő Mátyás* úgy kezdődik, mint egy fantasztikus regény. Egy büntetett szellem földi vándorlásait mondja el, míg különböző állati formákon át emberi testbe ér. Ez fantasztikumnak elég szokványos, s népmesének kissé túl spirituális; a történet

első személyes előadása sem ad éppen népmesei tónust. S mégis ez a könyv, önmagától és szinte észrevétlenül, valóságos népmeseregénnyé válik, s épp ezáltal hoz új, különös műfajt a magyar irodalomnak. Ami legfőltűnőbb: a mesehangulat Tamási regényébe valahogy nem is a fantasztikum ajtaján lopózik be (...) A mese nem ebből a szellem-történetből indul, hanem épp ellenkezőleg, a földi valóságból, egy intim falusi képből, a paraszti környezet rajzából, amelybe a száműzött szellem állati minőségében beleszőp, hogy rámerít 'szolgálatát' teljesítse."

De ha nem egyszerűen a meseiség érvényesül, akkor ez minden bizonnyal még mélyebbre mutat: egy még archaikusabb népi világképi állapotra. A hiedelem, a babona, a varázshit, a mítosz hiánytalan működésére, a természetes életvilág egészét meghatározó elsőbbségére. A mítosz primátusára – hiszen a mítoszok körére jellemző, hogy „bennük a csoda még nem igazán csoda, hanem természetes része a teremtésnek” (ahogyan *Parasztbibliájuk* kísérő tanulmányában Lammel Annamária és Nagy Ilona is megfogalmazzák). Arra a szellemi létszituációra, korszakstádiumra, amikor a mitikus világfelfogás még feltétlen, élő, mindennapi értelemteljesség volt. Olyan tudatállapot és tudatműködés, amely megelőzi a tulajdonképpeni mese kialakulásának fázisát. Mert a mesei fantasztikum már mintegy transzformálja, átértékeli saját alapját, a mitikus fantasztikum szféráját. Ugyan „a mitikus elképzelések voltak a mese fantasztikumának kiindulópontja és szükséges anyagforrása” – írja a mítosz poétikájáról értekező Jeleazar Meletyinszkij –, „de a mitikus fantasztikumnak igazi mesei fantasztikumává való átalakulása csak a korábban a mesealakok alapvonásait képező, említett archaikus elképzelések konkrét etnográfiai jelentésének, illetve jelentőségének megszűnte után mehetett végbe és veszthette el 'mindennapi' jellegét. Pontosan azért, hogy a mese csodás alakjai és körülményei már nem képezik a konkrét és aktuális hiedelmek tárgyát”. A mesében előtérbe kerül a hiányosnak, töredékesnek, igazságtalannak észlelt evilági valóság korrekciójának az igénye, az általános vágyjelleg és az egyetemes jelképeség. A mese és a néphit, a mesei motívumok és mitikus hiedelmhárterük között természetesen eltérhetetlenül szoros marad az összefüggés – „a mesében a babonás történethez tartozó elemek csillannak meg, a babonás történetben a meseiek” (Honti János) –, s Tamási regényére is jellemző bizonyos mértékig ilyen kevertség és átmenetiség. Alapvetően azonban a *Jégtörő Máttyás* mégis elsősorban a meseiséget megelőző hiedelemtörténetek, hiedelemszokások világát rekonstruáló alkotásnak tekinthető, mert benne nem a mesét végsősoron definiáló fikcionalitás uralkodik. Nem az a perspektíva, amely döntő különbséget tesz élet és fantázia, érzéklet és képzelet, megélt élmény és remény között (ami tisztán kifejeződik a tündérmese „hol volt, hol nem volt”, „egyszer volt, hol nem volt”

formuláiban is), s amely megteremti „azt az elidegenítő hatást, mely a mesével való azonosulást csak egy költői síkon vállalja” (Nagy Olga). „A mese-világ van, de nem érvényes (...) A mítosz pedig (...) az érvényesnek felfogott és érvényességre számot tartó valóságnak értelmezése és értelmező kifejezési formája (...) A mese *egyszeri* és ezért ismeretlen, a mítosz bizarrságában is ismerős kell hogy legyen, mert időközön felül álló érvényesség a jelentése” (Honti János). – Mindezek szerint tehát a Tamási-mű – mint „magasművészeti” (Bori Imre szerint egyenesen szurrealisztikus) alkotás – a mesei fok előtti mágikus ritusokban újraéledő mítosz létszemléleti és pszichológiai realitását kibontakoztató elbeszélés. Egyfajta népi hiedelemelbeszélés vagy fabuláris hiedelemmonda invenciózus költői rekreációja; mondhatni: poétikus, lirizált epikai hitvilág-rekonstrukció.

A regény narratív szerkezetében elhelyezkedő szereplők mind a néphit keretein belül mozognak – közvetlenül élnek és értik a hiedelmeket. A történet voltaképpen egy boszorkánytörténet köré szerveződik. Máttyás, a fiatal férj tudja, hogy miképpen lehet felismerni a boszorkányokat: lyukas fakanalat visz a nagypénteki vecsernyére, hogy a lyukon keresztül meglássa őket. A fakanálon való átnézés és a húsvéti ünnepkörben való alkalmazása persze csak egyféle variációja ennek az egyébként igen elterjedt hiedelemszokásnak – számos másfajta varázsszerszám és más időpontokban (karácsonyi, újévi időszakban stb.) való használatuk is általános. Máttyás a saját anyját ismeri fel a templomban, akinek – boszorkányhoz illően – fordítva állt a feje, s „fekete kendő volt a fején, nagy piros orra neki, arasznyi álla és olyan két fekete szem, mintha valami ördögkóvác kiálló hegyesre edzette volna”. A rút külső, a szemmel veréssel és az igézéssel összefüggő szemvillogtatás, a szűrős szem és a tekintet feltűnősége éppolyan markáns tulajdonsága a boszorkányoknak, mint az, hogy nem szeretik a rájuk leső kíváncsiskodókat, s igyekeznek is azokon bosszút állni. Máttyás is fél ettől, de legalább nem árulja el a titkot, mert az még veszedelmesebb lenne. S éjszaka el is jön hozzá az anyja, de nem bántja, csak figyelmeztetőleg megmagyarázza neki, hogy a boszorkány „nem rosszabb ember a többinél! Csak igazibb ember, mert erősebb az esze és nagyobb az akarata, mint a többi halandóé. És inkább tudja e világnak igazságait, mint más. Aki pedig az igazság szolgálatában forgolódik, annak a hatalmak külön fegyvereket adnak.” A boszorkánynak ez a fajta beállítása – a személyes, élethű vonások mellett – szintén a népi hitvilágra, és nem – vagy kevésbé – a népmesére utal. Mert míg a népmesében az újabb kori népi tudatállapotnak megfelelően a boszorkány a legfőbb (Nagy Olga kifejezésével a „permanens”) gonoszság megtestesítője és jelképe, addig az archaikus néphiedelmekben sokkal inkább őriz és hordoz egy bizonyos jelentésambivalenciát, amelyben a samanisztikus segítés, gyógyítás, varázslás jóindulata

démonikus emberellenességgel, rontó szándékokkal változhat, pontosabban a boszorkányalak egyaránt magán viseli a jó és a rossz lehetőségeit, a tündéri és az ördögi képességeket, s a természetfeletti erőkkel való összjátékos, a „bűbájosság” sem eleve jelent gonosztságot illetve jótságot. (A néprajzkutatók általános tapasztalata szerint is például van, ahol ugyanazt a személyt egyesek boszorkánynak, mások viszont gyógyítónak vagy kuruzslónak tartják.) Sőt, Ipolyi Arnold *Magyar mythológiája* szerint a boszorkányképzetben „feltűnik óvallásunk tündérei, boldog- és szép-asszonyaink kecses képe, az aljas szemfényvesztési bűvös, ördögös mesterségben meglátszik még bölcs táltosaink tudománya, s jóspapnőink ihletettsége”; vagyis a földöntúli befolyással, erővel és látó, bűvölő, bájoló, varázsló stb. képességekkel rendelkező pogány kori lények degradációja révén, a keresztény dualizmus hatására is vált a magyar boszorkány a rossz alapprincípiumának megjelenítőjévé – aki azonban (ahogy Szendrey Ákos mondja *A magyar néphit boszorkánya* című művében) „a régi sámánok női segítőinek utóda s a mai tudósasszony mása”. Így tehát a néphit és a mese boszorkánya a népi tudatban a névazonosság ellenére egészen elkülönül egymástól.

Mindez élesen megvilágíthatja Mátyás anyjának intő szavait is, amelyekkel az igazság, a tudás értékeit és titkait hangsúlyozza; s küzdelmét, a bűvös, gyógyító hatalmú és tudást adó fokhagyma megszerzéséért. Mert bár ő valóban rontó célokra használná a hagymát, mégis ott vibrál benne valami magasabb fokú öntudat és tágasabb világtudatra való törekvés, s ez végképp nincsen meg például Alajos vagy Elek bácsi jellemében, akik Mátyás kedves, bájós felesége, kicsi Márta alantas és szűklátókörű csábítóiként lépnek fel. Nem véletlen így, hogy a boszorkány ellensége, a főszereplő szellem is elismeri annak kettős természetét, illetve utal arra, amikor a titokzatosnak vélt jelenségek valódi és a szűkös mindennapiságot meghaladó jelentéstartalmairól beszél: „Mi itt egyáltalában titokzatos? A fokhagyma talán, amely az örök föld nedvében és az örök nap hevében s ezer kígyó halálán beláthatatlan idők óta készül arra, hogy létrehozza a testvériséget az emberek és az állatok között! Vagy a boszorkány, aki éles és mohó elmével többet összehordott a tudományból, mint más közönséges ember, s csupán azért billent a rossz szellemek pártjára, mert a lelke csenevész maradt! Vagy talán a lidérc titokzatos, kit az ördögök fejedelme hetvenhét tüzes állat vérén kergetett keresztül, amíg elnyerhette az önálló létezését! Hát, barátom, mindezekben nincsen semmi titokzatosság. Ellenkezőleg: abban van homály és érthetlenség (...) hogy az emberek hetven és nyolcvan esztendeig élnek, és ennyi rengeteg idő alatt egy kicsi szűk helyen csak kereken járnak, s apró bódulatukban még a természet dicsőségét és a csillagok vidámságát is elfelejtik!”

A boszorkány Sári néni még halála napján is különös önérzettel és öntudattal vall önmagáról: „Úgy neveztek azért, hogy boszorkány vagyok, pedig csak egy királynak voltam a szolgálója. Egy olyan királynak, aki isten is az ő személyében, csakhogy a papok istenével nem tud egyezni. Ennek az én istenemnek sok szolgája és szolgálója van még rajtam kívül, külön világunk és törvényeink vannak nekünk.” Felfedezhető ebben a boszorkányszervezetre és ördögsvöetségre való utalás, amint az is a néphiedelemnek megfelelően történik, ahogyan Sári néni egyrészt meggyónja bűneit a papnak, másrészt kézfogással átadja Elek bácsinak a hatalmát, a boszorkányságot. És ördögi gonosszággal még felszítja utódja elvetemült csábító szándékát, s rábizza a lidércet is. Az azonban még a lidérc segítségével sem tudja megszerezni az áhított fokhagymát (a hatalom és tudás zálogát), s végül a szellem ügyes csellel elpusztítja a lidércet, majd belebújva az éppen születő kis Jégtörő Mátyás testébe, annak lelkévé válik.

Mindezek a motívumok még számtalan egyéb babonás elemmel kapcsolódnak össze. A fokhagyma (a népszokásban gyakran mint csodás varázserejű gonoszűző eszköz) az állatokkal való szótértést, s általában a természeti és létharmónia igazságértékét allegorizálja – s egy kígyó levágott fejéből nő ki. A kígyóhoz szintén a legkülönfélébb pozitív vagy negatív népi képzetek fűződhetnek. Aki a kígyó fejébe fokhagymát tesz és a „levágott kígyófőt a földbe temeti és ebből a fokhagymából a következő Szent Györgyre eszik egy gerezdet, az megtanulja a madarak nyelvét” – írja Róheim Géza a Tamási által is nagyra becsült *Magyar néphit és népszokások* című művében. Taxner-Tóth Ernő pedig még erotikus szimbólumjellegét is felfedez a kígyóban, hiszen azt kicsi Márta veszi észre, feltehetően terhessége első napjaiban, s Alajos is ekkortájt bukkan föl. Az erotikus vonatkozásokra hozza fel példaként továbbá Taxner-Tóth Ernő a Sári néni és Elek bácsi közötti viszonyt, Márta apjának, Mózsi bácsinak az incselkedését Sári nénivel, illetve Elek és Mózsi bácsi vetélkedését, küzdelmét az öregasszony halála után. Ezeknek a finom utalásoknak színező szerepük van, mint ahogy a boszorkány alakjába is belejátsszik a Róheim Géza szerinti „rossz anya” képzet, illetve a lopás és a mágia összefüggése. A lidérc, mint a varázshit újabb központi figurája, itt is apró fekete szárnyas állat, tüzet hány és nyomorgatja az embereket, kicsi tójásból kilenc napra kelt ki Mózsi bácsi hóna alatt, s kitarító szolgája mindenkori gazdjának. S talán, mivel Róheim szerint a lidérc képében bizonyos anális ösztönök ismerhetők fel, az sem véletlen, hogy ennek a lidércnek nem volt farka, „de annak a helyén egy kicsi odú állott, s az odúnak a közepén fekete szem fénylett, mint valami száraz forrásban egy mákszem fekete csillag”.

A *Jégtörő Mátyás* egyes mozzanatait Tamási már a közvetlenül a regény keletkezése előtt íródott *Bajlított szülőföld* című útjegyzeiteiben pontosan megfogalmazza; s bár például a férfi-boszorkány képze (Elek bácsi) nem ismeretlen a legősibb népi felfogásban sem, egyéni és találóan társadalomkritikus magyarázatot ad rá: „a falu nem maradt el olyan nagyon a világtól, mint ahogy a népies írók szokták írni, vagy ahogy a politikusok szeretnék. Nem maradt el, hanem megfigyelte és látta, hogy a háborút férfiak csinálták, és ugyancsak férfiak juttatták oda a háború után ezt a világot, hogy már a fenéig tele van minden olyan rosszal és ártalommal, amit rendes világban csak a boszorkányok szoktak felidézni. Ezt látta és állandóan látja a falu; s igazságszeretettel, amelyet mindig az ösztönében hordoz, íme, most megosztja a felelősséget a nők és a férfiak között. Olyan módszerrel és olyan fantáziával cselekszi ezt, ami minden népet jellemez: formát, és pedig költői formát ad a riasztó valóságnak, és azzal áll bosszút a szenvedéseken, hogy maradandó formában örökíti meg, hadd szégyelljék majd a jó világban is magukat az emberek, férfiak és nők egyaránt”. S leszögezi: „Hiszek abban, hogy mély értelme van a babonának, amely azt tartja, hogy le lehet leplezni a boszorkányokat is.”

Ezek a megállapítások – párhuzamosan a modern etnológia és szemiológia alaptételeivel – egyrészt igazolják a népi gondolkodás világmodelljének a működőképességét, valóságreferenciáit és aktualizálható érvényességekörét, másrészt felfedik a mitologikus világkép (erkölcsi) filozofikumának alapvetően dualista szerkezetét: a jó és a rossz princípiumára épülő létezésrendet. Amelyben – ez a regény is tanúság rá – tudás és hatalom mindig az egymást kizáró jóindulatú vagy gonosz törekvések harcának célja és kisajátítandó, birtokolandó tárgya lesz. Babits megfogalmazásában: „Ez a világnézet, mint némely ősvallások, az egész világot lelkes valaminek látja, amelyben egyszerű és egyetlen küzdelem folyik: a Jó és Rossz öröktől fogva tartó küzdelme. A regény mindinkább ennek a nagy eposzi küzdelemnek mitologikus epizódjává árad, ahol a voltaképpeni regénytartalom, az emberi hősök alakja és sorsa nem is fontos többé, csak hordozója, könnyed eszköze, pehelyként dobált játéka a nagy varázsharcoknak és boszorkányságoknak, akár a legidősebb népmesékben.” S az archaikus világképletbe illeszkedik a tapasztalt és a virtuális, a megvalósult és a lehetőség szerinti, az érzéki és a szellemi lét kettőssége is (amelyben ugyanakkor az abszolút, magánvaló formai okként működő szellemi, illetve lelki valóság prioritásának létrendi állítása sem veszti érvényét). Test és lélek ezek szerint különmű entitások, két alapvető létminőség, szubsztancia. Ez az a bármily ösztönös vagy naiv fokon, de mélyen megérett és elfogadott bölcséleti dualizmus, amely Tamási egész világszemléletét áthatja, s amely több művében tiszta konkrétumában (tematikusan)

is megnyilatkozik (*Vitéz lélek, Hegyi patak, Test és lélek* stb.). A magyar néphitrendszer mitológiai ontológiája, mint általában a mitológiák, „platonikus” struktúrájú, s különféle szellemi-történeti (pogány-samanisztikus, szinkretikus, manicheus, keresztény) rétegeiben is. Tamási létmagyarázata ennek a gondolkörnek az újraértelmezése és megerősítése, s ezt tölti fel eleven, színes, egyéni élményanyaggal, élet-tartalommal. Így bontakozik ki a *Jégtörő Mátyás* vándorszelleme révén egy animista – s a folytatásban, a *Ragvog egy csillagban* pedig egy paraszti biblikus, népi keresztény – színezetű, sajátos dualista koncepció. A történet során a vándorszellem először bolha, majd pók, méh, szarka, gólya, bagoly, sas, róka, kutya testébe bújjik, végül az újszülött Jégtörő Mátyás lelkévé inkarnálódik. Ezek az állatok a bennük élő szellem hatására a kis család boldogulását segítik, a fiatal pár kedvében járnak, nekik szolgálnak és az ő javukra munkálkodnak; együtt is éreznek velük, s mindent megtesznek a bűvös hagyomány megőrzése érdekében. A hősöket segítő, beszélő állatok és azok átváltozásai, metamorfózisai gyakori jelenségek a népmesében is, s Izsák József nem is tekinti az erre épülő kompozíciót többnek, mint mesei fogantatású írói konstrukciós eszköznek. Azonban még ha „csak” népmesei motívumoknak tartjuk is őket, nem szűkíthetjük az ezek mögött húzódó mágikus-mitikus hátteret és hiedelemhorizontot. Az állatok hűsége, odaadása, barátsága, óvó és védő szerepe totemisztikus ősképzetekre, eredetmitoszokra, totemös-tiszteletre utal egyrészt, másrészt a családot, a közösséget védő őrszellem, „házi szellem” vagy „gazda-szellem” állatokban való jelenlétének a hitére, amely elképzelés a „külső lélek” fogalmának felel meg, annak, „hogy az ember lelkét vagy lelkének egy részét testéből kihelyezheti valamely állatba” (Róheim Géza). Továbbá, mivel a magyarság ősvallására jellemző volt a kettősség hite, vagyis „a kettős lélektöbbség (dualisztikus pluralizmus)” (Diószegi Vilmos), amely megelőzi a monisztikus lélekképzéseket, és amely elkülöníti a testlélek (lélegzetlélek, ételilélek) illetve a vándorlásra is képes szabadlélek (árnyéklélek) fogalmát, ez az eseményláncolat tehát, amelyet a lélekvándorlással, a lélekvándorlás tanával szokás összekapcsolni (Féja Géza, Illés Endre stb.), nem a szűkebben és konkrétan vett buddhizmussal, hinduizmussal, hanem a tágabban értelmezett animisztikus lélekkhittel és világlátással áll rokonságban. Tamási maga vallotta *Vadrózsa ága* című önéletrészletében: „Ez az új gondolat nyilván nagyon messziről és mélyről érkezett, az ősök megújuló sorain keresztül, s az emberi létezésnek egyik szellemi titkát lehelte”; Jégtörő Mátyás „sok különböző tulajdonságnak fészke volt”, „s abban a fészekben eggyé lett a sok kép, az emberi létezés örömeinek zászlója alatt. Vagyis abban a világban, amelyet tudatunk alatt hordozunk, a képek, bárcsak derengésben, de benne megmaradtak. Ő látta is azokat, sőt az ábrák lényegét magában hordta. A szellem su-

garain keresztül emlékezett arra, hogy létezésének egyre magasabb fokain miképpen élt, és mit tapasztalt. Emlékezett arra, hogy bolha korában mily nagyokat tudott ugrani; méhecske korában milyen szorgalmas volt; bagoly korában mily okos, s kutya korában mennyire hűséges. Ezek a tulajdonságok s a hozzájuk fűződő tapasztalatok mindig megvillantak tudatának a mélyén, és szükség esetén, mint meglepő éretnyek, világos eszében meg is telepedtek. Hát ezért volt Jégtörő Mátyás másoknál külön. A magyarázat, azt hiszem, eléggé világos. Sőt, nemcsak világos, hanem az ész számára annyira elfogadható, hogy néha mosolyogni kell azokon, akik misztikusnak mondják ezt a magyarázatot. Nem misztikus, hanem a kitágított valóság ábrázolása.” Mindez tehát leginkább egy általános animizmusnak nevezhető szemléletmód naiv, egyszersmind modern racionalitással megerősített reprodukciója. Féja úgy közelít ehhez, hogy a buddhista nézetek Tamásira gyakorolt hatását feltételezve mégiscsak tágitja az ihletforrások szféráját: Tamási mindig „hitt az ember és a világ ősi azonosságában, az eredeti ember és a világerők együttműködésében”. Ez pedig gyökerezhet egyfelől a régi, pogány magyarságnak a „lélekszabadság” eszméjét és bizonyos „metempsychosisi (lélekvándorlási) képzeteket” (Ipolyi Arnold) magában foglaló hitvilágában, illetve másfelől az animizmus egyetemességében, amely – Hauser Arnold szavaival – „megkettőzi a világot: egy valóságos és egy valóság feletti világra osztja, egy látható jelenségvilágra és egy láthatatlan szellemvilágra, halandó testre és halhatatlan lélekre”, a lelket „a testtől különvált lényegként” képzelet el, s számára „a világ két részre oszlik, s az ember önmagát is két részből állónak látja”. „A mágikus világnézet monisztikus értelmezésében a valóság egyszeri egymásba fonódás, hézagatlan és töretlen folyamatosság; az animizmus dualista tudása és hite kettős világrendszer feltételez”, s „dualizmusra és elvonatkoztatásra hajlik” – írja továbbá Hauser Arnold. Mindez alapot adhat annak a gyakori megnevezési pontatlanságnak vagy részigazságnak a kiigazítására, amely szerint Tamásinak a világot, a természetet áttelekesítő látásmódja „panteisztikus” lenne. Mert bár a naiv-organicista és panteista, illetőleg animista képzettartalmak szorosan érintkezhetnek, mégis elkülöníthető egymástól az előbbi döntően monista és az utóbbi dualista tendenciája. A természethez fűződő érzelmi viszony mibenléte, minősége ugyanis nem határozza meg törvényszerűen a természet metafizikai státusára vonatkozó megítélés logikai lényegét. A természetáhitat, az élő lélekkel áthatott természet hevült szeretete, a mégoly felfokozott és felfűtött természetrajongás sem jelenti feltétlenül a világ transzcendentális létokának, Istennek a természetben való maradéktalan szubsztanciális feloldását, Isten és a természet monista-panteista azonosítását. A természet, az érzéki világ akár tökéletesnek is érezhető szépsége a teremtettség esztétikai gyönyörűsége révén mindenképpen utal teremtőjére, de

nem válik logikai-metafizikai értelemben is egyenlővé vele. („Teremtő és teremtmények állnak egymással szemben: az isteni teremtést az ember tudomásul veszi” /Lammel Anna-mária – Nagy Ilona/.) Tamási Áron egész világlképében ezek a szemléleti alapvonalak és finom distinkciók gazdagon rétegződve is kivehetők.

A létezés, az ember kettős meghatározottsága mindazonáltal nem zárja ki az életnek az öröm, a derű, a boldogság és a harmónia jegyében való egységes antropológiai elvvé válását („hogy ne éljen többé külön a test és külön a szellem, hanem együtt akarjon teremteni egy jobb világot” – fejeződik be ezekkel a szavakkal a *Ragyog egy csillag* is), illetve a törekvést erre; Tamási megfogalmazásában másutt: „Az a kettősség, vagyis a testnek és a léleknek jelenléte az emberi személyiségben, gyakran láthatatlan csatatérre teszi a személyiség életét. A csatatér helyén harmóniát csak úgy tudunk teremteni, ha a test és lélek egymás elleni harcából az emberi élet egységét próbáljuk megteremteni. Ha ezt meg tudjuk, vagy meg tudnók csinálni, sokkal boldogabbá tennők az embereket, s velük együtt, természetesen a társadalmat. Írásaimban ezért annyira visszajáró törekvés a test és a lélek egységének szolgálata. S ezért van, hogy a látható valóság nem feledkezik meg a népmese lebbenségeiről, sem az úgynevezett misztikus irodalmi kifejezés a való élet tényeiről. Vagyis, ahogy a test és lélek egységét igyekeztem és igyekszem szolgálni, úgy a valóság és misztikum irodalmi formájának együttes és harmonikus megjelenítésére vágyom.” S e megformálási elv érvényesülése valóban remekművé emeli a *Jégtörő Mátyást*. A meleg, bensőséges leírások, az emberek és az állatok életközeli, aprólékos rajza szerves összhangba kerül az elvont eszmeiséggel és hitnézetekkel; úgy, mint a mítoszban, a mitikus képzeletben, amelynek – ahogyan például Cassirer is hangsúlyozza – egyaránt sajátossága az univerzum, a kozmosz spiritualizálása és a szellemi tartalmak materializálása, így természet és társadalom kölcsönös és folytonos egymásra-vonatkoztatása is. Az állatok testi, biológiai ábrázolása, mozgásaik és a vándor-szellemtől kormányozott jótevő cselekedeteik megjelenítése megragadó esztétikai természetességgel történik, mint ahogy valóságos és rendkívüli képességeik egymásba simulása is mesei tisztaságú, hiszen a mesében is a saját fizikai alkatanak megfelelően viselkedő és segítő állat „reális természete lényének irrealitásával szépen mosódik egybe” (Nagy Olga). S ez a fajta szépség is hozzájárul a mű esztétikai teljességéhez, amelyről Féja Géza így ír: „Nagy könyv a *Jégtörő Mátyás*, Európa és Ázsia mély kultúrájából felpárázó álom, a magyar költői lélek friss hódítása, kerek egység, stilisztikai remek, vallomás az ember küzdelmeiről, harcról, és békéről épségben maradtakkal, sebesültekkel, halottal, a végén pedig fölsír egy csecsemő, az ígért kisdéd.”

Legendák szabadja Dobai Péter:
 „Barth hadapród,
 becsületszavamra,
 visszatér a nyár!”
 Nagyvilág, Bp., 2005.

Dobai. Furcsa, hogy mindig újra kell kezdeni egy történetet, ami különben evidenciának tudott, mégis így van, ha nem is lehet megszokni. Volt egyszer, régesrégén egy versantológia, Kormos István hegemon kardja alatt, Mezei András szerkesztésében, az volt a címe, hogy *Első ének*. Jeles évszám volt, ezerkilencszázhatvannyolc, ebben szerepelt először, bőven számítva az én nemzedékem, mármint ha a születési dátumokat átlagolva nézzük. Egyébiránt sokan kimaradtak belőle aktív versírók, nem úgy, mint én, ki akkoriban még festészeti ambíciókat tápláltam. Dobai benne volt, azt kell mondanom, már a kész Dobai volt benne, más, ugyancsak készek között.

A legizgalmasabb kérdések egyike, hogy Dobai miért olyan, amilyen, és miért bír rendkívüli fontossággal, hogy van egy ilyen írónk, mint Dobai. Mert ugye, így kell róla beszélni, író, hiszen sok műfajú alkotóról van itt szó, jöllehet elsőrendűen költőről, de hát ennek irodalmi rangja manapság, vajmi kétséges. Ezenfelül, éppen ő, nagyon is kitüntette magát a próza műfajában, nem is beszélve forgatókönyveiről, amelyek sikerével magában áll a hazai terepen. Legkevesebb, illik ezt nagyon komolyan venni, és sosem megfélemlkezni róla.

Új kötetének címe rendkívül bonyolult konstrukció, voltaképp idézet Ivan Bunyin elbeszéléséből, amelyet ő Kozma Prutkov verséből idéz. A borítón egy Monet-tájkép részlete, amelynek, lehet, semmi köze Dobai kötetbeli költeményeihez, de gyönyörű. És amúgy, Dobai is szereti, ha valami gyönyörű, vagy ha valami gyönyörűt lehet képzelni valamiről. És valljuk be, ez már a költészet maga, legalábbis az érzület mezején, amire, mint falat kenyérre elementáris szüksége van a lírikusnak. Persze ettől még nem lesz lírikus, ha meg is van hozzá az alaphangja. Dobai például emellé az érzéki észlelés, a részletekre menő történeti és tárgyi tudás dús ismereteivel vértette fel magát, távolról sem haszon nélkül. Csak így lehetett belőle eredeti meglátású szellem, zavarba hozóan gazdag tematikájú poéta.

Mindezt legújabb kötete is bizonyítja. Az olvasó élménye rendkívül komplex.

Egybelátni kényszerül korokat, sorsokat, semmiségeket és megrázó tragédiákat.

A gyarló élet, a reá való emlékezés, és mindennek lassú szétfoslása, kezdődő elmúlása élményét. Dobai problematikájának veleje voltaképpen egy pontosan ki-

választott Bakucz-idézet mottóként való használatában érhető tetten: „éjjel a fák közt szivarra gyújt egy hősi halott”. Ha megértjük és elfogadjuk ezt, úgy, ahogy a költő megértette és elfogadta, mint örök, de nem mindenki számára megnyilvánuló tapasztalatot, már a legendák honában járunk. Amely talán fontosabb tartomány, mint hinnők, vagy mint közvetítési számunkra tan-könyv és szakértő. Mert valamiképp a legendában táruul fel a dolgoknak magasabb rendű természete.

Dobai, szenvedélye okából is, bővebben van legendáknak, táji, vitézi, érzelmi, személyiségi értelemben egyaránt, és ugyancsak bőven merít emlékezetének hálója, ha akarja, ha nem. Azt akarom tehát mondani, hogy Dobai – talán szándékával nem is mindenben egyezően – költővé képezte ki magát, egyáltalán nem kiképzésszerűen, hanem alkatának, adottságainak, tehetségének éppen megfelelően. Nem tud úgy verset írni, hogy az ne legyen költészet.

És általában a kész helyett, mindig *új, idegen játékokat keres*. Talál is persze, hiszen horizontja igencsak tágas, ő maga pedig szisztematikus alkat, ha már kézbe vesz valamit, rajta van, hogy minden lehetőségét kiaknázza. Bizonyára ezért fordul előszeretettel nagy témák, nagy távlatok, nagy egyéniségek, kiemelkedő történelmi korszakok alapvető legendáihoz, szabadon mozogva e szédítő kiterjedésű térben és időben. Mindez talán nem volna egyéb merész kalandnál, ha nem hálózná át e lényegében érzéki-gondolati-bölcseleti anyagot a személyesség, vallomásosság, érzelmi fokozottság sokszálú húrja, idege, s így nem értetné meg velünk, miféle személyes, ha úgy tetszik, lélektani okok készítésére jönnek létre a kompozíciók, a Dobai-féle oeuvre. A forgatókönyveket most nem számítva huszonöt kötet jelzi ezt az alkotói pályát, nem csekélység, nem feledve azt sem, hogy közülük nem egy opusz maga is legendássá vált.

Jelen kötetének három nagy ciklusa hármasság, lát-szólag eltérő vonatkozásokkal, más és más tartalmakkal, mégis egyazon hőfokú érzelmi-gondolati telítettséggel. Idézni bőséggel lehetne a világ- s szülőföld tájairól, óriás elődök, meghitt társak emlékezetéből, testiség és lelkeség igéiből, ezekből a széles mederben hömpölygő, tudatfolyam-költevényekből. „Legyen merész a képzelet” követeli egy emblémaszerű verse címében, ő maga is mindenkor megteszi a magáét, hogy e követelésnek maradéktalanul megfeleljen. Hozzá kell tennem, Dobai rendkívül termékeny alkotó, így a tabló egyre szélesedik, magasodik és mélyül is, tónusa folyamatosan változik, és a szereplő személyek száma szaporodik. Azaz a példák, legendák, idolk köre egyre tágasabb, a múlt megjelenése mind gazdagabb, differenciáltabb, felkavaróbb.

De be kell vallanunk azt is, hogy Dobai költői eszménye, minden nagyszabású erénye ellenére ma aligha divatos. Az a tartás, magatartás, forrongó és hősi szemlélet és hivatás, amelyet követ, nehezen kelt ez idő tájt rezonanciát, nem volna nehéz megfejteni, miért. Ennek okán hangja magányos hang, „üzenete” egy magányos szellem üzenete, kiérdemelt szerepe a magányosé, amelyet azonban kora is reá mér. És valamiképp ez a tragikus, heroikus vonás, ha lehet mondani, még inkább nemessé, egyben méltatlanul visszhangtalanná teszi költészetét, amely – nem kétséges – komoly társadalomalkító igénnyel született, és alkotta meg önmagát. Minden műve jelentős teljesítmény, amellyel végsősoron ön maga szerepét fokozza önnön legendájában.

Deák László

**Művalóság ellen:
mű és valóság** Buda Ferenc:
Árapály
Nap Kiadó, Bp., 2005.

Az olvasó első benyomása, hogy két „ellenző” világ kavargó a Buda-versek háttérében, egymással hol összeilleszkedve, hol feleselve. Aztán rájön, hogy inkább három. Buda Ferenc számára is a csongori „három ellenző világból” áll össze az a teljesség, amelyről egy interjúban beszél: „csak úgy érdemes élni, ha világunkban, szemléletünkben minden a maga helyére kerül. S ez csak úgy történhetik meg, ha megkíséreljük a teremtett világot a maga egészében látni”.

A három világ közül a közvetlenül, illetve a hagyományon (vagy annak emlékéen) keresztül adott eleven valóság áll a középpontban. A másik kettő is csupán innen értelmezhető, pedig ez nem valami tiszta értelem, hanem a gond (Zalabai Zsigmond használta ezt a heideggeri felhangú kifejezést a költővel kapcsolatban), a munka és a megújuló természet, valamint a közösségi létezés kétarcú „térdeje”. A természettel és a társakkal is összhangot kialakító, értelmes munkálkodás esélye és az esély eljátszása, illetve végéjérhatatlansága volt korábban is az a közeg, amelyből a legnagyobb költemények születtek (mindenekelőtt a *Tanya-hazám*). A jelen kötetben szintén ezek a tárgyiasan földközeli, a saját és a nemzeti sorsról kozmikus távlatban tűnődő versek érik el leggyakrabban a „remekműgyanús” szintet. Ilyem például a kötet címadó verse. Az árapály szó sugallta állandó ritmus egyszerre bizonyul a tétova korszakközérzet, a rossz végtelenség, másfelől az élet-

halál váltakozását megnyugvasként megélő, a lélegző, megújuló mindenség lényegét kinyilvánító talányos bölcsesség kifejezőjének. A kiúttalanság („Se út, se ösvény”), a folytonos pusztulás képei olykor „átlényegülve” kilátást nyitnak a kilátástalanból: „Hiányos horizont / szegi körül életterem határát. / Itt-ott a síkon élő-lény-maradvány: / rezgő tollpihe, régesrég lerágott / tű-hegyes torsok, szúrós, vad bogáncsok, / kitin- s cellulózképletek, jelekké / átlényegült héjak, terméstopok, / szédült csigolyák, szikkadt bordacsontok”. A jelek reményt nyújtanak, hogy a létezés – messzezenegő tömörséggel megfogalmazott – alapélménye, a mulandóság („Megáll a szél. Távolban füst szoborlik. / Alig eszmélsz – s egy élet eltelik.”) nem kiüresedés, hanem átváltozás: „Akár a bíbicé s a gyíkoké, / az én nyomom is éppoly elmulandó, / molekuláim csendben visszatérnek / mind-mind oda, ahonnét össze gyűlvén / belém-rakódtak, szerteszéledő / atomjaimra vár újabb teendő, / szintoly fontos és elhalaszthatatlan.” (Az egyébként márványba véshető verset nem rontja le, de fölöslegesen nyújtja az utolsó két sor: „Ki válaszol? / Ki válaszol nekem?” Kimondottan didaktikus viszont a szempontváltás az *Üzenettörítés* lezárásában, szerencsére az olvasó ettől is eltekinthet a vers összeilálódása nélkül. És végül a *Tér, idő* utolsó két sora kapcsán is eltöprenghetünk, hogy nem billen-e fel bennük tárgyiasság és jelértékűség korábban végig kitartott, finom egysége.) A folyamatosság esélyére ráérző ember (és költő) egyrészt meglátja a világban a folyamatosságot (a pusztulás is ennek részévé értelmeződik át a *Tér, idő*ben: „Talpam alatt, amerre lépek, / elhantolt cseréptörödek, / félpatkók, szögek rozsdafoltja. / Csont a csontot felszínre tolja. (...) Volttól az elkövetkezőkig / lépdelek lassan, egymagamban”). Másrészt tudatosítja saját feladatát és felelősségét a folyamatok fenntartásában, irányításában. A Buda által képviselt, a közéletiséget, a nemzeti hagyományokat, a munka valóságát és a közérthetőséget egyaránt vállaló költő-szerepet ez a belátás mélyíti el.

A másik világ művalóság, mely igazinak akar látszani, méghozzá az egyetlen igazinak. Az ironikus és szatirikus hang uralja az idevágó verseket. Közülük a legnagyobb igényűek, az *Össztánc* és a *Malom* a haláltánc műfajt fölelevenítve festik a jelent apokaliptikusnak. Az utóbbi nemcsak Vörösmartyt idézi meg (a címmel), hanem Illyéstől az *Egy mondat a zsarnokságról* is felrémlik az ilyen sorokban: „benyomakszik ágyadba is / a Birodalom” stb., jelezve, hogy a túlcivilizált, túlkényelmesített világ is zsarnokság. A múlt-jelen-jövő egységet, az élet kiteljesedését itt a körforgás kiúttalansága és szédülete váltja föl: „forog a malom” (*Malom*); „forog

a színpad” (*Tiborc tűnődik*); „lépj a körbe” (*Össztánc*). Az igazi valóság sokirányú figyelme leszűkül a pusztán emberire (az emberi az egyénire) és a jelenre, pontosabban a jelenként kivetített látszatra. A beszűkülés pedig elszabadítja az önzés és az erőszak pusztító hatalmait. Az Elek Tibornak adott interjúban beszélt erről a szerző: „Bajosan választhatók szét egymástól az egyéni, a nemzeti és az összemberi lét számos összefüggő szállal legalább ugyanannyi ellentmondással át- meg átszótt kérdései. Mindenesetre: a köztük való viszonylagos összhang kialakulásának legfőbb kerékkötője az őskor óta lényegében változatlan emberi természetből eredő törzsi, és a törzset is messze meghaladó nagyhatalmi erőszak.” Nem a valóság megismerése, tisztelete és végső megismerhetetlenségének belátása szabják meg az emberi törekvéseket, hanem kizárólagosan az információkultusz („mások titkait te lesd ki” *Össztánc*), a kapcsolatépítés („s tudd hogy kéz kezét mos” *Össztánc*) és hasonló kizárólagossága. Az összefüggések pedig merev, élehetetlen ellentétekre cserélődnek: „sok pogány között az ember / jaj kihez szegődnek // összeörli két malomkő / tézis antitézis” (*Össztánc*). Önmagába szédülve megszólíthatatlan, kijózaníthatatlan – menthetetlen világ ez. Zajba, hazugságba, kábulatba, értékvesztésbe („tökmindegy, hogy tűz a versbe / avagy vers a tűzbe” *Össztánc*), terméketlenségbe, erőszakba fullad, és végül fölfalja nem csupán önmagát, de magát az életet is. Sajátos szint képviselnek a kötetben az anagrammák, amelyek érdekesen vetítik a nyelvre a dolgok önleplező önmagukba zártságát. A tizenkét darabból álló ciklus mindegyike találóan variálja a címbeemelt fogalom beüti (például a *Pénzintézet*: „Ez: néz, int, tép.”).

Ám van választás, nem kell okvetlenül belépni az üres körforgásba. A *Petőfi utolsó látomása* a választás kényszeréről és a jó döntés lehetőségéről szól. (Mellesleg a kötetben ez az első nagy vers, az ezt megelőző *Bábelben* – akárcsak az utána álló *Farkasokban* – a vásári harsányságot imitáló hang nem képes fölemelkedni, így alant repülve pedig nem talál a témán fogást, benne ragad a közhelyben.) A kiüresedett lét látomása (a kiüresedés itt a civilizáció hiányából ered, de ez végeredményben mindegy) megmutatja, hogy a teljes lét egyetlen pillanata, a hősi halál pillanata, jelen esetben a hősi halál összehasonlíthatatlanul értékesebb a vegetálásnak akár évtizedeinél is. Aki a teljességben él, az a teljességbe is hal: „Örökre ég vérző tekintetem. / Itt estem el. Köszönöm, Istenem”. (A szerző által kiemelt „itt”-ben a világ mint a személyiség saját világa jelenik meg. Hasonló értelemben fordul elő a „téridő” is – „itt járok ezer évek óta / araszolván a téridőben” *Tér, idő* –, míg a „senkiföldje” (*Össztánc*) épp ellenkezőleg, az egység

szétbomlását, ember és környezete elidegenedését fejezi ki.) Ha megőrizzük valóságunk, az is megőríz minket, a pusztulás csak a talmit viszi magával, a halál csupán titkos értelmű elrejtés. A már idézettek mellett a kötet egyik legszebb verse a maga teljességében kívánczik ide illusztrációnak: „hőből fényből a hús ködíg / eljutván végső tűntödíg / léted leegyszerűsödik // elmúlnak idők és terek / nem vagy se felnőtt sem gyerek / fölösleged mind szétpereg // voltál valaha csecsszó / leszel ha leszel ősz apó / s elrejt a föld / belep a hó” (*Hőből, fényből*).

A harmadik „ellenző” világ – a világ harmadik nézete – természetesen a transzcendencia. Isten, aki itt nem a hitben jelenik meg, hanem a vágyban, a hiányérzet továbbgondolásában. „Te Láthatatlan Te Ismeretlen” – szólítja a *Fohász a virradatban*. A pusztulás kiterjedése láttán a végső remény ez az Ismeretlen. Hozzá fordul a költő több vers zárlatában: „Uram Uram vond vissza a / törvényeidet” (Malom); „Oda az Éden. Poklunk evilági. / De mégis: élj. De mégis: irgalom” (*Elégia a működő gyehennáról*). A bibliai motívumok (Bábel, Szodoma, pásztor, Éden, gyehenna stb.), a többször a középkor szellemiségét is megelevenítő műfajok (fohász, haláltánc, zsoltosma, az *Össztánc*ba beleszótt latin himnusz) egyrészt viszonyítási alapot jelölnek ki a romlás megítéléséhez, másrészt üdv és kárhozat távlatába helyezik az élet tétjét.

A földhöz, a munkához kötött életmódok valóságát Buda szerint egyre inkább elfedi és kikezdi a manipulált vágyképek önfelemesztő világa. A folyamat csak akkor fordítható meg, ha a munka elveszíti robot-jellegét, ha nem beszűkíti a személyiséget – aminek visszajára fordulása a vágyképekbe menekülés? –, hanem részvételt jelent a teremtésben. Ennek a tágas szemhatárnak a visszanyerése lenne az *Elégiá...*-ban kért „irgalom” megvalósulása. Buda verseiben kimondatlanul is működik a belátás: az igazi valóság sem áll meg önmagában, sőt, éppen azért igazi, mert képes a nála nagyobb Ismeretlenhez kapcsolódni. (Az álvalóság fő jellemzője ezzel szemben, hogy önmagába zárul.) A természet (és természetesség) is azért lehet e költészet fő viszonyítási pontja, mert tökéletesen megtestesíti a (kozmoszal, emberrel, önmagával, Istennel) lehetséges összhangot. A természeti képek gyakoriságát tehát az irodalomban (általában is, Budánál is) nem valamiféle divat indokolja, hanem az a megérzés, hogy egy-egy jelenség valódisága lemérhető azon, illetve megmutatható azáltal, hogy kifejezhető-e természeti képpel.

A *Tér, idő* azt igazolja, hogy a kizökent életforma „helyrezökkenése” még kevés: „évek, napok foszlánya, álmok, / élet, halál emléke szállong, / por, pára, füst,

sorshordalékok / szántás, szüret, kenyérdagasztás, / keresztelő, halottvirrasztás – // s a tér, idő most helyrezők-ken. / Tengeriszár zörög a ködben, / emészt a föld, koplal a jószág”. Megelevenedik (a tudatban) egy életforma, sorssá állnak össze a „sorshordalékok”, ennyi csak a helyrezőkkesés. Valóságközeli, de nem kiteljesedett sorsok és létmódok ezek sem. Viszont így helyrezők-kenve már alkalmasak arra, hogy följánlhatóak legyenek az irgalomnak, a kételyekkel teli reménynek: „Higgyem, hogy minden jóra fordul?”

Az irgalmat, a kegyelmet nem elég tétlenül várni. A felelős számvetést és cselekvést (akárcsak ezek esendőségét) a reformkor szellemisége példázhatja; ez indokolja (természetesen: egyebek mellett) a reformkor-közeli irodalom (Katona József, Vörösmarty, Petőfi, Arany) erőteljes jelenlétét a kötet utalásrendszerében.

Buda nem csak a romlást, nem csak a kételkedő reményt, hanem a harmónia látomásait, a kegyelem fényében álló világot is meg tudja eleveníteni. A madaras versek is leginkább ide sorolhatók (*Csóka, Rigó, Vadludak*). A madarak könnyedsége, több szférában való otthonossága, szelídsége, szépsége vonzó létmetafora a költő számára. A szó- és rímjátékokra épülő versek gondtalan csapongása szintén a felszabadultságot érzékelteti, színvonalában azonban a *Doromboló*, az *Okarina*, *fakarika*, a *Tambura*, *bandura* nem üti meg a kötet által felállított mércét.

A haiku-ciklus kiemelkedő darabjai szintén az emberi és az emberen túli összhangján alapulnak (*Depresszió I.*: „Rámsírja sárgán / lombját az őszi erdő. / Belep a bánat.”; *Nosztalgia*: „Lassú folyóvíz: / áramló idő partján / elüldögélni...”), akárcsak a *Zsebnaptár kicsinyeknek* disztichonos remeklései. A *Vadvíz* a megtisztulás, a *Hőből, fényből* és az *Isten szalmaszálán* (a két kötetzáró vers) a létösszegzés derűs nyugalmaival néz szembe a kételyekkel.

Sturm László

Megjelent az IRODALMI JELEN júniusi száma!

Beszélgetés a 70 éves Láng Gusztávval.
Részlet Faludy György *Rottenburgi Erasmusból*.
Bodor Béla, Körösi Zoltán, Brém-Nagy Ferenc, Ferdinandy György, Nagy Koppány Zsolt, Nagy Abonyi Árpád, Kocsis Csaba írásai; Király László, Faludy György, Furman Imre, Gál Éva Emese, Györfly Ákos, Király Levente, Komán János, Harkai Vass Éva versei.
Tamási Áronra emlékezünk.
Kritika Temesi Ferenc, Barnás Ferenc, Gyürei Zsolt és Schlachtovszky Csaba, Cs. Szabó László, Páskándi Géza, Kocsis Csaba, Vallasek Júlia, Bombitz Attila könyveiről;
Film- és színházkritika; *Beszéd a palackból* – Szücs Géza, valamint *Sándor vagyok én is!* – Johann von Kronstadt rovata.

Illeszkedő kultúra Ambrus Lajos:
Az én szőlőhegyem
B. K. L. Kiadó,
Szombathely, 2005.

Az ember nélküli tájon a földi élővilág szabadon bontakozik. A növényzet, ahol nő, éppen oda való, hiszen évszázadek és évszázmilliók súlyos ideje óta tenyészik az ég szent boltozata alatt. Az ember ellesvén működésének titkait, művelni kezdi a természetet. Létrehozza sajátos világát, melyet műveltségnek vagy kultúrának nevez. Csak akkor tud létbe hívni bármit is, ha megérti a logikát, miáltal a természet is dolgozik. Csak akkor szül eredetét, ha szabadságát mint ötletek kavalakadját működteti. Az ötletek ötleteket szülnék, s ami tartósnak bizonyul, abból szelvényben és kifinomultságában tágas műveltség bontakozik. Van-e korlátja e bontakozásnak, van-e mérce, van-e hatalom, mely azt mondja eddig, s ne tovább, halandó, így és ne másként?! Minden bizonytalansággal... Ha Ambrus Lajos esszéit olvassuk, az sem kérdéses, hogyan nevezendő e szelvényden terelő, anyai hatalom. Ám az sem kérdéses, hogy a ma uralkodó, választásra épülő politikai szisztémában, ennek a létkörnek bizony sem joga, sem adottsága nincs, hogy különféle parlamentekbe és szervezetekbe érdekeinek érvényesítése céljából különféle képviselőket szavazzon, tömegdemonstrációkat tartson megfelelő épületek előtt, aláírásokat gyűjtve petíciókat nyújtson át – egyszerűen éljen a demokrácia adta eséllyel. Rá az esélyegyenlőség kiküzdésének esélye sem terjed ki, lévén természeti tájnak neveztetik.

Az író érdeklődését mindenekelőtt a szőlőskert jelensége köti le. E jelenség eleven példázat. A kert létrehozói, művelői, bortermelői váltják valóra és élük azt a rejtőzködően, szemérmesen mintaadó valamit (hétköznapi szentesség?), ami szinte akaratlanul is mélyértelmű válasz a legitimitásának szakadéka fölött botorkáló XX. és XXI. század fogas – bár talán fel sem tett vagy meg sem hallott – kérdésére. Az író olykor tényleges, olykor fiktív fényképezésként lencsevégre kapja, számunkra is szemléltetővé teszi azt, amit érdemesnek érez. „Nem famatuzsálemeket, egzotikus tájalakzatokat és szürreális térformákat fotózott, inkább hatalmas diófákat, kőasztalokat a fehérre meszelt pincék előtt, ahogy a hosszú szőlősorok magabiztosan kúsznak a hegytető felé. (Már ahol felhagytak a kőbányászattal.)” Szemét oly érzés vezeti, melynek magja az élő és tenyésző természet kifinomult ismerete és óvó szeretete. E viszonyt természetes otthonlétként érti. Az otthonlét kedélyállapota alapvetően harmonikus, bársonyos, lankás, ízekben, fűszerekben gazdag, dús dallamokkal testes és

legfőképpen arányos – mégsem idilli. Három okból sem: egyrészt, mert az életteli tenyészet mögött minduntalan felsejlik az „időtlen pusztaság víziója”; másrészt azért, mert a kifinomult emberi műveltség csak folytonos karbantartással őrizhető meg az őstermészettől elkerített területeken: „a szőlőhegyeken lezúduló víz (...) időről időre olyan radikálisan mossa ki és teríti szét a drága termőföldet, hogy a szerencsétlen gazdának tavasszal kosárban, de leginkább puttyonban kell apránként visszahordania a medrek kaptatókon”. Harmadrészt és legfőképpen azért nem lehet szó idillről, mert az élő és élettelen természetbe ágyazott lét katartikus élményétől a modern ember nemhogy nem ihletődik, mikor kultúráját teremti – jóformán, mit sem tud róla. Szabadságát a természettől való gyökeres – vagy inkább gyökértelen – függetlenségként értelmezve, pusztaságát aknázva „brutális” érzéketlenséggel rondítja a tájba. A szőlőhegy mint kőbánya ténye ezzel szembesíti. A róla készített fotó a „kirajzolódó, leginkább már zajló ökológiai katasztrófa valóságos idillbe ágyazott” képét dokumentálja. A mára riasztóvá növekedett, kilométerekről szemünkbe éktelenkedő tájsebeket az említett függetlenség és érzéketlenség ideológiai talaján rendszerre növekvő mesterséges, nagygazdasági (állami, illetve nagytőkés) képződmények ejtik. Magyar tájon régebben marxizmusnak és szocializmusnak nevezetett ez a viselkedési és viszonyulási mód, mára globalizációvá és fogyasztói liberalizmussá vedlett. S ha piaci verseny és véleménynyilvánítás terén jelentős is a különbség közöttük, tájhoz való viszonyukban szinte észlelhetetlen. E rendszerek által befolyásolt ember a tájban vagy elvész, mint Napóleon katonái Karakó felé igyekeztekben, vagy egyszerűen csak abszurd, mint a népviseletbe öltözött táncos lány Rákosi elvtársat várva a szőlőkertben, vagy – rosszabb esetben – részt vesz, és hasznot húz a globális trendből. Olvasva Ambrus Lajos veretes, mégis ezer kellemmel fűszerezett mondatait, felmerül talán némely úgynevezett döntéshozóban is a kérdés: vajh nem volna-e lehetséges oly nagyhatalmi és nagygazdasági berendezkedés víziójának legalább feltevése és elgondolása – legyünk szerény igényűek: magánbeszélgetésekben –, mely érti, érzi és elsődlegesnek tekint a tájba illeszkedés archaikus szempontját...?

Dokumentálni és rekonstruálni – e két szóval foglalnánk össze Ambrus Lajos szemléletmódját. A dokumentáció két elemre bontható: elsődlegesnek mindenkor az nevezhető, mely a természettel harmóniát tartó emberi műveltség tényeit tárja fel, másodlagosnak pedig a táj és a természetes műveltség bármilyen szempontú semmibe vevésének és átszabásának történetei bizonyulnak. Rekonstrukció addig lehetséges, ameddig e másodlagos történetek hatásaképpen az előérezett, fel-felrémlő katasztrófa valóságosan is be nem következik.

Ambrus Lajos könyvének gerincét, öt esszéje közül a harmadikat, az „archaikus” somlai bornak szenteli. Utánajár adatoknak és utalásoknak, feltérképezi a Somlón valaha természetett szőlőfajtaikat, kideríti, mely hat-nyolc komponens alkothatta az „ős-somlait”, leírja tulajdonságait, a természetés módját, valamint a komponensek egymáshoz viszonyított, valószínűsíthetően legjobb arányát. „Az itt bemutatott »sokkomponensű somlai« özszerakása egy komolyabban végzett rekonstrukció első (vagy második) számú »borfilozófiai« célja lehet. Mindezt természetesen fikció – de a bizonyítás nehéz műveleteinek virgonc kedvvel és jókora esélyekkel nekilöködő fikció. Ugyanis nem többet és nem kevesebbet állít nekünk ez a fikció, mint egy, a valóságban is fölépíthető, özszerakható idea állandóságát.” Amikor az író az „archaikus” – az antikkal méltán rokonítható, ősi és helyi, egyben édeni – ízt keresi, az archaikusnak – vagy Hamvas Béla nyomán egyszerűen „normálisnak” – nevezhető emberi életminőséget kívánja rekonstruálni elsőképpen képzeleti úton, másod-, de semmiképpen sem utolsósorban viszont valóságosan. Ez az ős-somlai íz „egyszerre őriz tudást, ízlést és tapasztalatot. Szilajságot és nyugodt derűt. És a legvégén ajándékul, mint egy igazi anakreoni dal, összekapcsolja a létezés tegnapi és mai titkait.”

Elvontan szemlélve egy elveszett, hajdani tény rekonstrukciója csak akkor lehetséges, ha az alapjául szolgáló ideát a rekonstruktor már megismerte, megértette, elsajátította és lelkébe itta. Ez a lélekben megképzett idea – ismételten elvontan fogalmazva – a természeti tájba illeszkedő, kifinomult emberi kultúra hívóhatalma. E kultúra nyilvánvalóan nem pusztaság földművelés. A közösségi történések, a legegyszerűbb emberi gesztusoktól az oly nagyvárosi eseményekig, mint például a szüret, hozzátartoznak. Ha van természet-szerető, tájba illeszkedő földművelés, akkor van ugyanilyen jelzőkkel illelhető közösségi és egyéni művészet is. Példaként említhetnénk az Ambrus Lajos által is kedvelt, leghétköznapibb művészi formát, az anekdotát. Még szájról szájra jár, még helybéli alakokat szerepeltet, de már alkalmas arra, hogy egy tehetségesebb alkotó akár műalkotássá, akár tudományos művé faragja. Táj, földművelés, borászat, ünnepek és anekdoták, irodalom és tudomány ebben az öt esszében természetes, arányos és stílusos egységbe szövődnek. Az illeszkedő kultúra ideája, mely mozgatórugóként és rekonstruálható célképzetként rejtetten, de minden lefényképezett tényben, dokumentált gondolatban és érzésben ott fénylik, egyáltalán nem toladó: szerény, életteli, alig hihetően gazdag, szélsőségeket kerülő, ezer fajta és árnyalat megkülönböztetésének és megalkotásának örömteli képességével és igényességével teljes.

Az én szőlőhegyem című könyv többször felbukkanó kulcsfigurája az a XIX. századi angol utazó, bizonyos Sir John Paget, aki 1839-ben *Hungary and Transsylvania* címmel máig magasra értékelendő színvonalon ír hazánkról és akkori társas viszonyainkról útirajzot, majd Erdélyben letelepedvén a helyieknek is mintául szolgáló szőlőtermesztésbe és bortermelésbe fog, pár év múltán pedig olyannyira lokálpatriótává válik, hogy 1848–49-es szabadságküzdelmeinkben sem marad tétlen nemes. Az 1872-es lyoni kiállításon már mint Paget János kap Leánykából készített aszújáért „elsőrendű dicséret oklevelét”. Az általa birtokolt és „feddhetetlen logikával” művelt példa értékű tájon – hangsúlyozza Ambrus Lajos – „minden a természetten vett erőszak nélkül” virult.

Fodor Miklós

A kritikus portréjához

Elek Tibor:
Fényben és árnyékban
Kalligram, Pozsony, 2004.

A *Fényben és árnyékban* Elek Tibor ötödik könyve, egyúttal negyedik kritika-, illetve tanulmánykötete. Az első 1994-ben jelent meg, e mostani tíz évre rá, közben készült el kismonográfiája Székely Jánosról (2001). Maga a mennyiség önmagában is impozáns (vers- és prózaírók persze számszakilag lekörözhetik) – e mostani kötete közel félezer oldal –, hatalmas, kitartó munka egy a negyedik X-en éppen csak túli irodalmár részéről. Hogy Elek Tibor koncepciózus, rendkívüli tudatossággal jelenlévő kritikus, régóta tudjuk, első kötete (*Szabadságszerelem*) óta bizonyosan.

Új könyve, melynek első fele kritikák, tanulmányok, a második pedig interjúk, beszélgetések gyűjteménye, akár két önálló kötet is lehetne, ám nem mechanikusan tevődik össze e kettő, mert a szerző az írásokat szinte artistikus ihletettséggel komponálta szerves egésszé – amit e könyv szerkesztéséről tudni lehetséges, szenzibilis olvasatában Kocsis Lilla (Új Forrás, 2006/1.) elmondta, ahhoz nincs mit hozzátennem.

Ehelyett Elek Tibor kritikus, irodalomtörténeti habitusáról szeretnék röviden szólni, pontosabban arról, miért rokonszenves számomra ez a habitus.

Az egyik határon túli irodalmak integrációjának kérdéskörét értelmező kerekasztal-beszélgetésen azt mondja Tözsér Árpád: „Bányai Jánostól hallottam egyszer, talán a Debreceni Irodalmi Napok valamelyikén, a *többrendszerű irodalmi gondolkodás* kifejezést. A lé-

nyege: maga az irodalom is több rendszerben, több stílusiskolában létezik egyidejűleg, s ezt befogni csak a többrendszerű gondolkodás tudná. Szerintem ez egy ragyogó eszme. Én azonban úgy fogalmaznám át, hogy meg kellene tanulnunk több kánonban szimultán gondolkodni. Ebben a pillanatban a magyar irodalomban csak egyetlen kánon létezik, körülbelül az a kánon, amit Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete képvisel. Ha a többrendszerű, többkánonú irodalmi gondolkodást meg tudnánk teremteni, akkor, azt hiszem, sokkal kevesebb lenne a probléma a határon túli magyar irodalmakkal is, s magával a kifejezéssel is.” A pozsonyi költő több neuralgikus pontot is érint. Egyrészt ténynek tekinti, hogy csak egyetlen kánon létezik, másrészt egy vágyott jövőről beszél: *ha majd* képesek leszünk megtanulni többféle kánon gondolkodását... Nos, szerintem kétféle kánon biztosan létezik (más kérdés, hogy a kánonok elfogadják-e egymás értékrendjét, annyi bizonyos, hogy az uralkodó csakugyan a Kulcsár Szabó-féle, s ez nemigen fogadja el a „másikat”), másrészt ma is léteznek olyan irodalmárok, akik képesek a többkánonú irodalmi gondolkodásra, egyikük éppen az e beszélgetést is vezető Elek Tibor. (Ráadásul a beszélgetésen jelen voltak – reprezentálandó – a „másik” kánont, annak képviselői is, Bertha Zoltán, Szokolczay Lajos, illetve meghívott volt Görömbei András.)

A kötet legutolsó interjújában Elek Tibor válaszol Németh Zoltán kérdéseire, s ebben, egyebek mellett kritikusai alapelveit megfogalmazva, a Tözsér Árpád említette kérdésre is válaszol, s megerősíti: „ahogy korábban már mondtam, több kánon van. Egyébként pedig, félre a kánonokkal, lássuk a műveket magukat!” – *egyenként*. Elek Tibor monomániásan hisz abban, hogy ha magukat a műveket, s csak a műveket olvassa kellő nyitottsággal és érzékenységgel, szükségképpen fölülemelkedik a végzetes megosztottságon, amely a kortárs magyar irodalmi közéletet uralja – legalábbis a nyelvi felszínen uralja, teszem hozzá, mert az meg az én személyes tapasztalatom, hogy a csöndes többséget, hál’ isten, egyáltalán nem zavarja a többkánonúság, természetesnek tekinti a pluralizmust. Más az, ami zavarja.

Lehetséges, hogy méltányolandó erény, ha valaki több kánoni gondolkodásban is otthon van, de lehetséges, hogy egyszerűen alkat, habitus (meg sok más) kérdése is, hogy másvalaki viszont csak egyetlen kánoni nyelvben, gondolkodásban van otthon, hogy egynek érzi az értékrendjét, játékerét, stb. Elek Tibor – rokonszenvesen többen is, a „szövegközpontúban” is, meg a „világközpontúban” is, s ez számára semmiféle traumát nem jelent, sőt, láthatóan igen jól érzi magát így. Azt sem állítja, hogy az ő széles spektrumú olvasata

befogná a magyar irodalom érdekes egészét, mindössze azt jelzik írásai, hogy a szokásosnál több stílus és világgép irányába fogékony az antennája. Sajnálja például, hogy a kitűnő Bányai János érzékeny elemzései csak bizonyos értékrendre nyitottak (a vezető kánonra), de megérti és elfogadja. Nagy megbecsüléssel szól Margócsy István kötetéről, melynek írásai „szakszerűségükkel, közérthetőségükkel, határozott értékítéleteikkel tűnnek ki a kritikai termésből”, sajnálja, hogy csak egyféle kánon (a Kulcsár Szabó-féle) elismert alkotóinak műveivel foglalkozik, koncepcióját viszont több ponton is „sebezhető”-nek érzi, s vitatja, hogy a kortárs magyar irodalom legjobb alkotói mind az utóbbi évtizedekben megtörtént paradigmaváltás létrehozói és megalkotói lennének. Elek Tibor nyilván nem fogja meggyőzni Margócsy Istvánt, amit tehet, személyes gyakorlatának példájával, hiteles olvasataival próbálja igazolni és megerősíteni, hogy a kortárs magyar irodalom ma is alapvetően sokféle, és a sokféleség összeadódva ér valamit, ha ér, hogy e sokféleség együttesen adja ki a magyar irodalmat.

Elek Tibor kánonokat meghaladó magatartásának egyik érzékletes példája a vajdasági Koncz István verseskötetéről írt esszéisztikus tanulmánya. Az írás az EX Symposium szerkesztőjének „szelíden erőszakos” felkérésére készült, korábban nem sokat tudott a költőről. De körültekintő alapossággal nemcsak a Koncz-életművet olvasta át, hanem a rá vonatkozó – talán teljes – szakirodalmat is (erről a példás precizitásról, alaposságról minden írásánál, interjújánál meggyőződhetünk), s rajzolt meg nagy empátiával egy korrekt és meggyőző képet Koncz – heideggeri – „létre irányuló” költészetéről, s több vonatkozásban kimutatja rokonvilágúságát a Rilkei létszemlélettel is. A tanulmány önértékén túl is figyelemre méltó, mert Elek Tibornak nem a metafizikára érzékeny líra az igazi területe. A kihívásra azért válaszolhatott mégis természetes gesztussal, mert szakmai (és nyilván emberi) kíváncsisága erősebb, mint természetes(?) érdeklődése. S megállapítja még, hogy Koncz István költészetének fogadattörténete tünetértékű: akik a határon túli magyar irodalmak integrálódását elindították, elsősorban a közösségi gondokat vállaló irodalmat preferálták, az ontologikus líra hazai képviselőinek figyelme pedig furcsa mód megállt a politikai határoknál. Okkal állapítja meg, hogy „költészete értékeinek fel nem ismerése egyike a hazai irodalomkritika ma már nehezen jóvátehető mulasztásainak”, azaz nemcsak a megosztottság, de a célzatosan építkező (egy-, két-, de akár több) kánonközpontú irodalmi gondolkodás is elvezethet a magyar irodalom részleges öncsonkításához. Úgy sejtem, hasonló céllal készült, illet-

ve került kötetébe a Papp Tiborral folytatott beszélgetés is: a Magyar Műhely neoavantgárd kísérletei sem állnak Elek Tibor érdeklődésének homlokterében, de az irányzat teljesítményét és egyes alkotók életművét megkerülhetetlennek tartja a magyar irodalom egészében.

A főtebb már idézett beszélgetés (*A „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdései*) a kötet legerjedelmesebb írása. A beszélgetés tétje, hogy van-e, vannak-e határon túli magyar irodalmak, vagy csak egyetlen, összmagyar irodalom létezik, s ha nincsenek, miért használjuk mégis a fogalmat. Elek Tibor e kötetében (ahogy a korábbiakban is) hangsúlyos arányban foglalkozik a határainkon túl élő írók műveivel, illetve magával a kérdéssel. E mostani végső válasza ugyanaz, mint volt a kánonokat illetően: „Az egész terminológiai vitát feleslegesnek és kicsit köldöknézőnek látom ma már. A jobbak már évtizedekkel ezelőtt is tudták, hogy természetesen csak egy magyar irodalom van, ezért is foglalkoztak például a felvidékivel vagy az erdélyivel, mert úgy gondolták, hogy az is része az egynek... Ha én azt mondom, hogy határon túli vagy erdélyi vagy vajdasági, netán nyugati, akkor elsősorban földrajzi, lokális értelemben használom a szavakat, s a legkevésbé sem tulajdonítok nekik poétikai, esztétikai jelentést” –, azaz csak művek (és életművek) vannak, *egyenként*. Gion Nándor, Kontra Ferenc, Bányai János, Grendel Lajos, Mizser Attila, Székely János, Szilágyi István, Fekete Vince – mások mellett ők e kötet megszólítottjai, s csak azért nem sokkal szélesebb a spektrum itt, mert Elek Tibor fizikai teljesítőképességének is van határa. Nem csupán korábbi kötetekre gondolok kiegészítendő, hanem szerkesztői munkájára: a Bárkára (főszerkesztője) és az Irodalmi Jelenre (kritikai rovatvezetője) – ezekben is a stílus- és értékluralizmus, a többrendszerű irodalmi gondolkodás megjelenítése vezérli. Nevezhetjük ezt a magatartást integratívnak vagy, ahogy maga nevezi, „termékeny eklektiká”-nak, lényege, hogy ha nem prekonceptiót akar igazolni a szerkesztő, a kritikus, ha nem a megosztottságot akarja generálni vagy folyamatosan újraképezni, hanem a művek sokféleségének a nyomvonalát követi, erőlködés nélkül megszülethet (és meg is születik) a többrendszerű irodalmi gondolkodás.

Természetesen Elek Tibornak is megvan civil polgárként a maga véleménye a napi politikáról, de a lehető legmesszebbre kíván kerülni attól, hogy e véleményéből bármi is beszűrődjön az irodalomról való gondolkodásába. Nemcsak kritikáiban, tanulmányaiban sikerült megőriznie a szakmaiság szuverenitását, de az interjúk is megmaradnak ebben az értelmezői mezőben. (A kötetben egyedül az Esterházy Péterrel készült beszélgetésbe

lopja be magát a pártos politika, de a kérdező szerencsésen nem veszi föl ezt a szálát. Egyebek mellett azt mondja Esterházy: „A jobboldal nagy felelőssége, vagyis felelőtlensége, hogy újravezta már a fiatal generációban is ama régi magyar sérelmi politizálást... A valóságos sérelmekkel játszik, ez a felelőtlensége, a valóságos fájdalmakat teszi ebbe a hazug rendbe. Ebbe jön még a maszatolás, a szélsőjobb. Erre a kettős felelőtlenségre épül a baloldali felelőtlenség és öncsalás.” – Pardon, megfélemlített voltam, nem megfélemlítő, és ez lényeges különbség – valahogy így mondja Székely János.)

A kánoni megosztottságot, a határon inneni vagy túli dilemmákat, illetve – végképp irodalmon kívüli szempont – a vélt vagy valós politikai elkötelezettség szerinti megosztottságot Elek Tibor egyszerűen negligálja. (De hogy a határainkon túli, Kárpát-medencei irodalmi közéletbe [irodalmakba?] ne gyűrűzne be a politika hasadság, azt hiszem, ma már nem állítaná egyértelműen Elek Tibor sem.) Behoz azonban egy új fogalmat. Könyvének alcíme: *Az irodalmi siker természetrajza*. Kritikáiban, tanulmányaiban, beszélgetéseiben rendre visszatér ahhoz a dilemmához, hogy egyes könyvek miért lesznek sikeresek, mások viszont, minden nyilvánvaló értékük ellenére, miért nem. Annak a nálunk viszonylag új jelenségnek kísérli megfogalmazni a lényegét, amely a globalizálódó világban igen erőteljesen érvényesül, hogy ugyanis a vezető, a kánonképző kritikusok, a gazdaságilag erős kiadók és a vezető médiumok szorosán összefonódnak, azaz olyan szellemi tökekoncentráció jön létre az irodalom területén, amely nemcsak sikerre segíthet bizonyos (érdemes vagy kevésbé érdemes) műveket, de – eredményes kultúrpolitikát folytatva – (szinte) kedve szerint alakíthatja az ízlést és az értékrendet is. (Ennek szélsőséges példája a brazil Paulo Coelho esete. Itt a piac legitimizálja az írói teljesítménynek roppant szerény, ám páratlanul 'piacérzékeny' életművet – Coelho a szakma folyamatos berzenkedése ellenére folyamatosan magas irodalmi kitüntetésekben, magas szakmai megbecsülésekben részesül – kérdés azonban, hogy az eset egyedi-e, vagy egy jövőben uralkodó trend kecses előjátéka-e.) Elek Tibor nem megfejtteni akarja az irodalmi siker természetét, mindössze jelzi, hogy az irodalom értékrendje mellett figyelemmel kell lennünk a (közönség)sikerre is, s e téren nyugtalanítóak a meglátásai – az uralkodó kánon nálunk is piaci és közönségsikerré tehet egy könyvet – vagy eljelentékteleníthet, negligálhat más fontos, 'kánonidegen' műveket, sőt egész stílus- és értékírányzatokat: „a sajtón és médián keresztül átszűrve egyre inkább kezdenek az irodalom világán belüli viszonyok is leegyszerűsödni, kétosztatúvá válni, vagy

legalábbis olyannak látszani.” Érinti a vezető médiumok, a díjak szerepét, de az olyan gyakorlati kérdéseket is, mint hogy hozzájuthat-e a potenciális olvasó egy könyvhöz stb. (Sajnálatos, teszem hozzá, hogy ha már az az abnormális helyzet van, hogy csak politikai médiumok képesek ízlést, értékrendet formálni, a „másik” kánonnal miért nem fonódik össze erőteljesebben a média másik része.) Mindenesetre a siker természetrajzáról Elek Tibor könyveinek fogadtatása is elárul egy s mást: kevésbé zajos, s őt sem hívják a „mértékadók” közé sem sikerlistát jelölni, sem díj-kuratóriumokba. Jóllehet: mértékadó. Elek Tibor – mondanom sem kell – bár rendre érinti a siker-nem siker, irodalmi divat dilemmáját, kritikáiban, értékelő, értelmező olvasataiban a legkevésbé sem hagyja magát befolyásolni általuk.

Siker és nem siker helyett tehát ismét maradnak a művek, *egyenként*. Egy helyütt azt írja: annak idején erkölcsi kötelességének is érezte, hogy a határon túli irodalmakkal foglalkozzon – akkoriban ugyanis, a „három T” elve és gyakorlata szerint, ignorált területnek minősültek a határon túl született magyar művek. Ma talán ugyanezért vagy valami hasonlóért lehet erkölcsi kötelességet érezni a centrumtól távolabb formálódó irodalom (irodalmak) irányába. Talán. Meg persze azért is érdemes egy nyitott szellemiségű irodalmárnak a centrum túlra is figyelnie, mert korántsem bizonyos, hogy a centrum lapjaiban, azok szakmai-baráti körében fog megszületni az értékes új irodalom. Elek Tibort pedig elsősorban a szellem mozgása és születése vonzza roppant mohósággal. A felfedezés öröme élteti: ott lenni, észrevenni és tudósítani – ezért is nagyobb a figyelme a fiatalok iránt, s nagyobb a készsége, hogy pályára segítse a következő generációkat.

A *Fényben és árnyékban* kötet első felének írásai „hozott” anyagra épülnek – új könyvek kritikái –, ezúttal (ebben a könyvében) árnyalattal talán több a régióhoz kötődő/köthető mű (Kiss Ottó, Grecsó Krisztián, Körmendi Lajos, Kántor Zsolt kötetei) mint a második rész beszélgetéseiben. A nemes értelemben vett lokálpatriotizmus és az említett erkölcsi kötelesség is parancsolja ezt, ám a regionális figyelem semmiféle esztétikai kompromisszummal nem jár együtt. A minőséget illetően ugyanis könyörtelen – Bornemisza Péter szép szavával –, talán az oldala is kifakadna, ha nem mondaná el fenntartásait, kritikai észrevételeit, minden esetben. Szó sincs arról, hogy tévedhetetlen volna, de körültekintő, alapos, minőségérzékére pedig bátran támaszkodhat – az idő (ami az időből látszik) őt igazolja. (Egyetlen ponton kifogásolom értékítéletét, talán az udvariasság íratta a kárpátaljai irodalmat összegző dolgozatában, hogy Balla D. Károly a magyar költészet élvo-

nalába tartozna – az élvonal számomra Kányádi Sándor, Csoóri Sándor, Tözsér Árpád, Tolnai Ottó, Tandori Dezső, bár BDK esszéi kétségtelenül gondolatébresztők, figyelemreméltók, s nekem provokatív fölvetésük miatt is rokonszenvesek.) Az interjúkban minimális engedményt tesz az életrajz irányába, ragaszkodik a művekhez, s azokat a dilemmákat, amelyeket kritikáiban megfogalmazott, rendre szembesíti a beszélgetésekben is (Rakovszky Zsuzsával, Závada Pállal, Esterházy Péterrel), a legizgalmasabbak pedig a többszereplős disputái (Závada-Darvasi, illetve a kerekasztalok).

A *Fényben és árnyékban* kötet egyszerre súlyos és könnyed. Súlyos, mert a kortárs irodalom trendjeiről, értékes műveiről roppant széles és meggyőző keresztmetszetet ad (a neoavantgárdtól a szociográfiáig, az egyes művek kritikai értelmezésétől az átfogó összegzéséig), ugyanakkor nyelvezete és a kötet megképzett tere vonzóan könnyed. A szakmaiság nem nő szövegei fölé, ahogy írja, arra törekedett, hogy szövegeit a nyitott középiskolai tanár is értse (lásd az irodalmi siker természetét, e lehetőséggel vélhetően nem túl sokan élnek), megszólalási módja nem személytelen, az írások mögött mindig a személyes érdekeltségű, várakozó olvasó áll. S ahogy egymás mellé ül Bányai János és Szakolczay Lajos, másutt Grecsó Krisztián és Haklik Norbert, ahogy ugyanazon léptékű nyíltsággal, figyelemmel és kritikai szemmel fordul Gion Nándor, Grendel Lajos, Esterházy Péter, Rott József vagy Görömbei András művei felé – a kortárs magyar irodalom vonzóan organikus és tagolt tere képződik meg.

*

Elek Tibor nem minden esetben jelezte, melyik írása, melyik beszélgetése eredendően hol, hová készült. (Az Ács Margit könyvéről írt dolgozata például eredetileg a kötet bemutatóján hangzott el, a Szilágyi Istvánnal készült beszélgetés a Petőfi Irodalmi Múzeumban.) Ezek az apró filológiai pontosítások persze mellőzhetők is akár, de a teljesebb kép mégiscsak pontosabb. A pályatárs olvasó azonban jobban sajnálja, hogy az irodalomtörténeti értékű PIM-beszélgetések nem folytatódnak, s amiatt aggodódik, megmaradnak-e a maroknyi hátszágok. Értő támogatók, mecénások nélkül ugyanis roppant bajos cselekvő erővel részt venni szellemi folyamatokban, netán életművet építeni. Nem kell ahhoz született pesszimiztának lenni, hogy úgy lássuk, a reformokra szoruló, az összeroppanás szélén álló, folyamatosan pusztuló magyar irodalom intézményrendszerének jövője akként folytatódhat, hogy „reformra szorul, tehát innen most elveszünk pénzeket.” A sikert pedig elveszi más.

Pécsi Györgyi

Facta loquuntur

Szakály Sándor:
Múltunkról – kritikusan?
Katonákról, történelemlről,
önmagunkról III.
ISTER, Bp., 2005.

Régesrégi bölcsesség, viszont nehéz a gyakorlatba átültetni azt az elvet, amit Szakály Sándor a magáénak vall: a tények magukért beszélnek, azaz latinus tömörséggel: „facta loquuntur”. Történésznek még tulajdonképpen ifjú az 50. életévét nemrégén betöltött, de már MTA doktori fokozattal is rendelkező szerző, aki írásai igazságkereső lendületével és ismeretterjesztő hevületével, amelynek az elektronikus médiák műsoraiban legalább egy évtizede tanúi lehetünk, nagyon sokat tett a történelmi műveltség és kultúra színvonalának emeléséért. Nagy szükség is van erre a tevékenységre, mert elkoptatott közhely ugyan, de igaz, hogy gyengülő közoktatásunk, sőt már a felsőoktatás sem igazán alkalmas azoknak az ismereteknek az elsajátítására, amelyekre egy magára – a globalizáció sodró lendületű, nemzeti identitást gyengítő viszonyai között – valamit is adó nemzetnek elengedhetetlenül szüksége lenne.

Szakály már a múlt század nyolcvanas éveiben fessegette a kommunista korszak közléspolitikájának rácsos kapuit. A tábori csendőrségről írt kismonográfiájában híven, pontosan, de ideológiamentesen fogalmazott. Ezzel valójában a legkevésbé védhető pontján, a tények, a valóság felől közelítve gyengítette a korabeli „szentháromság”, a támogatók, türök és tiltok aczéli elvét. Bravúros volt, hogy ezt az ideológiával talán legjobban átítatott hadtörténeti milióban tette. Udvarias és kulturált volt bíráló megjegyzéseiben. Jónéhányszor leírta, hogy „ellenforradalmi rendszer”, amivel valójában értékmentesen nyilatkozott meg, hiszen ez azon kevés kifejezés közé tartozott, amelyet, mind a Horthy-korszakban, mind a Rákosi- és Kádár-korszakban, ha némiképp más kontextusban is, de folyamatosan használtak az 1919 és 1945 közötti történelmi periódus jelölésére. A rendszerváltást megelőző sikerrel szolgáltatott igazságot több, a második világháborúban vezető szerepet játszott, majd kivégzett, elítélt, meghurcolt és történelmileg is méltatlanul értékelt főtisztnek. Alapvető elvet szögezett le azzal, hogy megállapította: nincs a történelemben közvetlen, személyes összefüggés az etnikai eredet és a politikai állásfoglalás között. Hamarosan olyan tekintélyre tett szert, hogy mi, az idősebb történész-politológus generáció tagjai őt tekintettük az utánunk következő nemzedék vezéralakjának. Máig a legkövetkezetesebben

hangsúlyozza pályatársai közül, hogy a történelmi cselekedetek csak elvéve képezhetik bírósági procedúrák tárgyát. Szakterületéről, a második világháborús magyar részvétel kérdéséről szólva pedig meggyőzően ismétli, hogy azt legjobban akkor érthetjük meg, ha elfogadjuk történelmi realitásnak: Magyarország Trianon után olyan kényszerpályára került, amelyről nem térhetett le, mert nem létezett egyetlen politikai erő sem az országban, az illegális kommunistákat is beleértve, amely megfogalmazhatta volna a nemzet életesélyeit nemzedékekre összeszűkítő diktátum, s ebből következően az Európában 1919–20-ban kialakított status quo elfogadásának programját.

Szakály Sándor azon kevés historikus közé tartozik, akinek már életműsorozata van. A maradandó értékek őrzését felvállaló ISTER kiadó gondozza köteteit. A sorozat nyolcadik kötete a szerző könyvismertetéseit, bírálatait és recenzióit tartalmazza. A három kategória nem teljesen fedi egymást. Gyakori, hogy szerzőik megelégednek egy elolvasott könyv tartalmának ismeretével, jobb esetben állást is foglalnak a munka értékeit illetően. Társadalomtudományi körökben szinte általános nálunk, hogy csak akkor ír valaki egy szakkönyvről, ha lényegében jónak tartja, elismeri értékeit és nyugodtan tudja ajánlani az olvasóknak. Keményebb dió a könyvkritika, kevesen gyakorolják. Komoly személyes támadásoknak és szinte beláthatatlan következményeknek (ellenszavazatok fontos grémiumokban, pályázatok elutasítása, állásnehézségek, kiszámíthatatlan visszavágások az élet végéig stb.) néz elébe az, aki mégis műveli. Szakály Sándor sem vállalja általában a kemény helyreigazítást elvi kérdésekben, viszont tántoríthatatlan a véleménynyilvánításban, ha ténybeli hibát fedez fel. Különösen bosszantják az elírások, felületességek, s mivel hadtörténésznek vallja magát, a hadtudományban igencsak fontos rangok, szervezeti elnevezések pontatlan, vagy anakronisztikus használata.

Filológiai alaposággal ismeri a XX. század első világháborútól az ötvenes évekig terjedő időszakának hadtudományi forrásait, a magyarországi és a német nyelvterületről származó, elsősorban Magyarországra vonatkozó levéltári anyagokat. A kötet a múlt század nyolcvanas éveitől napjainkig írt kritikáit tartalmazza.

A fent felsorolt körülmények mellett a történetírásnak nem igazán kedveztek a szocialista korszak szerzőnk színrelépésekor ugyan már felpuhulóban lévő, de mégiscsak valóságos korlátai. Szakálynak is gyakran kellett a sorok közötti célzások, hangsúly el- és áthelyezések fegyveréhez nyúlnia. El lehetett altatni a cenzorként is tevékenykedő szerkesztők figyelmét, ha a recenzió elején a szerző néhány, a hallgatólagos közmeg-

egyezés által elfogadott szóval, kifejezéssel biztosította őket arról, hogy nem a „rendszer ellensége”.

Ezzel együtt vállal némi kockázatot Szakály azzal, hogy egykori munkáit szó szerint újraközi. Különösen azért, mert hiányzik a jegyzetapparátus. Egy-két évtized múltán előrehalad a kutatás, új tények derülnek ki, nem beszélve arról, hogy – szíve szerint – bármennyire is mindig helyállót, ma is vállalható írt le, mégsem írhattott le mindent, amit tudott. Így elkerülhetetlenül vákuum keletkezik, ami fojtogatja az olvasót. Ezért néhány tucat vajtfülű kollégát leszámítva a mai olvasók, főleg a fiatalabb nemzedék képviselői időnként nehezen érthetik meg mondanivalóját. Nagyon hiányoltuk például a jegyzetet Bethlen István esetében, akinek ugyan ma sem ismerjük kielégítően élete utolsó, tragikus szakaszát, de a közölt recenzió születése (1992) óta mégiscsak hazahozták és újratemették hamvait.

A történészhierarchia csúcán elhelyezkedő szerzők műveiről – Romsics Ignác kivételével – nem írt a szerző recenziót, pedig nagyon kíváncsiak lennénk mi lehetett a véleménye például Ránki György munkásságáról? Sok a kötetben a kollegiális ismertetés és a kifejezetten alkalmi írás. Nagyon oda kell figyelnie annak, aki Dombrády Lóránt vagy Vargyai Gyula nyolcvanas években született könyvei recenzióiból próbálja kihámozni Szakály és a fenti szerzők álláspontja közti különbséget. Mindkét szerző a Horthy-korszak gazdasági és politikai életének militarizálásával, a revízióra való fegyveres felkészüléssel foglalkozott, hiteles források felhasználásával, de anélkül, hogy valódi nemzetközi kontextusba helyezte volna mondanivalóját. Így óhatatlanul egy agresszív, szomszédaira fenekedő, militarista állam képe rajzoltatott fel, miközben a három kisantant ország bármelyike, egymagában is sokszorosan felülmúlta fegyverzetben a trianoni rendelkezésekkel alaposan behatárolt magyar haderőt. Jellemző például, hogy 1939-ben, a formailag függetlenné vált kicsiny, 2,6 milliós Szlovákia is olyan kapacitású légierővel rendelkezett, mint a tízmilliós Magyarország. Vagy: általános történészi vélemény – Szakály Sándor is osztja –, hogy 1940-ben az észak-erdélyi revízió napirendre kerülésekor hazánknak nem sok esélye lett volna Romániával szemben, ha háborúra kerül a sor, pedig keleti szomszédunk az általános felfordulás állapotában volt. Hetvenkét óra alatt ki kellett vonnia csapatait Besszarábiából, Észak-Bukovinából szovjet ultimátumra, majd önként átadta Bulgáriának Dél-Dobruzdását. A fentiek következtében Bukarestben politikai válság tört ki. Ha a magyar haderő még ezzel a megrendült, gazdaságilag legfejletlenebb ellenfelével szemben sem rendelkezett összemérhető haderővel, ak-

kor mennyiben állja meg a helyét a Horthy-korszak militarizmus-képe? Erre talán már egy, a nyolcvanas években készült recenzióban is lehetett volna utalni, de egy mai kiadvány feltétlenül jegyzettel kellett volna, hogy reagáljon erre az ellentmondásra.

A. Sajti Enikő könyvét (*Délvidék, 1941–1944*), a Palócföldben, tehát nem egy, a közérdeklődés és a cenzori figyelem középpontjában álló folyóiratban, 1988 végén megjelent s most változatlanul újraközölt írásában „jó szívvel ajánlja” az olvasóknak. Azt a művet, amely még utalni sem mert a magyarellenes, tömeges mézárásokra. Amiről pedig évekkel korábban már szóltak többen is (Balogh Sándor, Für Lajos). Ezenfelül Szakály Sándor a kölcsönös gyilkosságok okait főleg a magyar telepítéspolitikának tulajdonította, megelégedzvéen arról, hogy milyen tömegben telepítette a délszláv királyság 1920 után a magyaroktól elkönfiskált földekre dobrovoljácit (vitéseit). Hasonló elismerésben részesítette a szerző egy évvel korábban a jugoszláv-magyar együttműködés keretében megjelentetett dokumentumkötetet is, amely ugyan 1945-ig (!) kiterjesztette vizsgálódásának időhatárát, mégsem szólt a bácskai magyarság, az ott élő szerbekét messze meghaladó szenvedéseiről és, ma már láthatjuk, a történelmi Magyarország egy értékes régiójának végleges elvesztéséhez vezető politikáról. (A titóista rezsim harminc-negyvenezer magyart gyilkolt le, nyolcvanezret pedig elűzött szülőföldjéről, de még súlyosabb genocídium érte a kétszázezernyi németet.) A finom célozgatások, de még a megtörtént események valóságnak megfelelő kronológiába illesztése, sem ellensúlyozhatta azt a máig csak vágyképnek tekinthető megállapítást, hogy „napjainkra már elérkezett az objektív, mértéktartó

„ítélkezések” ideje.” (63.) Egyébként lapozgatva a téma friss szakirodalmát (A. Sajti Enikő többet dolgozik, mint bármikor), úgy látszik, ez az idő máig nem érkezett el. Ezek mellé az írások mellé is feltétlenül kellett volna a jegyzetapparátus!

A kötet két legszigorúbb bírálatát – két tagadhatatlanul formátumos történész – Gosztonyi Péter és Vigh Károly könyveinek recenziói tartalmazzák. Gosztonyit egyenesen tudományos ismeretterjesztőnek titulálja a szerző. (57.) Kétségtelen, hogy számos elírást, pontatlanságot talált Szakály Sándor a saját szakterületével kapcsolatban ezekben a könyvekben, s joggal mutatott rájuk, de – bocsánat a kifejezésért – ennek ellenére a mellényzsebükben is több volt, mint egy sor korabeli, „udvari” magyar történész raktárában.

A bírálatok bírálata után a lényegre térve hangsúlyozzuk, hogy kevés történész-hadtörténész tett annyit múltunk megismeréséért, mint Szakály Sándor. Nála ismeretlen a sokaknál tetten érhető felületesség. Mintegy húsz éve gyakorolja néhány megszállott s a műfajt lefitymáló megjegyzésekre ügyet sem vető kollégájához hasonlóan (Niederhauser Emil) a rendszeres szakmai könyvbírálatot. Ezekben és tanulmányaiban a XX. századi magyar katonai elit valóságos helyét jelöli ki, vitathatatlan precizitással és maradandó objektivitással. Egy sor korábban méltánytalanul és főleg tévesen értékelt magyar főtiszt (Jány Gusztáv, Szombathelyi Ferenc, Werth Henrik és társai) igazi történelmi helyének kijelölése az ő sokszor polemikus írásai alapján következett be. Dicséret illeti a kiadót, hogy igényes kivitelben vállalkozott a jeles és még sokat ígérő szerző életművének gondozására.

Szabó A. Ferenc

LYUKAS
LÓRA

A Lyukasóra nyári összevont számában a Hónap Költője: Nagy Cili. Úgyszintén verseket olvashatunk Bobory Zoltántól, Gyurkovics Tibortól, Koncz Veronikától, Lászlóffy Csabától, Nagy Gáspártól, Pék Páltól, Tóth Sándortól. A másod-

dik résszel folytatódik Bajai Nándor *A szörnyeteg* című kisregénye, Kamocsay Il-dikó pedig *Az istennői színjáték* című regényének egyik részletével mutatkozik be. Novellát közöl Ézsiás Erzsébet, Fecske Csaba, Gáspár Ferenc, Pienták Attila, Sébor József, Szeghalmi Elemér, B. Szilágyi János. *A Mesterek – Évfordulók* című összeállításban Czigány György Borsos Miklós születésének 100., Kő Pál Somogyi József születésének 90. évfordulójáról emlékezik meg. Az esszé-, irodalomtörténeti és kritikai rovatokból kiemelkedik Mészöly Dezső tanulmánya Vargha Gyuláról, az elfeledett és „társatlan” költőről, valamint Prontvai Vera recenziója Hubay Miklós *Hová lett a rózsá lelke?* című drámájának Evangélium Színház-beli újabb bemutatójáról. A folyóiratot Borsos Miklós és Somogyi József szobrainak fotói, valamint e művészek tanulmány-grafikai díszítik.

KORTÁRS

A 2006/6. SZÁM TARTALMÁBÓL:

Pilsudski és a lengyel állam újjászületése
HATÁR GYŐZŐ, DEÁK LÁSZLÓ, FILIP TAMÁS versei
VATHY ZSUZSA: Töröttkezü kalandjai
MAROSI GYULA: A Dunánál a fű
Kortársalgó – SZIGETHY GÁBOR írása
BÓNUS TIBOR: 1912 – Megjelenik az Így írtok ti
ALFÖLDY JENŐ: Tornai József verséről
Kritikák Karátson Gábor Ötvenhatos regényéről
Búcsú Mátis Líviától

Előfizethető a szerkesztőségben: 1397 Bp., Pf. 546.

Könyvek olcsóbban!

www.debrecezeny.hu

www.konyvhalo.hu

európai figyelő

Költők Szlovéniából

PETER SEMOLIČ

Hely

Van egy hely. Mely nincs a térképen.

Van egy hely. Már sohasem találom meg.

*Van egy hely. Alvó vétkes és
beporosodott emlékek között.*

*Van egy hely. Megtaláltam, amikor
kerestem – már nem emlékszem rá.*

*Van egy hely. Sűrű ágak hajlanak
a mozdulatlan, de tiszta patakra.*

Van egy hely. A folyami köveken

ültem két telefonhívás közben.

Van egy hely. Ezzel a névvel illettem:

A szív békéje. A szív békéjén ültem.

Van egy hely. Oly távol, oly közel.

Van egy hely. Már sohase találom meg.

Visszatérés

*És egy napon elhatározod,
hogyan visszatérsz:*

*a keskeny folyóhoz,
a szerény hidakhoz,
az alázatos templomokhoz.*

*Nem vagy Cogito úr,
nem a fogdába térsz vissza –
azoknak az időeknek vége.*

*A gyermekkor gyökereihez
térsz meg,
a nyelv gyökeréhez.*

*Vagy más szavakkal:
olyan beszélgetésre
amellyel az elmének semmi dolga.*

S már látod:

*a várat,
alatta a várost
a mély hóban.*

*A barátok,
arcuk, mint a tizenhatodik századi*

*flamand képeken,
valótlan,
egy kávézóban ülnek.*

*Nehézség nélkül
csatlakozol a beszélgetéshez.*

*Mintha sohase távoztál volna el.
Mintha sohase tértél volna vissza.*

PETER SEMOLIČ (1967, Ljubljana) Általános nyelvészetből és kultúrszociológiából diplomázott a ljubljanaei egyetemen. A kilencvenes évek utáni fiatal szlovén költészet egyik jelentős képviselője. 1997-ben a Vilenicai Kristály és a Jenko-díj nyertese. Verseskötetei: *Tamariska* (*Tamariška*, 1991); *Bizánci rózsák* (*Bizantske Rože*, 1994); *Szó szavakból* (*Hiša iz besed*, 1996); *Körök a vízen* (*Krogi na vodi*, 2000); *Kérdések az útról* (*Vprašanja poti*, 2001); *Határ* (*Meja*, 2002); *Barjai tüzek* (*Barjanski ognji*, 2004).

TAJA KRAMBERGER

Az ignorancia metropolisza és optásai

Michele!¹

I.

Azon gondolkodom,
vajon a térség érzete e helyeken,
ezekkel a dimenziókkal
nem olyasvalami-e, mint egy álom, héliumbalonnal
repülni a természet eleven homokjában:
kettős, fiktív ámításra tett kísérlet.
Éjszakai lidércnyomás a mozgás illúziójával és
a valóság becsempészett optikájával
az elemek mobilizációjára tett kísérlet:
melyek közt a mobilizációnak
semmiféle helye sincs.

Michele Obit egyszer azt mondta
nekem az Európa kávézóban, hogy meglehetősen
nehéz a határ mentén élni, hisz
sehová se tartozol, és senki se törődik
azzal, hogy mi történik ott. Lejjebb Itáliában,
az önmagát hirdető gócponthoz közelebb,
a pályaköröket az elutazások alkotják meg.

II.

Igen, ez így van. Csak azt nem tudom, mit
feleljek neki, én, aki
legalább kétmillió embert igénylek egy kupacban,
hogy nyugodtan lélegezhessek (mert ebben
a penészes gombócban ez szinte képtelenség).
Nekem folyam kell, mely száguld, mint a TGV,
hogy nyugodtan úszhassak. Aki feltétel nélkül
háromszáz kilométernyi gabarit-t követetek
a költészetnek,

leginkább prágai vagy párizsi
civilizált pincérekét és különösen nagyobb
átmenet nélküli kulináris rangot. Aki
megkövetelem a megfelelő nívót, még ha
kecskehízalásról vagy krumplitermelésről is van szó,
méltóságot és semmiféle titkolódzást,
köntörfalazást vagy szpáhi propedeutikát,
amely totalitárius ligatúrákat csempész a fejezetekbe.
Aki a környezet fondorlatai révén az ignorancia
urbanizálatlan metropoliszában élék,
Ljubljanában,

és

semmiféle különbséget sem veszek észre
a mérgezett hegyű nyílvevő irigység iján
való elhelyezésének a technikájában,
ha azt a metropolisz mentális
vagy a határvidék sziluettjének húrja feszíti.
Nemrég egy afféle verselgető
Prokrusztésszel készített interjúban ismét
olvashattam egy nevetségesen
szorgos hipotézist, hogy
Szlovéniának egyetlen
egy női (!) költője sincs.

III.

Persze hogy nem igaz. Csak azt nem tudom, én, aki
gyermekkoromat a tenger mellett töltöttem
s a nyulak közt a szénaboglyákban (mint te),
hogyan kommentáljam ezt. Senkivel se találkozom,
elismerem, ezen a vidéken már régóta
senkivel se találkozom.

A határok nem gumiszalagok, ám a centrumot
nem is külső, nem is belső demarkációs
vonal határozza meg,
sem egy bizonyos korszak
tetszés szerinti ponttól való
közelsége vagy távolsága,
centrum van! és ez
nem tetszőleges.

Csak tőle
tolódnak el a szavak, melyeket
némelyek és még te
írsz le, Michele.

A határok, állítólag, azért vannak, mert két test
egyszerre
egyazon helyen nem lehet jelen. De két test sohasem
lehet mindig egyazon a helyen, ez illúzió,
pillanatnyi ámítás, doktrína income,
ami miatt az emberek közt már
semmiféle térség sem létezik, se a lélegzés,
se a szerelem számára.

¹ Michele Obit olasz költő. 1966-ban született Németországban, olaszországi szlovén szülők gyermeke. Kétéves korában visszaköltöztek Cividale del Friuliba, ahol azóta is él. Újságíró a *Novi Matajur* nevű kétnyelvű (szlovén–olasz) lapnál.

*Tény, hogy egy és ugyanazon
sínen egymást követően siklanak
különböző konzisztenciák teste, különböző nagyságúak
és különböző irányultságúak,
és bármelyik határ merevségét
érvénytelené teszik. Határ, jóllehet
egy eléggé és kialvó láng ideiglenes kontúrja.
De az emlékezés, lángba
nyomódva, háborítatlanul tovább lángol.*

IV.

*Centrum és periféria lenni egyúttal,
ám nem egyszerre, de ezért nem kevésbé mindkettő,*

*csutkája és héja egy ismeretlen gyümölcsnek,
mely hússal töltendő meg –
tartalommal, érintéssel, szavakkal,
melynek kiváló ízére az emberek
sokkal azután is emlékeznek,
hogy a csutkát eldobták és elfeledték a héj színét.
Nem,
az ignorancia nem a határból fakad,
de nem is a középpontból,
az ignorancia egy gyenge tag válasza
az elhatárolódással kapcsolatos nehézségre.*

ROBI SIMONIŠEK

3. sz. vers

*Vannak helyek és titkok
jóllehet nem úgy ismered azokat mint tenyereden a vonalakat
a hideg téiben bent maradsz a kis szobában
a nagy hosszúlépcsős ház belsejében
az asztalon a nyitott könyvön túl visszafogja magát
egy zavaros fény sugar:
mintha nem is érdekelné a tartalma se a hős végzete
aki csapdába keveredett
és most a szabadulás és szabadság lehetőségét tanulmányozza
valahol egy másik helyiségben hallhatod amint kifutott
a tej
a lábából
semmi se jobb koncentráció a centrumba vezető hosszú
sétánál ahol
tömegesen hunyorog a szemafor
és ahol Plečnik¹ elegáns oszlopai közt kanyarog
egy patak
a film minőségétől meglepődve ma könnyen
tanulmányozhatod
az utcák geometriáját és belélegezheted a Miklošič út éles levegőjét
amit belaktak a madarak
amikor visszatérsz
az idő magára ölti az éjt
mint a nő aki pizsamába bújt és gondolataiba merülten
elaludt
a párnádon.*

¹ Jože Plečnik (1872–1957) szlovén építészmérnök

TAJA KRAMBERGER (1970, Ljubljana) történelemből és régészetből diplomázott a ljubljanaei egyetemen. Párizsban és Budapesten hosszabb időt töltött ösztöndíjjal. A koperi főiskolán tanít, a *A Monitor* című többnyelvű folyóirat szerkesztője. Verseskötetei: *Marcipán* (*Marcipan*, 1997); *Beszél a tenger* (*Govori morje*, 1999); *Bársomyos indigó* (*Žametni indigo*, 2004); *Mobilizációk* (*Mobilizacije*, 2004). 2002-ben az osztrák Edition Thanhäuser Kiadónál jelent meg németül *Gegenströmung* című kötete.

ROBI SIMONIŠEK (1977, Celje) filozófia-művészettörténet szakon végzett a ljubljanaei egyetemen. 2003-ban jelent meg első kötete *Elsüllyedt katalógus* (*Potopljeni katalog*) címmel. Recenziókat, irodalmi és képzőművészeti kritikákat is ír.

ALEŠ DEBELJAK

Halálos strázsa

*A radiátorban víz susogása és mint egy ezüst
kanál a rádió bűgása. A levegőbe feldobott pénzdarab*

*nem esik le. Elégedettek vagyunk azzal, higgadt
szüzek, miről fogalmunk sincsen. Kevés az,*

*amit tényleg jól ismerünk, mint a nyár első
napjait. Korlátozott lehetőségként élvezzük,*

*mert már júniusban elkezdődik a visszaszámlálás. Uh!
Nekünk mi marad? Repülőket gyártani tegnapi*

*újságokból és játszani velük, elhajítani őket,
hogy átsuhanjanak a felhők és a római*

*fal felett, aztán pedig szépen lassan szétszedni
és ismét helyrerakni minden lapot, hogy az ujjak*

*megsimíthassák őket, heverni a szőnyegen és a fehér
papírosokat, titkos szertartással, arcunkra borítva,*

*mely a madagaszkári és a krajnai álomgyűjtők sajátja,
várni, hogy felhangozzék egy pillanatra a*

*kupola alatt az a női hang, amely kitartóan szaval
a buborékokról, míg keresztül nem döfi őket egy fűszál,*

*a képernyőből kifolyik minden kristály, és velük együtt
mi is kénytelenek leszünk száműzetésbe vonulni:*

*közülünk már senki semk emlékszik biztosan
arra, hogy a hegyekben mikor apasztotta ki*

*az őzgida a forrást, mikor sűrűsödtek a szavak képekké,
a fenyőfa nedve gyantává, rejtjeleiket nem tudom megfejteni,*

*várom, hogy a rézpénz visszatérjen a magasból
és közölje velem, halálos strázsan állok.*

ALEŠ DEBELJAK (1961, Ljubljana) költő, esszéista, a ljubljanei egyetem professzora. Eddig nyolc esszé- és hét verseskötete jelent meg. Jugoszlávia felbomlásáról szól a *Bálványok alkonya* című műve, melyet több mint tizenkét nyelvre fordítottak le. Legutóbbi verseskötete 2004-ben jelent meg *Vízfelszín (Pod gladino)* címmel. *A csend szótára* címmel verseskötete jelent meg magyarul 1996-ban, *Otthon és külföld* címmel esszékötete 1998-ban.

JURE JAKOB

Éjszaka a városban

Ha a várból a város felé tekintesz, láthatod a lenyugvó napot s ahogy maga mögött az égre csukja az ajtót, a pótszerekbe burkolódzó várost, cigarettafüsttől kérges tudómet teleszívom levegővel, kinek a

szemébe nézek az est folyamán, nem tudom, néhány pár kézen fogva jár, a hajléktalanok ívegeikre támaszkodva felfele néznek, túl a tetőkön kortyonként tűnik el a fény, menni csak menni, anélkül, hogy az irányt kérdezném,

nincs nagy különbség a névtelen és a névvel jelzett utcák közt, a következő kereszteződésig eljutni és aztán a világot figyelni, a városi világítás a taxisok mozgásában az illúzió lágyágát kelti, az autók ajtaját csapkodják, mielőtt

körbemennek a városon, mint alkaloidák az elveszett szív körüli erekben, nincs nagy különbség a taxisok, a szél sarkokat köszörülő érthetetlen szavai közt és köztem, ha járkálok és látom, mint porlad el a homlokzat mögötti házak

csontváza, a Metelkovában¹ még mindig püfölik a dobokat, lódobogás zene, közelebb férközni képtelenek, egyre közelebb kell mennem a folyóhoz, a folyóval egyszerre érkezik és távozik minden, és itt merev

fájdalmak sincsenek, semmi se marad ugyanaz, a felszínen a visszfények nem változnak, még mindig a šuštarjei² napraforgóárus anyókára gondolok, tovább megyek, az éj éle felé, várva, hogy a fűzfa néma levelei közül

a szétrepedezett levegőt az eső kimossa, egyre ritkábban találkozom emberekkel, egyre nehezebben maradok ébren, megtaláltam Trnovot,³ leülök egy üres asztal mellé, reggelig a madarak első rikoltásáig, mely keletről karmolja szét az eget, csak kibírom.

1 fiatalok szórakozóhelye a Metelkova utcában

2 fából épült híd neve a Ljubljana felett

3 Ljubljana északi városnegyede

GREGOR PODLOGAR
Szilbai macska

*A szigeten vagyok. Egy nagy család házában.
 Itt jutottam arra a megállapodásra, hogy mily kicsiny
 vagyok, hogy több történet is keresztülvonul rajtam.*

*A szigeten vagyok. A távolban a Velebit hóval
 fedett csúcsa. Magányos házak előtt megyek el,
 amelyek csak nyáron élednek fel. A patkányok is távoztak.*

*Fagyos arcával riasztgat a bóra. Úgy látszik, mintha félnék,
 hogy a kelleténél többet ittam. Este túl sokat hallgatom
 a tengert és oltalmazó csillagomat keresem.
 Minden reggel ajándék, tiszta.
 A varjak és sirályok rikácsolása, a helybeliek fáradt
 tekintete, a felhők alig észrevehető szálingózása.*

*Minden gondot, melyet ide magammal cipeltem,
 súlytalannak s értelmetlennek érzek.
 Egyedül csak a kiegyensúlyozatlanság számít.*

*Kissé zavarodott vagyok, mint a fehér macska
 a támfalon, amely türelmetlenül várja a gazdáját,
 hogy szerencsésen térjen haza a halászatból.*

Visoko Pod Kureščkom¹

*Szüülőhelyem. Néha eljövök, hogy magamra leljek.
 Nem a fényképen levő fiatalkori képemet keresem,
 aki sárkányt ereget a gyepen. Nem az elveszett éneket.
 A béke terét, a tekintet terét keresem.*

*Itt vagyok alázatos. Itt érzem a gyökereimet.
 Itt nyugodtan figyelhetem őseim hazáját.*

*Jövök és máris megyek. Máskor egész délutánokat elüldögélek,
 és a madarak csicsergése közben Monteverdi madrigálját hallgatom.
 A kis kápolna mellett lehajtott fejjel ballagok.*

¹ Kurešček kiránduló- és zarándokhely Ljubljánától húsz kilométerre 833 méter magasan. Alatta terül el a Visoko nevezetű falucska, melynek kápolnája a XV. században épült Szent Miklós tiszteletére.

GREGOR PODLOGAR (1974, Ljubljana) A ljubljanaei egyetemen szerzett diplomát. A Rádió Szlovéniánál tudósítóként dolgozik. Kötetei: *Átköltözések* (Naselitve, 1997); *A lelkesültség szédülete* (Vrtoglavica zanosa 2002).

UROŠ ZUPAN

Hazatérés

*Poros utak, hang, mely a torokból felfakad és
a sivatagban szétolvad, egy szeptemberi reggelen
fényezett parketta szaga, árnyék és fény
dialógusa, mit elfelejtettünk feljegyezni,*

*egy másik helyen való létezés lehetősége, jóllehet kétségtelen,
hogy a lábak ebbe az aszfaltba nyomódtak bele, és az idő,
mint a higany, visszahőkölt. Ide
menekülünk, ezekbe a menedékekbe, amikor hazatérünk.*

*Fejünk felett az égbolt összeráncolódott, és alatta, valahol
jobbra hallatszik a higgadt folyó reszketése, melybe
sohase léphetsz kétszer. Valahol, valaki számára ez adatik,
és mindig így. Otthon várnak a hallgatásba*

*csomagolt tárgyak, s néha az az érzésünk támad,
hogy egy elfeledett madár rebbent elő a korahajnali
kődből, a várakozás határa felé vette útját,
hiszen az élet most áll össze, amikor már orcája sincs,*

*mely az üvegben szemlélhetné tükörképét,
se karja, mely ezerszer megérinthezné arcát az éjjel,
hogy megvizsgálja valaki életkorát, aki kitartóan várakozik
ránk. Nyugodtan visszhangzanak a léptek, másznak az éj*

*nedves falán, csendesen folyik az a sötét folyó,
mely reggelre majd ezüstös lesz, és nyugodtan
távolodik el, amit lemérhet az emlékezet, egyre távolabb,
lassan, mint ezek a léptek, bizonytalan kanyarog a jövő felé.*

ALEŠ ŠTEGER
Szénaszárító

*Az ország védője.
 Az ország lakóinak védője.
 Lelkiismeretük védelmezője.
 Ha mind alszanak, a szénaszárító virraszt,
 hogy senki se szálljon ki a játékból,
 s kesse le Mátyás király visszatértét.*

*A szlovén hősök életüket áldozták,
 hogy fiaik szabadon száríthassák
 a szénaszárító léceinek alpesi szellőjében
 koponyájuk belső falát.
 Lelkük tágas legelő.
 Tehenek legelik le és szarják tele,
 s a tehénszartól lelkük szebben
 sarjad és lédúsabb.*

Ah, te szénaszárító, magamutogató szénaszárító.

*Nem lehet tudni, ki épített elsőnek hidat,
 ki alkotta az első pallóhidat,
 nevelte az első postagalambokat,
 találta fel a kilincset és nyitotta meg a szomszéd
 ajtaját.*

*De csak a szlovén nemzet építhetett
 börtönt a nyílt térség közepén,
 rostélyt, mely kettéosztja a világot.
 Az egyik oldalon a képmutatás,
 a másikon krónikus prosztatagyulladás.*

Szénaszárító. Szénasszárító. Széna-szar-ító.

*Az örültség, a te anyád,
 szorít magához téged, midőn bánatos vagy és
 vágyakozó.*

*Peremeket ad enned és, hogy traumát igyál!
 De semmi baj. Ne félj. Ne sírj, szólítgat téged.
 Az ellenség mindenütt permanensen van jelen,
 de közeledbe nem fér, amíg feletted őrködik
 Brigadiere Kosolino, Hauptmann Kosoler,
 ezredes Közölek és pukovnik Kosolič.¹*

Felsőhajtasz.

*A messzeségben hegyek.
 A kabátokban molyok.
 A versben arany.*

Tüsszentesz.

*Köldököd alatt vakarod magad és jól tudhatod:
 közös erővel biztosan sikerülhet majd.
 Felsőhajtasz.*

*A messzeségben hegyek.
 A kabátokban molyok.
 A versben arany.*

Tüsszentesz.

*Köldököd alatt vakarod magad és jól tudhatod:
 Közös erővel biztosan sikerülhet majd.*

¹ Szójáték a kozolec (szénaszárító) szóval, melyből a környező szomszédos országok katonai parancsnokainak a neveit képezte.

ALEŠ ŠTEGER (1973, Ptuj) Német nyelvből és összehasonlító irodalomtudományból diplomázott a ljubljani egyetemen. A Beletrina Könyvkiadó-nál dolgozik, valamint a *Medanai Nemzetközi Költészeti és Bornapok* egyik alapító tagja és szervezője. Verseskötetei: *Sakktábla órák* (1995); *Kasmir* (1997); *Protuberancia* (2002); *Dolgok könyve* (2005).

JANA PUTRLE

Séta a blues esti utcáján

az időtlen homály a város fele
az utca házain át az embereket
a neon kék lángja miatt áttetszővé teszi tompán
ragyogókká
szinte estélien különösen ismeretlen idegenné
mindegyik maga van saját sziluettjének körében
hazug mozdulatok lüktetések fények
tündöklése cserélgeti a létet
mi emberek mintha feleslegesek lennénk
a karok s lábak közt végtelen üresség
senki se egész már
senki sincsen

a koldus fogadja a rajta keresztülhaladókat
nem fogad el semmit hisz nem is lenne mit
nem ad mert nem is lenne kinek
nem szívesen mennék neki szakállából hogyan
jönnék ki
inkább magamat gyötröm ugyanazzal a szorongó
dallammal
a szakszofon harsány hangjától lemeztelenedve
öntudatlanul a rám meredő
szemek mögötti lesből
nézz a
szemembe.

BRANE MOZETIČ

[cím nélkül]

Semmit se adtak, mi segíthetett volna
megmaradni. Semmi hitet, hogy valamit reméljek,
vádoljam magam, könyörögjek és megváltott legyek.
Semmiféle szeretetet, mit mindenkire pazarolhatnék.
Hogy ne
ütköztek folyton valamibe, esedezzem mások
figyelméért, gyengédségért, karok után, melyek
szenvédéllyel
ölelnének át. Nem kaptam régi szokásokat,
hagyományokat, minden napom egyforma és
egyikre se áhítozom különösen, egyiknek se
örvendek. Megadták nekem a fájdalom
túlélésének a módját, ha már mozdulnak a levelek,

legyen mit elviseljek. Összeszorított ajkakat.
Rideg pontosságot adtak csak, mely minden
alkalommal annyira megreped, hogy a szakadékba
zuhanjak.
Világot adtak nekem, melyben szédelgek,
és melyet nem érzek. Csak embereket látok,
akik áldozatul estek. Magukra öltöttek
egy feliratos pólót: I'm nobody. Who are you?
Az utcákon, munkahelyen, moziban s bárokban
találkozunk egymással és ezt adjuk egymásnak feleletül,
kérdőzködünk és válaszolunk. S átjár minket
a fájdalom.
Ám másként nem megy.

1 Ljubljana szimbóluma a sárkány, mely az egyik hidat is díszíti

JANA PUTRLE (1975, Ljubljana) orosz–könyvtár szakon végzett a ljubljanoi egyetemen. Első verseskötete *Birsalmafák* (*Kutine*) 2003-ban nagyon jó kritikákat kapott. Rendszeresen jelennek meg versei a fontosabb szlovén és külföldi irodalmi lapokban.

BRANE MOZETIČ (1958) költő, író, eddig tíz verseskötete jelent meg és két regénye, válogatást készített a kortárs szlovén költészetből angolul, franciául és spanyolul, számos francia költő versét lefordította szlovén nyelvre.

PRIMOŽ ČUČNIK

A köznyelv privilégiumai

1.

*Sok mindent kell elmondanom, de
szívesebben hallgatók – szerződöttetett bohóc –
nem tartok nyilvános felolvasást –
az ideológiák és metaforák kora lejárt.*

*Nem adok nyilatkozatot
túl absztrakt témákról. Ha igen, én is jelen leszek.
Hallgatóg séta vagy csendes beszélgetés Cage-ről
az elnyújtott sorokban, barátokkal s ismerősökkel,*

*amikor mind dekkolnak és leáll a teljes forgalom.
Kellemes félelem nélkül járni
az út közepén – integetés az autóbuszokból –
a mi temetésünk lenne, az első örömteli?*

*Hamvainkat szétszórjuk, hogy szembe-
találkozzunk velük a különbözőség egyetemes
templomában. Néhány ember, pár hanggal –
popkórus D-dúrban:*

*a mi küldetésünk, a mi küldetésünk,
a mi kitörölt küldetésünk.*

2.

*A jó polgárok sohasem fogják
elszალasztani a lehetőséget, hogy demokratikus
akaratuknak egy referendumban kifejezést adjanak.
Vajon ez még költői nyelv?*

*X úr úgy gondolja, hogy nem, XA hölgy
erről meg van győződve, a költői énnel pedig
nincsen nyugta, egyáltalán mit is jelent ez az állítás?
Čučnik állampolgár sajnos nem a legjobb példa,*

*túlságosan individualizált,
minden privilégiumával, amije van, legjobb ha
abbahagyja a gondolkodást. A napokban már
huszonhét SMS-t küldött el:*

*A jó polgárok sohasem fogják
elmulasztani a lehetőséget, hogy engedetlenségüket
az utcán álmodják meg, kirándulásokon, klubokban,
versekben stb.*

3.

*Szlovéniában a kitöröltek csevapcsicsit¹ esznek,
és hozzávalóikat halvába² párologtatják. A jobb
tereken az erősítők csak egy kimenettel működnek.
A fényképezésnél a képekből kiesnek.*

*Ti pedig tele vagytok tanácsokkal!
Hadd beszélje mindenki a maga nyelvét,
vagy még jobb, ha mind befogja a száját.
»Itt orvosoljuk a sérelmeket,«*

*átkozódik a cukrász, csak azért,
hogy több gombócot adhasson el. Ezeknek nincsen
gondjuk sem a bejegyzettekkel sem a kitöröltekkel.
Nyalják azt a be nem jelentkezettek is.*

*Az utóbbi időkben csodáljuk az európai
árakat. Szébbek, mint a mieink, kétségtelenül.
Reggel bejegyzik őket, délután kitörlik.
Az európai saláta a legaranyabb.*

*Ám a legolcsóbb (GANAJ=ARANY)³
még mindig a parlamenti ebéd.
Mi nagyon jól neveltek vagyunk,
ezért ezt is fojtjuk magunkba.*

1 čevapčič – roston sült fasírozott húsból készült lapos és ovális alakú eledel

2 halva – keleti sütemény, liszt, méz, cukor, dió és fehérje keveréke

3 utalás Srečko Kosovel Kons 5. című versére

PRIMOŽ ČUČNIK (1971, Ljubljana) filozófiából és kultúrszociológiából szerzett diplomát a ljubljana egyetemén. A ljubljana *Literatura* folyóirat szerkesztője, saját könyvkiadója van. Lengyel nyelvű irodalom fordításával is foglalkozik. Legelső kötetéért elnyerte az elsőkötetesek díját. Verseskötetei: *Két tél (Dve zimi, 1999)*; *Ritmus a kézben (Rritem v rokah, 2002)*; *Óda a manhattani sugárúton (Oda na manhatnski aveniji, 2003)*; *Új ablakok (Nova okna, 2005)*.

PETER SVETINA

Hallgatag találkozások*Már többször előfordult velem.**Először, úgy emlékszem, jó néhány évvel ezelőtt,**amikor a Poljanska úton jártam**és sajátos elnyújtott lépteivel**Lojze Krakar¹ jött szembe velem.**Úgy szerettem volna őt,**bár ismeretlenül, megszólítani,**legalábbis köszönteni.**Aztán mégse.**Csak csendesen mentünk el egymás mellett.**Ismét előfordult, hogy amikor Ljubljanába érkezett**Tomas Tranströmer,**tétováztam, vajon meghallgassam-e**a vele való beszélgetést vagy mégse.**Nem mentem el.**Nem éreztem igényt rá,**azoknak a köveknek**a megkomponálására, melyek**hátrafele, lassan előmászva hagyták el tenger habját.**És ma reggel.**Az egyetemistáknak szerettem volna**felolvasni néhány Sarajlić²-verset,**mert este irodalmi fellépése lesz.**Éppen az egyetemre menet**táskámba a verseskötete mellé**tettem az újságot**az ő képével a címloldalon –**amikor megpillantom, egy járókelővel**beszélget, aki mutatja neki az utat:**a szemaforig, aztán jobbra.**És elindultunk.**Izet Sarajlić és én, az ismeretlen,**egymás mellett. Majd ő megállt az újságos előtt**és én áthaladtam az úton.**Láttam még séta közben,**mily fiatalosan öregen**akasztotta sétapálcáját a bal karjára**és jobbával a zsebe felé nyúlt.**Amikor a másik oldalon voltam,**fejemben a lehetséges párbeszéd**már lezajlott,**mely meg se történt aztán.**Ily események után mindig zavarban vagyok.**Érthetetlen tartózkodágom miatt –**hisz talán egyszerűen,**bár ismeretlenül, csak meg kellett volna szólítanom,**egy kávéra invitálnom.**De mintha ezek a hallgatag találkozások**már önmagukban is elegendők lennének.**Hisz végül is a vers húsát mindenki**maga alkotja meg magányosan.*

1 Lojze Krakar (1926–1995) szlovén író, akit a II. világháború alatt Dachauba, majd Buchenwaldba hurcoltak. A háború után szerkesztő és lektor volt Frankfurtban és a zadari egyetemen tanított.

2 Izet Sarajlić (1930–2002) bosnyák költő

BORIS A. NOVAK

***Tercinák egyidős költőtársamnak*¹**

*Mindketten egy napon születünk,
és a mai nap amyi idős vagyok, mint te,
mikor meghaltál. Ezért az emlékezet e furcsa*

*ereje hajt hozzád. Az éjszaka közepén,
mely kiűzte a csillagokat a félreeső hegyvidék
völgyéből, az anyanyelv fátyolszövetét*

*ragyogó kelmévé dúsitottad
s az igazságig. Te, első a költők közt,
aki az árnyak történelem nélküli törzsének*

*történetet adtál ajándékba. A szerelem dalával.
Mindannyian nagyobbak vagyunk, mert a vállaidon
állunk, te óriás. Haragos tekintetek öltek*

*meg téged, a gyávák fekete varázsa,
a sűrű irigység. Téged, aki a nyelv erejével
világot alkottál, suttogás ölt meg. Legyek. Molyok...*

*Aztán emlékmű talapzatára állítottak,
megkövesedett emlékre. Kár az ilyen
nyelvvarázsló alpokalji néma férfiakért.*

*Mert a süketeknek költeni tévelygés...
Nemzeted most szabad, a jövő fényes.
Ám mintha megisméltődne sorsa a vakondnak.*

*Ha a közelben valahol háború dúl,
nemzeted más csatornára vált. Inkább a kis
viskója menti eleven sövényeket nyírja le. Versem*

*értéktelen. Nemzeted felülről néz le rám.
Félek, hogy boldogságomat irigyli.
Hogy gyilkolás nélkül többletet nem érhet el.*

*Félek az emberektől, akik élvezik a levertséget.
Félek az emberektől, akik az érintéstől rettegnék.
Ezt szerettem volna titokban elmondani neked.*

Csak neked. Mert egykorú költőtársak vagyunk.

¹ France Prešeren 1800. december 3-án született, vele társalog a költő.

BORIS A. NOVAK (1953, Belgrád) költő, drámaíró, esszéista, műfordító. Összehasonlító irodalmat és filozófiát tanult, majd dramaturgként és szerkesztőként dolgozott. A ljubljana-i egyetem professzora, a *Nova Revija* alapító tagja. Legutóbbi verseskötete 2005-ben látott napvilágot *A discsőség szertartása (Obredi slovesa)* címmel. Számos díjat kapott (Arany Madár-díj, 1978; Prešeren-díj, 1984; Jenko-díj, 1995; Sovre-díj; Arany jel-díj; Bosnyák Írószövetség díja, 2000).

SVETLANA MAKAROVIČ

Dal Szlovéniáról

*Szlovénia, te a mindenség középpontja,
Szlovénia, te a világ köldöke,
Gánicák és savanyú káposzták Szlovéniája,
Szlovénia, disznótorok díszes hona.*

*Szlovénia a szentháromság oltalmában,
ki a tetők felett karját biztosan kitarja,
ólaidban a hájas sertések jókorák,
versenyre nem is kelhet veled más ország!*

*A mi Szlovéniánk részegesek hazája,
torkunkon mindent, mi csorog, ledöntünk,
de ha véletlenül túl sokat zabálnánk –
nincsen okunk rá, hogy ne hányjunk.*

*Szlovénia, te a mindenség közepe,
Szlovénia, te a földkerekség gyöngye,
Gánicák, savanyú káposzták Szlovéniája,
a szilva, a nyársak s a csevapcsicsik hazája.*

Zöld György¹

*I.
Nyissatok ajtót, ablakot!
A közelben Zöld György lovagol,
zöld mezőn, zöld lovon.
Adjuk neki, mit nem ismer:
itassuk korsónyi könnyel,
majd fényes szemét nyomjuk ki –
hadd járjon görnyedten, mint mindenki.*

*II.
Aztán körbегyűltek az emberek
egymáson által néztek
és lassan követték meg a gyermeket.
A kövek alatt férfitvá cseperedett.
A messzi ismeretlenbe ügetett
és évek múltán vissza se tért.
Az emberek lassan elfelejtették.*

*III.
Nyissatok ajtót, ablakot!
a közelben Szürke György lovagol,
szürke földön, girhes gebén
kezében fényes tört viselvén.
A legsúlyosabb retesz se áll ellent neki.
Házzról-házra jár, a szemeket kinyomja.
Miben részesült, százszor visszaadja.*

¹ Zeleni Jurij – Zöld növényekkel feldíszített fiú, akit tavasszal körmenetben visznek körbe, főként Bela krajina vidékén. Örömet és vidámságot hoz magával a természet ébredésekor, a körmenetben kürtökkel és énekekkel köszöntik, majd a folyóba vetik díszeit.

SVETLANA MAKAROVIČ (1939) a szlovén közelet egyik érdekes és ellentmondásos egyénisége. Sokoldalú művész, irodalmár, színésznő, énekesnő és illusztrátor, aki Mariborban született és Ljubljánában végezte el a Színművészeti Főiskolát. Visszavonultan él egy vidéki településen. Nyolc verseskötete jelent meg, 1993-tól már csak gyermekverseket ír. Értük 1995-ben elnyerte az Andersen-díjat. A legnevesebb szlovén irodalmi elismerést, a Perešeren-díjat minden magyarázat nélkül visszautasította.

TOMAŽ ŠALAMUN

Süket testvéreimnek

Üres mennyetektől vagyok fáradt.
 Lábra-láb, szájra-száj, ti hullák.
 Melyik erő nem engedi a kivirágzást?
 A szolga fejekben a gulág, mely terjed, mint a rák?
 Szívemben Istent hordozom, és szétoosztom,
 mint a vizet a régesrég szomjazóknak.
 Akik ellankadnak e provincia kieszelt
 tektonikája, az öngyilkosság piederesztálja
 s a nemzeti bajnok miatt.
 Akik térdelnek, ölnek, alszanak,
 akik félelmet már nem éreznek.
 Nem hagyom, hogy bárhol
 szabad legyek és az üres, kiszáradt
 feketeségbe hulljak, csak a saját szülőföldemen.
 Nem vagyok cinikus, költő, próféta vagyok.
 Életemmel odatávozom, ahova tartozom.
 Hálótok nem fojtanak meg,
 sainte-beuvi motyogásokot
 senkinek se lehet a kritériuma.
 Nem fogok meginogni és elesni, mint Cankar.¹
 Steril misébe se aranyoznak, mint Župančičot.²
 Az én elemem a tenger, ha nektek nincs, adhatok belőle.
 Az én elemem a megölt és megmérgezett levegő, megtisztítva.
 Ha én lennék az egyedüli, akiben szabadság liheg,
 nem adnám meg magam.
 Inkább a halál, mint lekvárotoknak ez a megalázó genocídiuma.
 A lélek örök, nem tudjátok.
 Én már említettem ezt nektek.
 E térség csak mindannyiunk rettenetes
 erőfeszítésével maradhat fenn.
 S ha a lábam alatt alkalmatlankodtok,
 szétrúglak titeket, mint a hangyákat.

Jobb egy élő, aki saját mámoráról és gyötrelméről
 tanúskodik, mint Hádésznek ez az összeragadt
 zselatinja, amely egyáltalán nem az eleven emberek
 s a lineáris idő árnyékának
 a nyoma, mely a föld alatt
 is, az égbolt felett is lélegzik, csak
 agyarak kellene, fogak
 és az istenek kegyelmével belecsapni
 e megtört sorsú szív közepébe, hogy bárcsak
 felébredne már valaki és meghallana valamit.

Gracias a la vida, que me ha dado tanto.

Elevenen befalazva

*A kommunisták ugyanazokat a székeket használják,
ugyanazokat a lépcsőket. Az ő ereikben is vér
áramlik. Ugyanúgy esznek, nyelnek, néznek,
mint mi, ugyanaz a villany világít nekik,*

*amelyik nekünk. Éveken át volt egy nagyon jó
kommunista barátom. És saját gyerekeim:
a fél kommunisták fél emberek rettenetes
példái. Szét lettek verve. A kommunisták mindig*

*neked szegeznek: vagy-vagy, és mert zenitem
csúcsán nem likvidáltak, idejüket sebeztek meg. Ám
még mindig teljes hatalommal s erővel rendelkeznek,
órákkal, csengőkkel, még mindig fényes nappal,*

*gyermeked arcába mondják: gyere, legyél
kommunista. Szájuk, mint a hangyáké, ám
tulajdonukról nem mondanának le. Szegekkel
verték bele a Végrehajtó Tanácsba. Befalazták*

*a paloták folyosóiba, az úgynevezett
Központiba. Jóllehet köröskörül minden zöld,
jóllehet mindenütt csupa fa, a város közepén.
A kommunisták pontos ütés a vérbe.*

*Párójukat észrevétlen belélegzi az ember.
És békében helyezik őket a sírba, zene közben,
örökre. Fájdalmasan és megrendülten, mint hogyha
majdnem ugyanolyan halálról lenne szó, mint a miénk.*

1 Ivan Cankar (1876–1918) szlovén író

2 Oton Župančič (1878–1949) szlovén költő

TOMAŽ ŠALAMUN (1941, Zágráb) 1965-ben diplomázott művészettörténet szakon. Éveket töltött Amerikában, jelenleg Ljubljánában él. Harminctödik verseskötete 2005-ben látott napvilágot *Napfogat (Sončni voz)* címmel. Magyarul *Póker* címmel jelent meg kötete 1993-ban.

CIRIL BERGLEŠ

Városom 1971 augusztusában

1971 augusztusában a városban, ahol
minden fa bemászhat az ablakon
és minden hang elér egy másik hangot,
árnyék surran át egy hatalmas
ősmadár remegésével a tetőkön s a mezőkön,
a száraz földön kék nyomokat hagy.
A város csupasz karjaival átölel.
A felhevült utcákat járom, elviselhetetlen
a hőség, kiömlött sör szaga
mindeniütt, a hotel előtt egy
vadászkutya tekintetű taxis.
A Hármashíd lépcsői a folyóhoz hívogatnak

az emlékek vagy az álmok színeivel.
A vén gesztenyefa árnyékában egy fiatal
pár a vihar erejével ölelkezik.
A kávézóban a ventilátor fémes reszketése,
a plafonon nyugtalan szárnyak árnyéka.

A homály magányos estét ígér, amelyet
Vodmatban¹ a katonai blokk első
emeletének balkonján töltök el majd.
Egy repülő tér vissza, pislákoló
fényekkel, s tovább húz, messze, messze.

Egy hajléktalan költő búcsúja

Isten veletek, antológiák, irodalmi díjak,
Nova revija és a Literatura ragyogása.
a Književni list, az írói tévé kiváltságosai,

Isten veled, 70-es vagy 90-es generáció
(hisz úgyis mindegy): te lelkes társaság,
amelyet örökre elvesztettem.

Isten veletek, összegyűjtött művek, mell-
szobrok, miket a nemzeti kincstár raktára rejt.
Isten veled, helyi Parnasszus,
Isten veled, virágos kertjeiddel.
Isten veletek, öntetszelgő koronás poéták.

Tényleg egy kissé másként élek:
magányos verébként ebben a madárligetben.
A fennkölt dal nem kenyerem.

Ám ennek ellenére is boldogulok:
titkos megállapodást kötöttem a Költészettel.
Most könnyen földdé válhatok,
és egyre jobban érzem, az eső mit jelent,
aztán meg levéllé válok,
különbséget teszek ősz és tavasz között,
a tágas távolság megérintve
lassan holttá válok.

¹ Ljubljana egyik városrésze

CIRIL BERGLEŠ (1934) költő, műfordító. Későn kezdett el verseket írni, eddig tizenkét kötete jelent meg. Ő szerkesztette a *Határon túli szlovén írók antológiáját*. 2004-ben elnyerte a Jenko-díjat *Naplóm vallomása* című kötetéért.

JOŽE SNOJ

Hon, vágy

amikor feltűnik a nap, elénekeljük
 azt a Zvonikar félét
 apa, a két nővér s a mama
 s a Nmau čez izaro¹-t és
 már éj fedi
 Ljubljanát
 s kedves honom bölcsőmmel együtt
 csak egy állomás,
 az állomások közül egy
 és repülőerődök rezegetik meg
 a falakat és az ablaküvegeket

közösen, éneklünk, hogy csak
 együtt
 érjen minket az élet meglepetése
 vagy mosolyogjon ránk
 a halál

ám a Hajnalcsillag beúszik
 és a harangokra zuhan
 s onnantól
 fülünket
 bronzsínű por
 lepi be –
 egyiket a másik után,
 elviselhetetlen

és sír
 az, aki még
 énekel

Márton napi ünnepek

meginog
 nekilódul
 az ősz kis kosara, telistele
 kis hegyekkel és erdőkkel egyensúlyát
 veszelve – szétszóródik
 oda a horizontra
 ez az aprócska provincia

a világra jötteknek
 a lét peremén élőknek
 a jelentől az örökkévalóságig
 festett majolika
 édes borocskákról dalolunk
 és fekete sírról, a végsőig
 kicentrifugázva

Máriának
 a galileai Kána leányának aki szintén rááll
 hogy két kortyocska illesse bájos
 ajakát
 dicsérjük Szentséges Szent Fiát

Eszeveszetten
 konganak a harangok és egyre jobban szédülnek
 az aprócska
 kis templomok
 ott a dolenskei út mentén
 közelítésben a kék égbolt

1 A koroskai nyelvjárás népdalszövege: en malo čez jezero – egy kissé a tavon túl

JOŽE SNOJ (Maribor, 1934) költő, író, esszéista. Családja 1941-ben a németek elől a dolenszkai Mokronogba, onnan pedig később a kommunisták elől Ljubljanába menekült. Szlavisztika-összehasonlító irodalomtudomány szakon szerzett diplomát a ljubljanaei egyetemen. 1961–71 között a *Delo* politikai napilap újságírója volt. 1971–1993 között a DZS kiadó szerkesztője. Prózát (nyolc kötet) és verseket ír (tizenkét kötet). Első verseskötete a *Szászszemű malom* (*Mlin stooki*) 1963-ban jelent meg, legutóbb 2005-ben kiadott *A bensőnk megfestése* (*Poslikanje notranjščine*) kötetéért elnyerte a Jenko-díjat. Huszonegy gyermekkönyvet írt.

TONE PAVČEK

Ilyen ország nincsen

*Szép az én országom. Gyötrellemmel teli.
A teremtő nyugtalanság és szépség
rejtőzött belé, mely majdnem tökéletes,
s keserűség, melynek nincs párja a világon.*

*A föld sehol se ily pazarló és szerény,
sehol se jut ilyen gyorsan a fecske délre,
soha sehol annyi sápadózó hajnali pír
nem őrizte századokon át a reményt.*

*Györggyel, szent patrónusukkal, a fűvek sehol
se mulatoznak oly hosszan a kora őszben
és sehol se kiáltanak még a beton alól is
saját népük fülébe zöld emlékek.*

*Sehol se oly titokzatosak a szurdokkal teli
berkek, a szakadékos vízesések, miket hullákkal
töltött meg a gonoszság, hogy fehér csontok
ragyogjanak az utódok kellemetlen sötétjébe.*

*Szép az én országom. Gyötrelmesen szépséges.
Égő torkából rímek turbékolnak.
Csak itt viselhetőbb el kissé a borzalom.
Az életet én csak itt tudom kibírni.*

Emlékezés Dolenjskára

*A dülöngő ősz lábai alatt
a mennybolt ósdi otthona imbolyog,
ingatag és törékeny. Íve alatt
madár szárnyal*

*a bizonytalanba (hol jobb sors várja).
Bárcsak, mint a pók, hálóval
takarhatnám el a kifosztott szántók
üres kirakatát,*

*mielőtt még minden felett úrrá nem lesz
a sötétség magányos istene,
s aztán magamra maradok, nyomorogva,
magamra, mint a karját veszített katona.*

Összeállította és fordította Lukács Zsolt

TONE PAVČEK (Sveti Jurij pri Novem mestu, 1928) költő, műfordító, esszéista és szerkesztő. Dolgozott a Szlovén Rádió és Televízió szerkesztőjeként, 1963–67 között a Mladinska Színház igazgatója volt, 1972–90 között a Cankarjeva Kiadó felelős szerkesztője, 1979–83 között pedig a Szlovén Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete 2005-ben jelent meg *Ajándékok (Darovi)* címmel. 1984-ben elnyerte a Prešeren-díjat. 2001-től a Szlovén Tudományos Akadémia tagja. A *Bor Vitéze* elismerést is megkapta, ugyanis kiváló borász.

SERESTÉLY ZALÁN (Sepsiszentgyörgy)

Vakító, fehér fény

Gyakran sétált apjával a közeli parkban. Öt év körüli gyermek lehetett, s talán akkor érezte legutóbb a fény, a tisztaság és a hó fehér színének ilyen mértékű erejét. Apró, kesztyűbe burkolt keze elveszett apjájában, s kis barna bakancsa alatt ropogott a hó. Ilyenkor mindig boldognak érezte magát.

Sapkáját fönnebb tolt, arcába vágott a metsző fény... Igen, ez volt az az érzés, melyet újra magáénak tudhatott, bár újabb, elvontabb összefüggésekben.

Néhány éve nehezedett rá a nehéz gyajúsapka, és nem érezte, hogy fennebb kéne tolni, nem érezte menyire vágyik tudata az ártatlanság vakító-fehér fényére. Egy szó, egy rövid szó, annyira ismerős: „nem”. Ez volt a szó, s fény hatolt a szomjazó tudat szegleteibe...

Újra boldog lehetett. Nem akarta tudomásul venni. Nem a köztudat, nem az idill boldogsága volt ez, s ta-

lán nem is a szabadságé. Mindig vonakodott tudatalattijának e fajta kielégültségétől és kétségbeesetten kapaszkodott a köztudat bevésődött esztétikája felé. Képes volt átérezni ezt az életet, és nagyon jól alakította szerepét.

Egoista én-je szünet nélkül épített. Maga köré épített koncentrikus körökben, és életcéljává vált elpusztítani mindent, ami akadályozhatta. Biztonságban érezte magát körei szorításában, és tudta, csakis ezt jelentheti „boldognak lenni”...

Ekkor jött az a bizonyos „nem”. Körei lassanként omlani kezdtek, és gyermeteg ijedséggel őrizte a még megmaradtakat, mígnem azok is foszladozni kezdtek.

Eleinte félt az őt körülvevő semmitől, majd mikor ráérezett annak simogató mélységére, szorosán átölelte.

Kinézett az ablakon, lábát a fűtőtestre helyezte, s máris olvashatta a holnapi lapok címlapsztoriját: „18 éves fiú, délután 5 óra 23 perckor kivetette magát saját szobájának ablakából, a helyszínre siető mentősök már nem segíthettek, a fiú azonnal szörnyethalt a boldogságtól...”

SZOKOLAY DOMOKOS (Budapest)

Vázlatok

...pengőt forgattam a kezemben, pótcselekvésből. Ját-szadoztam vele. Kopott volt már. Sokszor pendítette meg az acélhúrokat. Egyszerű műanyag, mégis millió-szor megpendítette őket, mindezt csak azért, hogy élvezhessem a hangokat, hogy mások is élvezhessék a hangokat. Megpendítette milliószor, és csak kopott. Nem tört. Nem kíméltem soha, sokszor elveszítettem, majd újra megtaláltam. Eszköz volt. Fogyóeszköz.

Most megpendítettem megint az egyik húrt. Tompán szólt. Az acél előregedett. Letekertem és hasztalan, puha vénség lévén elhajítottam. Új húrok kellene. A pengető sem volt már az első, félreértés ne essék. De lassabban öregszik el. Szerencsés.

Újabban az ujjaimmal pengetek, és a húson játszom, hogy élvezhessék a hangomat...

...

– szerintem a csavar a legfontosabb ebben a gépezetben.
– ugyan, badarság! inkább a fogaskereknek! azokat kell kiiktatni. de hogyan?

– ha nincs olaj, idővel tönkremennek.

– akkor ugorj, én majd ugrom utánad...

...

merev volt az arca. merev lábakkal lépdelt. abszurd és neveléses volt. karjaiból ócska drótkötegek álltak ki, ezek mozgatták. nem! nem baba volt

szaga borzalmas, szája szélén formalincseppek. keze-in a kábel-erek dagadnak, talpa csak lánctalp. homloka ráncok mögé húzódva röhög, majd mikor felém néz, egy arc kikiált belőle: nézz meg jól!

ordít: hát hozzám imádkoztál?

...

emberek a buszon. mindenki el tudja képzelni, az a lényeg, hogy úgy képzeld el, kedves olvasó, mint a te buszodat, amivel utazol. úgy képzeld el rajta az embereket, ahogy te látod. én csak ennyit írok bele a szemedbe: hátul férfi áll és kapaszkodik, mikor öreg-asszony szállna fel, nem nyújt kezét. az öregasszony alig bír fellépni az alsó lépcsőre, nincs ereje kapaszkodni. a busz megindul, majdnem elesik, kétségbe esve küzd. a férfi áll, rá sem hederít. te ülsz, szintén csak nézel. egy diák szalad hátra, hogy segítsen, lelkiismerete vette rá. a férfi elkapja vállát, szemébe néz:

– aki már nem tud felkapaszkodni, az nem ide tartozik.

HECKER HÉLA (Szolnok)
Mindenben az Isten

Máté 14:25-31

*Fodrozódik körülöttem a félelem
 a hajóban maradni is veszélyes –
 de kilépni belőlem sincsen merszem.
 Egy fehér alak közelít felém a vízen*

*Gyűlik a sóskönnny-víz a hajóaljba
 villámok fénylenek zárt szememben,
 bénult hangszalagjaim zaját senki meg nem hallja.*

*Egy Fehér Alak erős hangja hív szelíden.
 Inog a testem, az izmaim úgy remegnek
 kezemmel a hajókötélbe kapaszkodom,
 most segítségül hívom a végtelen egeket.*

A Fehér Alak hallja jajom.

*S tart a víz.
 S tart az Ő szeme.
 S csönd van
 és bennem
 mély
 béke.*

Nyitott Műhely

2003 június **Ajpin, Jeremej** • július **Rott József** • augusztus **Nagy Zoltán Mihály** • szeptember **Körmendi Lajos** • október **Csender Levente** • november **Jókai Anna** • december **Marsall László**

2004 január **Kalász Márton** • február **Határ Győző** • március **Daczó Árpád Lukács** • április **Nagy Gábor** • május **Penckőfer János** • június **Lázár Ervin** • július **Buda Ferenc** • augusztus **Kiss Benedek** • szeptember **Kovács István** • október **Nagy Gáspár** • november **Mezey Katalin** • december **Agh István**

2005 január **Léka Géza** • február **Görömbei András** • március **Dobozi Eszter** • április **Csoóri Sándor** • május **Szentmártoni János** • június **Csiki László** • augusztus **Farkas Árpád** • szeptember **Bodor Adám** • október **Tózsér Árpád** • november **Szörényi László** • december **Vasadi Péter**

2006 január **Méhes György** • február **Szakonyi Károly** • március **Ferenczes István** • április **Tornai József** • május **Bella István**

Európai és Világirodalmi Figyelő

1995 június **szlovák** (*Kis Szemán Róbert*); augusztus **horvát** (*Kiss Gy. Csaba*); szeptember **ír** (*Gergely Agnes*); október **holland** (*Gera Judit*); november **belga** (*Lackfi János*); december **finn** (*Jávorszky Béla*)

1996 január **francia** (*Lackfi János*); február **mazúriai lengyel** (*Kovács István*); március **frankofón hét**; április **norvég** (*Masát András*); május-június **flamand** (*Gera Judit*); július–augusztus **szlovén** (*Reiman Judit*); szeptember **amerikai** (*Bollobás Enikő*); október **csecsen** (*Kun Miklós*); november **európai cigány** (*Bari Károly*); december **svéd** (*Jávorszky Béla*)

1997 január **belga** (*Lackfi János*); február **cseh** (*Kis Szemán Róbert*); április **szerb** (*Milosevits Péter*); május–június **amerikai magyar** (*Gábor Róbert és Lauer Edit*); július–augusztus **román** (*Demény Péter*); szeptember **lengyel esszé** (*Kovács István*); október **portugál** (*Pál Ferenc*); november **svájci** (*Ódor László*); december **észti** (*Jávorszky Béla*)

1998 január **orosz** (*Bratka László*); február **amerikai nőírók** (*Bollobás Enikő*); március **svájci francia** (*Alain Bagnoud*); április **ír** (*Kabdebó Tamás*); május **izraeli** (*Kiszely Gábor*); június **1848 a környező népek szemével**; július **norvég** (*Kovács Ferenc és Sulyok Vince*); augusztus **Prága 1968**; szeptember **finn** (*Jávorszky Béla*); október **török** (*Tasnádi Edit*); november **olasz** (*Szénási Ferenc*); december **albán** (*Schütz István*)

1999 január **bolgár** (*Juhász Péter*); február **német** (*Simon László*); március **dán** (*Kertész Judit*); április **közép-ke-**

<p>Internetes honlapunkon olyan írói, költői műhelyt hoztunk létre, amelynek keretében véleményt mondunk a középiskolás tanulók hozzánk eljuttatott írásairól.</p> <p>Sem tagsági díjat, sem regisztrációs adatokat nem kérünk. Főként a pályakezdő, huszadik életévüket még be nem töltött fiatalok munkáit várjuk a diakforum@magyarnaplo.hu e-mail címre. Postacímünk: Magyar Napló, 1406 Budapest, Pf. 15. A borítékra írják rá: Diákírók Fóruma.</p>	<p>Diákírók Fóruma az interneten</p>	<p>Az írások elemzését kizárólag a www. magyarnaplo.hu világhálós portál fórumában tesszük közzé, az érintettek neve nélkül. Ugyanitt, a Magyar Napló weboldalának Diákíró Műhely menüpontja alatt jelentjük meg a figyelemre érdemes pályamunkákat. Az elemzéseket <i>Majoros Sándor, Oláh János, Szentmártoni János és Kondor Péter</i> végzik.</p> <p>A legsikeresebb írások szerzői könyvjutalomban részesülnek.</p>
--	---	---

!!! CSAK DIÁKOKNAK !!!

KEDVEZMÉNYES NEGYEDÉVES ELŐFIZETÉS 2016 Ft helyett **1200 Ft**

Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratotpéldányban.
 Név:
 Iskolám neve:
 Kézbesítési cím:
 E-mail cím:
 Előfizetés kezdete:
 Telefonszám: Aláírás:

Megrendelheted a Magyar Naplót akár e-mailben is, a fenti adataid megadásával!

Magyar Napló Kiadó Kft. 1062 Bp., Bajza u. 18.
 Levelezési cím: 1406 Bp., Pf. 15. • Tel/fax: 342–8768
 E-mail: info@magyarnaplo.hu
 Elérhetőségünk a világhálón: www.magyarnaplo.hu

let-európai abszurd (*Margittai Gábor*); május **szlovák** (*Bolemant Éva és Forgács Ildikó*); június **quebec-i francia** (*Martonyi Éva*); augusztus **amerikai multikulturalizmus** (*Bollobás Enikő*); szeptember **fjöröszk** (*Mervel Ferenc*); október **katalán** (*Déri Balázs és Faluba Kálmán*); november **japán** (*Vihar Judit*); december **spanyol** (*Pávai Patak Márta*)

2000 január-február-március **erdélyi német** (*Schuller Anger*); április-május-június **Krakkó** (*Szenyán Erzsébet*); július-augusztus-szeptember **brazil** (*Pál Ferenc*); október-november-december **izlandi** (*Mervel Ferenc*); **szárd** (*Szénási Ferenc és Stefano De Bartolo*)

2001 január-február-március **német** (*Nemeskürty Harriet*); április-május-június **portugál** (*Pál Ferenc*); július-augusztus-szeptember **finn-észt** (*Fehérvári Győző, Jávorszky Béla*); október-november-december **török** (*Tasnádi Edit*)

2002 január **szibériai finnugorok** (*Nagy Katalin*); február **baden-württembergi német** (*Imre Török, Nagy Gábor*); március **kárpátaljai ruszin** (*S. Benedek András*); június **kinai** (*Zombory Klára*); július **amerikai** (*Andrew Singer*); augusztus **finnugor** (*Domokos Péter*); október **japán** (*Vihar Judit*)

2003 január **svéd** (*Mervel Ferenc*); február **görög** (*Caruha Vangelió*); április **finnugor** (*Domokos Péter*); október **amerikai** (*Sohár Pál*); november **galego** (*Pál Ferenc*)

2004 január **lett** (*Jávorszky Béla*); február **dán** (*Kovács Katáng Ferenc és Sulyok Vince*); március **portugál** (*Pál Ferenc*); április **osztrák** (*Ircsik Vilmos*); május **namuri belga** (*Lackfi János*); június **lengyel** (*Zsille Gábor*); július **francia** (*Szávai János*); augusztus **finn** (*Jávorszky Béla*); szeptember **norvég** (*Sulyok Vince*); október **szlovák** (*Zilka Tibor és Rédey Zoltán*); november **cesh** (*Beke Márton*); december **litván** (*Jávorszky Béla*)

2005 január **északír** (*Kurdi Mária*); február **lengyel** (*Zsille Gábor*); május **holland-indiák** (*Pusztai Gábor*); július **svájci olasz** (*Andó Gabriella, Szénási Ferenc*); augusztus **sziléziai** (*Zsille Gábor*); szeptember **NDK** (*Ircsik Vilmos*); október **szlovák** (*Karol Wlachovský*); december **cesh** (*Beke Márton*)

2006 január **svéd** (*Jávorszky Béla*); február **japán** (*Vihar Judit*); március **Kárpáti cigányok** (*Zsille Gábor*); május **román** (*Kenéz Ferenc*)

REGÉNYPÁLYÁZAT

A Magyar Napló szerkesztősége és az Írott Szó Alapítvány regény-pályázatot hirdet, amelyen minden magyar író részt vehet, állampolgárságától függetlenül. A pályázat tárgya olyan regény vagy kisregény (legalább száz oldal, azaz százötvenezer betűhely), amely hőseinek sorsában és a társadalmi élet jelenségeiben megmutatja az 1989–90-es rendszerváltozás és az azóta eltelt időszak társadalmi változásait, kulturális, morális tendenciáit. Az ábrázolás hitelessége mellett a zsűri elvárja és méltányolja az írói nyelv példás magyarosságát, stiláris biztonságát, szépségét.

A zsűri József Attila esztétikai elvét tekinti irányadónak: „Szép szó magyarul nem fölcicomázott kifejezést, hanem testet öltött érvet jelent. A szép szó nem csak eszközünk, hanem célunk is. Célunk az a társadalmi és állami életforma, melyben a szép szó, a meggyőzés, az emberi érdekek kölcsönös elismerése, megvitatása, az egymásrautaltság eszmélete érvényesül.” Magától értetődően ez nem stilisztikai vagy bármilyen szellemi áramlathoz kötött előírást jelent, hanem igazmondást és felelősséget, egyszóval tehetséget.

Pályadíjak:

- I. díj: 400 000 forint**
II. díj: 200 000 forint
III. díj: 100 000 forint

A zsűri a beérkezett pályaművek színvonalától teszi függővé, hogy kiadja-e az első díjat. Fenntartja annak lehetőségét is, hogy az első díj összegét további 100 000 forinttal emelje. A díjazott műveket a Magyar Napló Könyvkiadó a későbbi megállapodás szerint megjelentetheti.

A pályázat jelíges – a jelíget kérjük a kéziratban feltüntetni. A pályázó a kéziratához mellékelt zárt, jelíges borítékban adja meg nevét és címét.

Beküldési határidő: 2007. március 15.

Eredményhirdetés: 2007-es Könyvhét, Magyar Napló-hajó.

A pályaművet A/4-es papírra, lehetőleg számítógéppel kinyomtatva vagy írógéppel írva, jól olvasható formában, 2 példányban kérjük beküldeni a Magyar Napló szerkesztőségébe.

A helyezés nélküli kéziratokat az eredményhirdetés után egy hónapig őrizzük meg, és személyesen adjuk vissza szerzőjüknek.

Jókai Anna Szegény Sudár Anna
című regényéből készült monodráma
a Magyar Kultúra Alapítvány Corvin Pódiumán

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

Tel.: (36-1) 224-8100; Fax: (36-1) 375-1886

E-mail: mka@mail.datanet.hu Honlap: www.mka.hu

Bemutató: 2006. június 1. (csütörtök) 18 óra

Rendező: **Kincses Elemér** Dramaturg: **Scarlat Anna**

Színművész: **Bálint Márta**

Jegyek a helyszínen és az ismert jegyirodákban kaphatók 1500 Ft-ért.

Jókai Anna Kossuth-díjas író életműsorozatának nyolcadik kötete, a *Szegény Sudár Anna* a Széphalom Könyvműhely gondozásában jelent meg. A regény az első megjelenésekor is jelentős sikert aratott, 2006-ban már a harmadik kiadás jelenik meg. A *Szegény Sudár Anna* egy erdélyi magyar asszony képzel naplója, amely az 1989 decemberében lezajlott romániai „forradalom” előtti időkben játszódik. A regényt 1998-ban Magyar Örökség díjjal tüntették ki. **További időpontok: 2006. június 14. (szerda) 18 óra; 2006. június 22. (csütörtök) 18 óra; 2006. szeptember 7. (csütörtök) 18 óra; 2006. szeptember 21. (csütörtök) 18 óra**

ELŐFIZETŐI SZELVÉNY

Egy lappal az irodalom előtt!

MAGYAR NAPLÓ

a Magyar Írószövetség lapja

Láthatár – magyar irodalom határok nélkül
Európai figyelő – szemelvények nemzetek között
 kortárs irodalmából
Nyitott műhely – a mai magyar irodalom kiemelkedő alkotói

Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot példányban.

Név:

Kézbesítési cím:

Telefonszám:

E-mail cím:

Számlázási cím:

Adószám a számlázáshoz:

Előfizetés kezdete:

Kedvezményes előfizetői ár:

fél évre 3864 Ft

egy évre 7392 Ft

Aláírás:

Magyar Napló Kiadó Kft. 1062 Bp., Bajza u. 18.

Levelezési cím: 1406 Bp., Pf. 15.

Tel/fax: 342-8768 • E-mail: magynap@hu.inter.net

A Magyar Napló Kiadó könyveit megvásárolhatja

internetes könyvruházunkban is, a világhálón!

Internetes rendelés esetén a postaköltséget kiadónk állja.

www.magynaplo.hu

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1008 Budapest, Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) 1 évre 7392 Ft, fél évre 3864 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj 1 évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-0000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekken elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: TIMP KFT. Felelős vezető: Cseh Tibor ügyvezető igazgató. www.timp.hu

2006. márciusi számunk rejtvényének megfejtése: „Hazámnak hangja, gyenge bár, de néma nem vagyok.” (Babits Mihály)
 Nyertes: Szirmay Endre (Kaposvár)

A legizgalmasabb tartalmú magyar szinonmaszótár. Az igényes, szép fogalmazást segíti, az anyanyelv-éppel hasznos segédkönyve és a keresztrejtvényfejtőnek is határozott segítség.

TINTA Könyvkiadó,
 1116 Budapest, Kondorosi út 17.
 Tel: (1) 371-0501,
 fax: (1) 371-0502,
 www.tintakiado.hu

MISZTER RÖVIDEN	LÓMB-TALAN	VÉSTE-LEN DÜH SPANYOL FERFINEV	KÖZPONTI SPORTISKOLA RÖVIDEN	TISZTITAT	BOSSZÚS BELLAT-SZÓ	NÉMET TANÁCSI	AUTÓ-FALKA
É							N
BEKÜLDÖDŐ 2.	ARANY VEGYÉLE		SEMIKOR PÁP CELEBRÁLJA				
A HÁROM TESTOR EGYSZE ROMÁN SZABOK					FAIS UNILYEN SHAWES-PEARE TISZTASÁG ANGYALA	VÉRTESI BRV HÉRSZÓTT MIVŐ	
	NÉZI		AZ ÉMI SPANOR KHÉBER AEG A SELE				
	JÖVENDŐ						KEZVÉDI
KETTEVAGOTT OLLÓ		SOMBAJA TEVES SZEMÉLYSÉG ÉGŐKÖRÖG			OROSZ MÓDOR MARRA BŐT GLEB		MANGÁN VEKYELE
BULCSI VEZERTÁRSAI			KUTYÁJA	ARANY LATNUL		PÁROS SZABR DECI JELE	
BEKÜLDÖDŐ 1. FEJTELLEN KNY	A	GLASZ FERFINEV	ELŐTAG-KÉNT FÖLD				
			SZÁNDÉKOK				
		HENCDA KÖZSÉNYI					
		AAAAA					
BRAZIL VÁROS (TABIRA)			PODUM RESZEI KÖRÜT RÖVIDEN				
HÁZNO			GALIC		KARVÉDI PEST EGYSZE TELEI		
			ELŐCÁDÓ RÖVIDEN				
		ÉSZAKI FERFINEV TMR RÖVIDEN		PÁLYA-UDNAR RÖVIDEN NEVŐ			
ESTÉLY BELLAT-SZÓ	G						

Kedvezményesen megrendelem postai utánvétellel a Magyar Szókincstár c. könyvet 5990 Ft helyett 4490 Ft-ért.

Név:

Cím:

TINTA Könyvkiadó, 1116 Budapest, Kondorosi út 17.

A rejtvény besatírozott főszóiban Kertész Imre gondolatát rejtették el. Ezt küldje be a kivágyott pályázati szelvényvel együtt címünkre. A helyes megfejtést beküldők között egy nyertes könyvjutalomban részesül.

Magyar Napló Szerkesztősége
1406 Budapest, Postafiók 15.

Beküldési határidő: 2006. június 30.

PÁLYÁZATI SZELVÉNY
MAGYAR NAPLÓ
2006. JÚNIUS